

РАСКОВНИК

ПРОЛЕКЕ
1981.

Расковник је некаква
(може бити измишљена) трава
за коју се мисли
да се од ње
(кад се њоме дохвати)
свака брава
и сваки други заклоп
отвори сам од себе.

Из Вуковог „Рјечника“

РАСКОВНИК

часопис за књижевност и културу

Београд, мај 1981. Година VIII,
број 27.

УРЕДНИШТВО

Драгиша Витошевић
(главни и одговорни уредник)

Зоран Вучић
(извршни уредник)

Добрица Ерић
Радоје Кавецкић
(технички уредник)

Цвета Котевска
Владета Р. Кошуткић

Драган Лакићевић
Љубинко Раденковић
(заменик главног уредника)

ИЗДАВАЧ

НАРОДНА КЊИГА — БЕОГРАД
Шафарикова 11

За издавача

Видак Перић, директор

РАСКОВНИК

појављује се у пролеће, лето, јесен и зиму.

Рукописе, по могућности откуцане машином у пуном прореду, слати на адресу: „Народна књига“ (за „Расковник“), Београд, Шафарикова 11. Рукописи се не враћају.

Годишња претплата 280 динара, за иностранство двоструко. Претплату уплаћивати на жиро-рачун „Народне књиге“ 60801-603-15400, са назнаком: претплата за „Расковник“.

Телефони: уредништво 327-427; служба претплате 322-464; комерцијална служба 323-910; рачуноводство 765-661; пропагандна служба 327-427.

Коректор Љиљана Чичић

Метер Небојша Михајловић

Штампа „Радиша Тимотић“, Београд, Буре Јакшића 9.

Број штампан у 3000 примерака.

Цена једног примерка 70 динара.

Љубиша Рајковић

СА ЈАВОРА ВИСОКОГА

избор из рукописне збирке
горњовасојевићких народних песама

„Усмена књижевност је велика повластица народа. Сан писмености је да достигне усменост“.

Матија Бећковић

1.

Сву ноћ ми санка не дође
слушајућ' л'јепе бевојке
ће танко поју за гором —
најљепше моја бевојка!

2.

Бачи поглед на мене, бевојко,
да га пашем себи на оружје,
да ми сабља челик пресијеца,
да ми пушка никад не омане.

3.

Пашијано, пашо над бевојке,
истур', пашо, главу на пенцере
да ју цртам на оружје моје,
а ти моју на ћербефу своме.

4.

Синоћ сјале две звездице мале
за нас двоје, мило злато моје.
Нека сјаје докле сунца траје,
мислим, драги, и жеља твоја је.

5.

Неда чува вране коње,
Недо, Недо,
у високе сјенокосе,
Недо, Недо,
ту ми Неда Ђердан просу,
Недо, Недо,
ко ми Неди Ђердан просу,
Недо, Недо,
просу Неди младо момче,
Недо, Недо,
младо момче нежењено.
Недо, Недо!

6.

Чувах овце три године,
ладо, ладо,
три године, три стотине,
јагње младо!
ником ништа не поарах,
ладо, ладо,
враг донесе три Ђевојке,
јагње младо!
на три дела од планине,
ладо, ладо,
све три једну пјесму поју,
јагње младо!
ја их стадох послушати,
ладо, ладо,
овце ми се отргоше,
јагње младо!
попу просо поараше,
ладо, ладо,
стадоше га кметовати,
јагње младо!
крстиницу по овчицу,

„Откуда вуку чизме до кољена?“
„Заклао је овцу присојкињу
па се чине чизме до кољена“.

11.

Чарна горо, пуна ли си хлада,
срце моје још пуније јада.
Мајке немам да јој јаде кажем,
нит' сестрице да јој се пожалим —
јад јадујем, ником не казујем!

12.

„Да л' је рано ал' високо сунце,
да ли могу стигнут' на Загорје,
на Загорје, на Ченгића дворе,
е ту мислим конак коначити
и лијепу цуру испросити?“
Из горе му нешто проговара:
„Немој ићи ни просит' бевојку,
бевојка је синоћ испрошена,
а јутрос је млада поведена“.

13.

Момче прође кроз гору зелену,
кроз гору га забољела глава,
на виту се јелу наслонио:
„Вита јело, што ме боли глава?“
„Младо момче, од мене ти није;
синоћ ти се драга преудала
за твојега најбољег јарана!“

14.

Јован Мари поручује:
„Доб' на дворе, Маро моја“.
„Ја ти дворе не познајем“.
„Лако ти је дворе познат':
око двора свака гора,
а највише јаворова,
украј двора Ђулбер-башта,
украј баште вита јела,

на грани јој соко сједи,
с десне стране б'јела вила".
Да л' је вила за сокола,
да л' је Мара за Јована?
Марко Мару преварио
да је соко полетио,
да се Јован оженио,
да је Мару оставио.
Кад то зачу л'јепа Мара,
зави очи у мараму,
шћаше скочит' у Бојану,
но ју кара мајка стара:
„А не лудуј, шћери моја,
није соко полетио,
ни се Јован оженио,
није тебе оставио".
Ојде вила за сокола,
ојде Мара за Јована.

15.

Змај прелеће с мора на Дунаво
и пронесе под крилом бевојку.
Љуто пишти под крилом бевојка:
„Бог т' убио, змаје сврх планине,
остаде ми јаглук недозезен!
Немам сестре да ми га доведе,
мајке немам да ми га оправи,
снаше немам да ми га донесе,
брата немам да ме писмом тражи".

16.

Соко лети планинама,
плаши овце чобанима,
чобани се сакупише
те сокола ухватише.
Соко ситну књигу пише
па је шаље милој мајци:
„Откупи ме, мила мајко!"
„Шта је откуп, мили сине?"
„Твоја, мајко, десна руку!"
„Не дам, сине, десну руку,
да те не бих ни имала!"

Другу књигу соко пише
па је шаље милој сеји:
„Откупи ме, мила сејо!“
„Шта је откуп, мили брате?“
„Твоја, сестро, руса коса!“
„Не дам, брате, русу косу,
да те не бих ни имала!“
Трећу књигу соко пише
па је шаље вјерној љуби:
„Откупи ме, вјерна љубо!“
„Шта је откуп, мио драги?“
„Твоје, драга, црне очи!“
Драга очи извадила
те сокола откупила.
Мајци руке осушиле,
сеји косе опануле,
драгој очи оздравиле.

17.

Јово Ђога по мејдану шеће,
прекрио га зеленом доламом
с обје стране до зелене траве;
гледала га Хајка са чардака,
гледајући зијан зијанила:
саломила с руке белензукe,
загубила иглу од биљура:
„Авај мене, моје добро драго!“

18.

Лијепа л' је у гори Ђевојка,
свак' је проси, а никога неће,
цар је проси, ал' ни њега неће.
Цар покупи пет стотина свата
те посјече гору Проклетију,
ухватише лијепу Ђевојку,
свезаше јој руке наопако.
Кад су били близу б'јела двора,
проговара лијепа Ђевојка:
„Развеж'те ми руке саопака
да ви бачим јабуку од злата“.
Развезаше руке саопака
да им бачи јабуку од злата.

То не била јабука од злата,
но то била муња од облака,
те погуби пет стотина свата
и побјеже гори Проклетији.

19.

Вила се лоза винова
около града царева;
не била лоза винова,
царица била Милица,
бүдила цара Лазара:
„Устани, царе Лазаре,
сунце ти дворе огрија,
пред двор ти Милош војвода,
пред дворе шатор распео,
под шатор војску скупио“.

20.

„Бе си била, Маро, те си тако росна?“
„Ја сам била, мајко, у росне ливаде
те гледала, мајко, како роса пада,
како роса пада, како трава расте“.
„И прије си, Маро, у ливаде била,
ал' нијеси, Маро, росна долазила!“
„Гледала сам, мајко, момке љепотане,
како чоху носе, како се поносе,
како коње јашу, како сабље пашу,
како вино пију, како Турке бију“.

21.

Морач цура по планини брала,
морач брала, јаблан прескакала.
„О, јаблане, и тебе бих брала,
ал' ме мајка за недрага дала,
за некаква Новаковић Груја,
који нема дома ни баштине,
имање му гора и планине,
а кућица студена пећина“.

22.

Вила вилу преко горе звала:
„Ој вилице, моја другарице,
јеси л' била на Ком на планину,
јеси л' брала с Комана омана,
јеси л' брала с Љубана јаблана,
јеси л' брала биља из точила,
јеси л' пила воде с Маргарите,
јес' гледала Колашина града
како су га Турци окитили
све главама бираних јунака?“

23.

Што се оно, Като злато, зелени
под Катине, злато моје, пенцери?
Ил' је јела, Като злато, ил' је бор
ил' је с Катом, злато моје, здоговор?
Нит' је јела, Като злато, нит' је бор,
но је с Катом, злато моје, здоговор.

24.

„Калумпер перо, царе . . .“
„Што зовеш, млади Влаје?“
„Могу л' проћ' с мало војске?“
„Са страхом и стрепетом“.
„Са силом на срамоту!“

25.

Тупа-лупа по сачини,
расту брци јуначини,
порасли му до довече
кано и реп на говече.
Гледај горе, не пан' доље.
Турү-ру, турү-ру,
тур' ү моју ка' ү твоју,
живота ти Ђетињега!

26.

Рогогор вечерао,
рогогора спремила,

рогогор говорио рогогори:
„Не спремај вечеру
за зле душе и опаке
но за добре и за благе“.

27.

Вјерни друже, на поспије да си,
прије огња жеженога,
прије коња краденога,
прије мача пламеного,
прије тице летушке,
прије зрна из пушке,
ху, ху, ху!

28.

Шта вићела очима,
мени оставила!
А што вићела пркном,
то ти понијела!

Казивачи:

Зорка Алексић, рођена 1912. у Сеоцу код Андријевце.

Даница Бабовић, рођена 1918. у Краљима.

Перуника Бојовић, рођена 1903. у Мурину (горње Полимље).

Радуле Вујовић, рођен 1908. у Кошугићима.

Љубица Вуковић, рођена 1897. у Кошугићима.

Божо Вучељић, рођен 1897. у Кошугићима.

Симона Јеврић, рођена 1890. у Булићима.

Милета Јововић, рођен 1935. у Кошугићима.

Радоња Кочановић, рођен 1922. у Коњусима.

Јевра Мишковић, рођена у Јошаници.

Милутин Р. Југовић

БИРИТАЛА БИРИ ТИЦА
Сватовске песме из Боке Которске

* * *

Црвено цвеће ћетало,
Млада га Миња бераше,
Мајци га на скут мећаше.
А мајка с' скута па на тле,
Нит' моја Миње нит' цвеће.

Црвено цвеће ћетало,
Млада га Миње бераше,
Оцу га на скут мећаше.
А отац с' скута па на тле,
Нит' моја Миње нит' цвеће.

Црвено цвеће ћетало,
Млада га Миње бераше,
Брату га на скут мећаше.
А брат са скута па на тле,
Нит' моја Миње нит' цвеће.

Црвено цвеће ћетало,
Млада га Миње бераше,
Сестри га на скут мећаше.
А сестра с' скута па на тле,
Нит' моја Миње нит' цвеће.

(Песма се пева у кући девојке дан пре свадбе када се спрема цвеће за кићење сватова. Пева се целој родбини и то: мајци, оцу, брату, сестри итд.)

* * *

Али се н' јеси наспала
Све данке, све данке
Код своје мајке,
А сад ћеш, душо, код мене.

(Пева момак кад дође по девојку, пре него уђе у дво-риште невестине породице.)

* * *

Зелена кита брштана
Равно поље покрила,
Туда ми језде сватови,
Сватови Јова делије.

(Певају девојке у момачкој кући кад угледају сватове да иду са девојком.)

* * *

Биритала ћири тица
У коштрици ловорици.
Нико не зна што ћириче,
Лако вам се досјетити.

Ко ли има л'јепу жену
Нек не иде на пјевање,
Пјесме су му вазда дома
И у дневи и у ноћи,
А највише у поноћи
Кад јој љуби црне очи.

Биритала ћири тица
У коштрици ловорици.
Нико не зна што ћириче,
Лако вам се досјетити.

Ко ли има слабу жену
Нек не иде на кукање.
Куку му је вазда дома,
И у дневи и у ноћи,
А највише у поноћи
Кад јој љуби црне очи.

(Песма се пева за време чупања ловорике на сјелу. Ловорово дрво се насјече у снопове па се довуче код куће у конобу и онда се сакупе момци и девојке и ноћу скидају лишће са грана.)

Чедо Вукадиновић

ЧОБАНИНЕ, ЧОБАНИНЕ,
КИЋЕНА ЈАБУКО*

Чобанине, чобанине, кићена јабуко,
Ај, јеси л' овце хране нахранио,
Ај, и студене воде напојио.
Триста јесам, триста јесам,
А триста нијесам, а триста нијесам,
Триста саме, триста саме
Преко брда јави, преко брда јави.
Изгубио, изгубио, од злата свиралу,
Нашла му је, наша му је, лијепа Ђевојка.
Дај Ђевојко, дај Ђевојко, од злата свиралу,
Ја ћу тебе, ја ћу тебе, свилену мараму.

ПОЛЕЋЕЛА ДВА ГОЛУБА

Полећела два голуба с воде Бојане
И падоше на дворове Петра војводе.
Питала их Петровица Јела госпођа:
Ој Бога вам два голуба с воде Бојане,
Виђосте л' ми мог делију Петра војводу?
Ој Бога ни Петровице Јело госпођо,
Све да смо га ми виђели ми га не знамо.

*Казивао Слободан Марсенић
из Машнице.*

* Сваки стих у овим песмама пева се двапут.

Ранко Крстајић

ЗДУАБ И ДРУГЕ ПРИЧЕ

Записи из Црне Горе

БИЉЕГ

Кад сам ја требао да се родим (била је нећеља и мајка је нешто прала) дође нека жена у црнини и затражи од мајке мало љеба. Мајка јој понуди меса и скорупа, али она не шћедне ништа друго осим једне кришке љеба. Захвали се она туј, и рекне мајци да ће родити мушко дијете са биљегом на челу, али да никада више ништа не пере нећељом. И оде.

Кад сам напунио годину дана, једне нећеље, кад је мајка шћела да ме пресвуче, пане јој пелена у пепео и испрља се. Пошто није било никаквог чистог веша да ме пресвуче, мајка улије мало вруће воде у текне и стане прати ону пелену. Кад ти се јопет створи однекуд она жена и почне мајку да дави, а све виче: „Јесам ли ти говорила да не переш нећељом? Јесам ли ти говорила да не переш нећељом?“ Мајка је једва, некако, успјела да се прекрсти. Жена је тадер пушти, и рекне јој: „Узећу ти зато дијете“, и узме мене у наручје, да ме некуј носи. У то и отац бану на врата па кад чу мајку ће виче: „Не дај! Однесе нам дијете!“ потрчи око куће али нема жене, ко да је у земљу пропала. Стану да ме траже и дозивљу, и једва ме некако пронађу под креветом. Бијо сам, кажу, модар ко чивит. Једва ме поврате. Отога дана жена више није долазила, а и биљег на мом челу полако је ишчилијо. Остао је само један мали ожиљак, ко кад се одвали каква краста.

МАРГИТИНО ГРОБЉЕ

Има код нас, извише Омара, једно мало гробље које сељаци зову Маргитино гробље. Туј се више нико не сахрањује, па је стогај сво зарасло у траву и бусење. А некада је то било главно сеоско гробље, и имало је малу цркву са звонаром.

Једног дана, бог те пита кад је то било, сруши се црква, ваљда зато што је нико није одржавао, а сељаци то схвате као рђав знак па брже боље своје мртве пренесу и ископају ново гробље. Ено га горе у Међугорју. Само сиромашна Маргитина мајка, удовица, не могне да начини нову гробницу него остане она стара. Пошље неколико дана умре несретној жени син јединац и сахране га у ту гробницу, на старом гробљу. Сирота Маргита ишла је сваки дан на гробље и плакала. Понекад смо је силом односили са гроба. Једном је на гробљу задеси ноћ. Кад је подигла главу с плоче види она да је већ увелико мрак, препане се те поће кући. Кад оћеш. Не може да макне. А крочи једном ногом, а другом, не помаже. Нека сила је ухватила па не да. Није знала сиромашница да јој је хаљина запела за шипурак. Туј су је ујутру нашли мртву. Сви су мислили да је у то умијешан нечастиви, а нико није знао шта је по сриједи. Сахранили смо је поред брата, а гробље сељаци назваше Маргитино. Туј сада расте једна трешња, откуда то нико не зна, али никада не истура рода.

ЗДУАЋ

Испочетка нико није знао да је Мрдеља Петрић био здуаћ. То се тек после сазнало, пошто је много ћеце поморио. А ево како је то било.

У Катуну, ће је Мрдеља живио, често су мрла мушка ћеца, и то баш она најљепша и најнапреднија. Томе чуду нико није мого стати на крај, све док се неко не досјети да пита бабу Стамену, која је живјела на самку извише села. И она им рече да ћебе у селу живи здуаћ, те да добро пазе и укебају га.

А није било лако укебати здуаћа. Испрва су многи били сумњиви, али мало помало сумња паде на Мрдељу Петрића, пошто је често одлазио некућ у планину. Почеше да мотре на њега. Никако га не испуштају из вида.

Једно вече, уочи задушница, бијагу се скупили сељани на сијелу; неки се картагу, неки затурагу шалу. Кад у једно доба, тек што се бијаше

појавио мјесец, Мрдеља се нешто узнемири, и полако изиђе прекуцу. Људи одма посумњаше те за њим криомице. Пратили су га све до једне јаме безданице у кршу више села. Ту ти он клекну, наднесе се над јаму и поче нешто да чомрга. Једва успједоше да разумију по коју ријеч. Помињао је нека имена и молио да му опросте што није могао раније да дође. Затим су се чули неки гласови доље у јами. А кад је Мрдеља усто и кренуо кући, сељаци га увате и стану тући: удри, удри, све док не признаде да је здуаћ, и да је сву бецу поморио у договору са Ђаволима. Богами га не убише, само му запријетише и пуштише га, али је он од тога дана стално копнио и убрзо затим умро. Причало се да су му нечастиви душу узели. Пошље тога ни Беца више нијесу мрла.

НЕКРШТЕНА ДУША

Бијасмо се једну ној задесили у Добром долу, па пошто нијесмо знали куј ћемо закуцасмо на врата неког Јеврема Малића, како ле се већ зваше, да туј преноћимо. Прими нас, богами, чоек без ријечи и пошто сједосмо поред ватре да се огријемо даде нам вруће варенике. Нијесмо се, вала, честито ни огријали, кад нешто поче да лупа и ченгрља по тавану. Право да вам кажем, не би нам баш пријатно, што да се лажемо. Пошто се мало окуражисмо, било нас је туј неколицина, истрчасмо прет кућу с лучем. Претражисмо све околу, ниће живе душе. Ући ми и сједи, кад оно јопет. Баш ко да неко удара камењем по крову. Изиди ми јопет, погледај, пропни се на таван, преврни сваку прњу, завири у сваки буцак, ниће жива пиличника. Ама, оће није чиста посла, мислим ја, а криво ми што смо баш туј навратили. Но сједи ће си се задесијо, нема ти друге. Домаћин се много не узбуђује, јес му мало криво због нас али шта ће сирома, види се да то није до њега. И туј нам он исприча да се то од неко доба стално понавља, чим пани ној одма лупа по тавану. О јаду се, вели, забавијо, па не зна шта да чини. Бјеше ту и један старац из Грабовице, ни сам не

знам кад нам се придружијо, па ће: „Богати, домаћине, право да ми кажеш, је ли ти кад умрло које дијете?“ „Јесте једно прошле године“, вели домаћин, а све се нешто снебива. „А је ли било крштено?“ јопет ће старац. „Не богами“, вели домаћин, а подвијо главу преда се. Поталаушио се као какав кривац. „Па да“, вели старац. „То је некрштена душа. Некрштене душе лутају свукуј по свијету, и чуда чине. Но чуј добро шта ћу ти рећи. Уждиј ти једну свијећу и моли се Богу“. Сирома чоек одма однекуд издрије некакав замутуљак, извади иж њега једну воштаницу и ужди је. Сви се прекрстисмо и помолисмо Богу. И, богами, престаде она тутњава. Ама на пречац.

ПУТНИК И БАВО

Путово једном неки чоек па пошто се уморијо од пута, сједе на камен да почине. И туј заспа. Кад се пробуди види да је увелико ној, али шта ће. Таман што је усто и узо торбу да крене, створи се испред њега један старац па му вели: „Јеси ли гладан, куме?“ „Немој болан“, вели њему та' чоек, „сад сам ужино“. „Ма узми, јадан не био, видиш да има за обојицу“, јопет ће њему старац. „Не могу, душе ми, узо би да могу“, нећка се сирома а све би да узме. Но како старац бијаше навалијо, чоек најпошље узе један комад пите, принесе га устима и рече: „Ајд, помози, Боже“. Кад ли у тај час нестаде и старца и ужине. У руци сирома чојека остаде само комад суже коњске балеге.

* * *

Бјеху једном дошли Турци да запале и обурдају цркву светог Пантелије, слава му и милос. Све су цркве били попалили, па шћели и ову. Кад, шта ће ти бити, нареди нека сила небеска, те сукну пламен из цркве и попали живе Турке по ледини. Од тадер га и зову свети Опалија. А цркве ето ту и дањданас.

* * *

Одио неки Драшко из нашег села на пазар у Цетиње. А мора је проћи мимо Мачих каменица. То ти је страшно сјеновито мјесто било. Наљези тако он на Каменице, кад у долини коло игра. Би Драшко да мине, а јопет мило би му било у коло да се ухвати, па не зна шта ће. Кад ли ће неко из кола:

„Оди, Драшко, да играмо!“

„Богами нећу!“ рече он.

„Оћеш, оћеш, Драшко, јадан не био...“

У зло доба досјети се Драшко те извади из цепа комат тисовине те стани бјежати. А онај ће глас за њим:

„Бог ти је помога, Драшко, те имаш то при себи, а не би ми га жив утијеца ноћас.“

И тако Драшко дође дома, али потље за пет-нес дана није мога ријечи прозборити.

* * *

У моје вријеме одило се у Даниловград на млин. Једном кренула и ја са двије другарице и пошто бијасмо самљеле жито врнусмо се назад, а већ бијаше мрко. Кад дођосмо до Црне Стране поскакаше одједном коњи, стадоше да фркте и бију копитама. Један бизин што је с нама иша поче да квичи ка да га је змија ујела, а одозго однекле поче за нама да се бурда камење. И тако ми Бога, оћасмо се све три помамити да не наљегосмо на неку кућу, те уљегосмо у њу. Сјутрадан нађосмо коње, а бизин бјеше крепа...

* * *

Прича ми Велика Савова да је било чудо нашло од мађија и намета...

Једне вечери погубе јој се говеда, те она пође са Савом да их тражи. Кад су били код „Рупица“, Велику одједном нешто снађе те је Саво донесе кући полуживу. А била је бременита. Ту ноћ, касно, она роди Вељка.

Прође пе'шес' година отад, а Вељко сваки дан све гори. Увече кад легне да спава спопане га некаква нечасова сила па му не да да дише. Виде Саво и Велика злу уру, продају имање пошто зашто и поћу на Цетиње... Вељко све гори, доша кос' и кожа... Дочује Велика од жена за некакву булу што скида враџбине. Потражи је она, и наћи је богами.

Була баци олово, загледа се у њега па рече: „Уууу, греоте, греоте једне. Ти си, жено, стала на мађије, још док си била бременита. Родила си сина, јадно дијете. Греоте. А могло је доћи до високог положаја. Умријеће ти дијете, жено јадна...“

Велика удари у плач и стаде молити булу да јој спаси Вељка.

„Ајде, жено, кући, па доћи сјутра да видим шта се може учињети.“ Велика тако и уради. Дође сјутрадан, и була јој даде неку течност да купа Вељка три јутра, прије изласка сунца, и једну врећу да му пришије испод пазуа. Велика све тако учини, кад треће јутро вели њој Вељко:

„Мајко, досад сам се бојо спавати сам, а сад нема тога што ме може препанути. Сањао сам нешто страшно. Као да идем с татом поред „Црне греде“, а све једнак пљушти киша. Добосмо до једне куће, а тата ме посла да видим има ли кога. Доћи ја до куће, кад тамо све неки дивови бацају ћускије у јаму. Један ми се примаче, а бјеше потпуно црн, и упита ме:

„Мали, познајеш ли ти мене?“

„Не познајем“, рекох ја.

На то ће он: „Е, видиш, ја тебе познајем. Видио сам док си био мајци у трбуху. Него, примакни се мало да ти пљунем у уста.“ Ја се примакох и он ми пљуну у уста три пута. Па рече:

„Ајде сад ти мени пљуни у уста.“

„Ја не могу, висок си“, рекох ја.

Тадер он леже те и ја њему пљунух трипут. Мама, нема тога од чега би се уплашио. Он ми је још река да идем и да се ничега не бојим...“ Тако је то било тада, а и дањ дањи Вељко не зна за стра. Пуно је нарасто, и богами, дошо до велика положаја. Чудо, та була, веле презива се

Казамановић, како ли. Много је људи спасила, а сад нема никога. А можда је већ и умрла, ко ће ти га знати...

МАИЈА

То се десило у Пошћењу. Доље испод саме Јавороваче има једна котлина ће су се негда скупљали нечастиви. Сваком чоекү који се ту задеси ноћи причињавају се разна чудеса. Сви путници намјерници, па и они из далеких крајева, знавагү за то, и надалеко заобилажагү то мјесто.

Једном је неки Пивљанин наилазијо тудије и како сирома није ништа знао наљего је право преко котлине. Ишо ти он тако, ишо, кад у зло доба чује некакав кикот иза себе. Окрене се он куко, кад има шта вибети. Нека маија, сва у силну косу зарасла, иде за њим кезећи се и све по скакује с ноге на ногу. Препане се Пивљанин, па пошто се поврати од стра стане отоле бљежати. Бљежи тако, бљежи, али үтећи не море. Маија му бљеше за самим леђима, и доиста га шћаше уватити, но се он куко досјети, слүшо је некад од старије чељади, да у таквој прилици треба извадити бритвүлин, или какав шиљат предмет и окренути га од себе. Тако он, богме, и учини. Извади некаквү бритвү, стави је на леђа и окренувши је пут маије прекрсти се.

Маија тада застаде, ни макац напријед, само му онако љүтита рече: „Вала та и та, да ти не би те бритве ноћас не би кући жив стизо.“ И нестаде је. У то и пијевци запљеваше и сирома чоек стиже пред једну кућу и туј паде на праг. Кад је дошо свијести бијо је сав сијед ко шиљеже. Отаде се, кажу, више никоме није привићало кад је тудијен пролазијо.

КАКО ЈЕ ДУРМИТОР ДОБИО ИМЕ

Давно је то било, још у вријеме свијетлих царева. Ено колики је данас Дурмитор, некада је, кажу, бијо још већи и силнији, готово да је до неба доваћао. Нико није ни у сну помишљо да се попне на њега.

Но таде се туј бљеше задесијо некакав римски цар са великом војском и армадом, па онако, пошто је цар, а цареви све могу, зажелијо да пређе на другу страну силне планине. Сељани га одвраћају од те намљере јер добро познавају ћуд планине, али како цар бљеше много тврдоглав ништа им не поможе. Они најхрабрији мољагу да сачека љето па да онда крене, кад већ другачије не море бити, али цар ни то не послуша.

И тако једног дана крену ти он с војском уз планину. Била је тада позна јесен и падала је киша лапавица. Није прошла ни неђеља дана како кренуше а оно однекуд окренуше међаве и газапи. Смрачи се небо, ударише густе магле, дунуше ледени вљетрови и паде велики снијег. Ни најстарији људи нијесу памтили таког кијамета. Све то потраја десет дана, а једанаестог дана престаде снијег и огрија сунце. Људи су свашта нагаћали, али о цару о војсци ништа се поуздано није знало, све док се једног дана није појавио сам, без силне војске. Кад га сељани упиташе ће му је онолика војска, он онако сломљен и утучен рече: „Дурмире, дурмире . . .

Пошље је цар јопет отишо у планину и више се нигда отуј није вратијо, а сељаци таде планину назваше Дурмитор. Но планина је отаде стално бивала мања, ко да је од неког стида у земљу пропадала. И дан дањи се понекад чује, кад дуну вљетрови, како цар дозива своју војску. Од тог јаука леди се крв у жилама. Тако остаде да се прича.

Напомена

Записе прича без наслова казивала је у Цетињу Велика Мрђеновић из Велестова, рођена око 1885. године.

Остали записи потичу из никшићког краја и обавеза је записивача да засада име казивача не саопшти.

Чедо Вукадиновић

А М А Н Е Т

(Усмено приповедање из Васојевића)

МЈЕХУРИ

Пошао једном Милија Марков из Гњилог потока у лов, подно Кома кучког, званог Црња. Десило се да је наишао изненадно на необичног човјека који бијаше скинуо своју кошуљу и бискао се. Иза њега налазио се вук са разјапљеним чељустима, спреман да га нападне. Видјевши то, Милија скину пушку и онако уплашен опали. Чим је пушка опалила, вук одједном побјеже, а човјека нестане. Запрепашћени ловац пође кући непрестано мислећи на оно што се догодило. Прошло је од тада много времена и Милија бијаше заборавио на то. Но једном приликом, када је ловио у истој шуми, наиђе он тако на једну пећину. Испред ње сједијаху на камену старац и баба. Чим га угледаше обратише му се ријечима: „Ти божји сише, а наш посине, дођи овамо код нас.“ Милија застаде обузет страхом, но они му рекоше да се не плаши, јер је спасио њиховог сина у часу када је вук хтио да га прождере. Таман што је Милија закорачио према њима, примијети необичну прашину изнад њих, и некакве чудне мјехуре, па желећи да сазна шта је то, и од чега су ти чудни мјехури, упита их: „Какви су то мјехури и та прашина што се диже?“ „То су анђелске душе које ми узимамо када их људи предају Ђаволу; кад кажу Ђаво те изио, или Ђаво те понио.“ Затим му рекоше да никад не помиње Ђавола, јер би се и он могао наћи тамо. Од тада, у тој породици нико не помиње Ђавола.

ВИЛИНА ПЕЋИНА

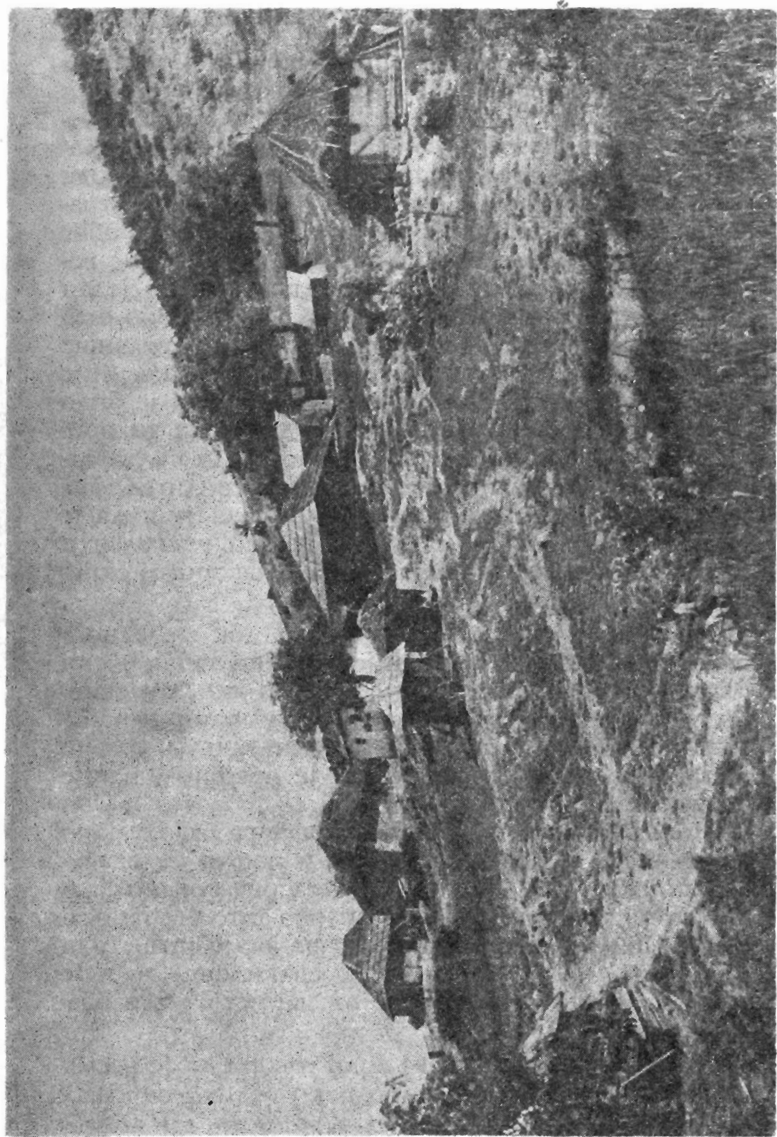
Постоји у Кучком Кому једна необична пећина, коју сељаци од памтивијека зову Вилина пећина. Моја баба, која је љети издизала као Ђевојка на катун Маргариту, гледала је како се из ове пећине појављује и спушта некаква тробојка, цр-

вена и плава, и помало жућкаста. Чим би дотакла земљу та тробојка би се одмах враћала навише. Та пећина остала је неспитана, а ово што сам слушала о њој жива је истина, јер се моја баба Мика у то више пута заклињала. А умрла је несрећница у 105. години.

ОЈДАНА

Испросио парасвекар из Васојевића неку Ојдану, тамо у Лијеву Ријеку неку Ђевојку, по причи: ни момче зна Ђевојку ни Ђевојка момка. Оду сватови, уговоре очеви свадбу. Но Ђевојка бијаше грдна и груба и кад су кренули да је воде, она се мало измаче од куће па зовну мајку: „О мајко, ето она косјерина тамо на атулу, кад ћеш кресати козама лис“. Оним сватовима кад су то чули би криво како је Ђевојка глупа па се договоре да је оставе неће у планини, ће буду заноћили. Тако ти они и ураде. Кад се Ојдана пробудила види — нема нико крај ње. Шта ће немила, те крени по коњском трагу за њима. Иди, иди за трагом, и богами доћи пред свекрову кућу. „Каки бисте ви, поливен друштво, те ме остависте данас?“ — рече она њима. Они се сватови згледаше, би им мучка, и оном свекру. Сви рекоше да је врате натраг, али свекар не даде но рече: „Вала нећу но нека је. Но чекај да је нешто упитам. А снао, у које доба треба да се граде грабуље за пластидбу и за косидбу?“. „А сретни треба да их гради и кад му не треба, а несретни она' ма' кад му треба“. И таман је свекар река: „Е, нек остане ова моја снаха. Она зна да кући, и да ради по кући, па и ако је овако груба и невиђена на очи“. Од те Ојдане остало је велико племе у Васојевиће, Ојданићи.

(Ове три приче из Васојевића слушала је и запамтила од свога оца Мирка и своје прабабе Мике Коса Мирчић, из села Краља код Андријевице.)

Предратни снимак села на планини Голији

СИРОМАХОВА ЧЕСМА

У старо вријеме Беране су биле под турском влашћу и тада су носиле име Царски град или још Царске Беране. Из тог доба остала је прича о необичном извору, који се као и онда, и данас налази на истом мјесту и из којег и даље избија вода за пиће. Извор је био озидан, а у зид је било уграђено пет ланаца са пет везаних чаша, и то због оних који су долазили ту да се напију хладне воде. Изнад чаша за намјернике постојао је један неразјашњиви натпис на старотурском и оно што је било написано у њему, а вријеме је све више пролазило, остало је непрочитано и нико није знао шта крију те загонетне речи. Много је било оних који су долазили на ту воду и сви ти приступници из далеких крајева настојали су да открију тајну записа што је остао иза градитеља извора са чесмом. Још су хтјели да сазнају када је она подигнута. Али, тај труд је био узалудан и сви су они одлазили без дознања о изворовој скривалици.

Прошло је још неко вријеме, док се једнога дана у Царском граду није појавио неки учени хоџа из Цариграда, који је као и сви дотадашњици, пришао води, дохватио једну чашу и напунио је водом. Пијући он је подигао главу и спазио остављене речи. Одједном он је престао да пије и гласно је изговорио: „Ох, ја се разгубах“. Они који се тог дана задесише код извора бијаху јако изненађени ходиним ријечима и пошто су их чули упиташе га: „Хоџа, због чега рече овако?“. А он им одговори: „Видите ли ово што је написано?“. Они рекоше да виде, но не знају шта. Тада хоџа рече: „Овде пише да се сваки онај који је богат а попије од ове воде од ње истог часа разгуба“.

Даље предање о овој води говори да је чесму која и сада постоји градио неки велики сиромаш и тешки мученик, коме тај велики труд и изгубљено време није плаћено, па је он због своје патње оставио запис клетву.

*(Причу казао Мишо Кубуровић,
Присоја, Андријевица)*

АМАНЕТ

У оно вријеме када су овим крајевима господарили Турци дошљаци, они су, синко, тада узимали нечија имања, десило се да су једног дана истијем путем ишли само Црногорац и Турчин. Оба су били из околице Плава. Оба путника били су млађих година, Црногорац је био ожењен и имао мушко дијете од годину дана. Како су ишли преко неке ливаде, између њих је, због нечега, дошло до мале забевеце, нашто Турчин, без размишљања, тргне кубур и пуца у Црногорца. Овај, смртно погођен, падне са коња, окреће се око себе да види има ли кога у близини, али како није било никога, спазио је један трн, обрнуо се ка њему и рекао: „На аманет ти, трну, ова моја крв“. И умре. Турчин се чувши те речи само насмијао и продужио даље.

У селу у којем је живео убијени Црногорац знало се да је погинуо од руке неког Турчина, али не и од којег. Оно дијете, које је остало сироче без оца, порасло је и жељело да сазна ко је убио његовог оца, оно је знало да је код тога трна изгубио живот. Протицало је вријеме, син погинулога је навршио двадесет година. Једног дана, због неког посла, он се запутио истијем путем којим је ишао и његов отац, а десило се великом случајношћу да је у исти час кренуо и онај исти Турчин који је код трна убио младићевог родитеља. Син мртвог Црногорца није знао да је Турчин који иде поред њега онај зликовац који је онако бездушно убио, а нити је тај опет могао помислити да путује са сином његове жртве. Ишли су они тако док нису дошли до трна где је пао Црногорац. Турчин се одједном, видећи трн, грохотом насмијао. То је његовом сапутнику било веома чудно и он га је упитао због чега се тако морао насмијати. Турчин је рекао младом човјеку: „Смијем се вашим црногорским глупостима“. „Каквим то глупостима?“ — упита га на то Црногорац. А Турчин онда рече: „Видиш овај трн? Прије неколико година на овом мјесту убио сам једног Црногорца који је умирући рекао: „На аманет ти, трну, ова моја крв“. Ето какве су ваше

глупости“. Момак, чувши то, пропусти Турчина испред себе, сазнавши да иде са убицом свог оца, па га зовне, истргнувши кубуру иза појаса, да се окрене. Турчин се осврне и запрепасти се видећи да је млади Црногорац уперио оружје у њега. Затим га упита: „Шта је то?“ Младић рече Турчину да се сада испуњава аманет који је његов отац оставио трну а који га преноси њему као сину. Одмах иза тих речи он опали у Турчина, убије га и освети свога оца.

Тако је трн испунио аманет мртвог Црногорца.

*(Ову је причу Мишо Кубуровић
чуо од једног старог човјека
из Војног села код Плава)*

Бачијарке (планинке) — Раскрсница, Копаоник, 1934.

ВИЛИНИЦА И НЕНАДОВАЦ

(Легенде из околине Београда)

МАЈКА

Запроси неки момак девојку на четири конака далеко од свог села. Кад дође уговорени дан, кренуше се весели сватови, засвираше свирке свакојаке, па пред девојачки дом.

Кад тамо, дочека их кукњава и лелеци, а уместо рузмарина — босиок. Пријатељи им рекоше да је девојка изненада умрла и да је већ сахрањена. Али, ипак их не врате празних руку, већ за покој душе несрећне невесте све сватове дариваше њеним даром, а посебно несубеног младожењу, па их потом испрате натраг.

Враћајући се тужни, у једном селу сватови чују да ту има добра девојка, па побу да је траже и виде.

Набу је у забрану, испод гробља, где чува туђе овце и плете туђе плетиво. Из разговора с њом дознају да нема ни оца ни мајке, да је сирота и да живи сама од свог рада.

Допадне се то младожењином оцу, па је стане и даље запиткивати. А кад се увери да је она и врло паметна и разборита, каже јој шта их је снашло и запита би ли она пошла за његовог јединца.

Девојка погледа по сватовима, одмери младожењу, па одговори:

— Чекајте, док питам мајку!

Сватови се у чуду погледаше, а девојка, кад то рече, пође горе на гробље, а отац младожењин, кум и стари сват за њом.

Девојка дође до материног гроба, прекрсти се, пољуби земљу, и рече:

— Мајко, дошла сам да ми даш савет!

Не прође ни неколико тренутака, а из гроба се зачу глас:

— Прилика је, кћери, удај се, и нека си ми срећна и благословена!

Кад људи чуше глас из земље, сви до једног без речи остадоше. Први се снађе младожењин отац:

— Девојко, ти ил си вила, ил си њена друга, кад и са мртвима знаш да разговараш?

А девојка ће:

— Нисам, чико, ни вила, а ни њена другарица, већ чиним оно што ми је мајка на самрти рекла: Кад ти, кћери моја, у животу буде тешко, или кад ти устреба какав савет, дођи на мој гроб, позови ме, и ја ћу ти казати шта и како ти ваља да чиниш.

Онда сватови узму девојку, ставе је на коња и крену се кући, опет уз песму и свирку сватовску.

Цео овај крај, од пута па до гробља, прозову МАЈКА, по томе што и мртве мајке брину о својој деци, и чувају их да не погреше и с пута не скрену.

И како онда, то се име и до данас сачува.

ПАСТОРКА И МАЊЕХА

Умре неком човеку добра жена и остави му ћерку јединицу, већ стасалу за удају.

Неко време отац и кћи поживеше заједно, покојници дадоше сва подушја и спомен подигоше.

Ћерка је кућу држала, јела готовила, била ручна и пољска раденица. Волело је и старо и младо. Девојке су с њом радо друговале, а момци се отимали да заиграју до ње у колу.

Лепу сиротицу стадоше просци просити, и отац, плашећи се како ће сам кад му се ћерка уда, доведе себи жену чак из четвртог села.

Већ од првог дана мањеха и пасторка се силно намрзну и никако се не могадоше сложити. Бездушна мањеха мучила је пасторку батинама и глабу, а неколико пута хтеде је и убити.

Једном је пасторка готовила ручак, па јој јело покипе, а мањеха, кад то виде, зграби секиру с дрвљаника и појури је. Јурила је дуго, сикћући као змија и млатарајући секиром. Стигне је чак у другом селу, близу једног потока, и ту је убије.

Гледао све то један чобанин, па кад чу зашто ова зла жена уби ону сиротицу, а и како и сам имабаше маћеху, зграби секиру што остаде крај пасторке, појури за маћехом, стигне је на другој страни потока и убије је, те тако свој бес искали и правду задовољи.

Не прође много дана, а на месту где је пасторка пала ниче брдо осуто цвећем које сељаци прозову ПАСТОРКА, а ниче и друго брдо, тамо где је маћеха убијена, све у корову, те њега назову МАЋЕХА.

И данас дањи, ова два брда крвнички се гледају преко потока, а о њима остаде тужна прича коју поток жубори и жубориће док је света и века.

МАЈКА — СВЕКРВА ИЛИ ВИЛИНИЦА И НЕНАДОВАЦ

Неком богатом човеку испод Космаја нису се дала мушка деца, већ само женска. А кад му жена понесе и десето бреме, он се дигне с хацијама на Христов гроб, да се тамо помоли Богу да бар ово дете буде син, како му се не би угасила славска свећа. Пред полазак запрети жени да га не чека у дому ако и ово дете буде женско.

Уплаши се жена бруке и срамоте, па кад муж оде, она брже боље у манастир Кастељан да потражи савета од игумана који је био познат као добар и разборит човек.

Саслушавши причу, игуман се као мало позамисли, па потом оберучке заглади браду, што је био знак да је нашао решење, и рече:

— Ја сам овде, на овом свету, да славим Бога и да упућујем људе да се повинују његовој вољи. То што се догађа с тобом Божја је воља, и с тим се треба мирити... Али ја сам и од овог света, грешан као и сви ви остали, па сам дужан да помажем ближње, чак и онда кад знам да то није у реду...

Ту игуман опет мало поћута, па настави:

— Овде код нас, на манастирској земљи, горе у шуми, испод Вилиних Корита, у једној напуштеној колиби, од неког времена живи нека несрећна

девојка. Каже: неразумно је згрешила, па су је њени, отац и браћа, отерали од куће да их не бије брука. Она треба да се породи отприлике кад и ти. Ако се догоди да ти, по твом обичају, опет родиш кћерку, а она сина, биће прилике да твој домаћин, и против Божје воље, дође до наследника. Та девојка је више овде код манастира него горе у колиби, а тако ће бити и кад се породи. Ти уврзај и размени децу.

Послуша жена и учини све како јој је игуман рекао. А кад јој се муж врати са хаџилука, нађе сина у кући, те направи велико весеље. Убрзо затим и дете крсте. Надену му име Ненад, јер је изненада у кућу унело и велику радост и велику срећу.

За то време, она несрећна девојка у напуштеној колиби, горе на Космају, кукала, кукала, док и њу није утешио онај исти игуман, рекавши јој:

— Не кукај, несрећна девојко! И то је Божја воља, а Божјој се морамо покоровати, јер тако треба и тако мора да буде. Ти си твом сину дала живот, али шта би он био да је остао уз тебе? Копилан! Несрећни божји створ! Бог је видео да он ту ништа није крив, па му је у право време прсменио судбину: дао га је тамо где треба да би га увео у ред људи, да буде срећан и угледан човек, а теби је за казну оставио то женско дете да се о њему стараш док не порасте. А оно ће, ако буде паметно, по Божјој вољи наћи себи дом.

Крстише калуђери и ово дете и дадоше му лепо народно име, али то име нико не прихвати. Космајски чобани наденуше јој име Вилиница, јер је стално била на Вилиним Коритима с вилама, па су јој виле дале вилинску лепоту и вилински глас, а и многе друге њине особине.

Кад се задевојчи, почеце момци облетати око ње, али се нико не усуди да је запроси, ваљда из страха од вила или због срамоте од људи што је копиле.

Стиже тако и Ненад Хаџијин до женидбе. Једнога дана Хаџија га поче припремати и соколити, говорећи му да се распитивао по Шумадији за добре девојке, а Ненад ће:

— Немој, бабо, да се забадава мучиш. Ја сам већ нашао девојку.

— Шта?! — изненади се Хација. — А где, сине, и коју?

— На Космају, бабо, Вилиницу!

Окрете се Хацији Космај око главе. Поуми да каже: „Сине, зар сам ја зато ишао да се молим на Христовом гробу?“, али кроз грло, које се стисло од изненађења, само прошишта:

— Вилиницу?! Зар њу, сине?

— Њу, бабо! Ја њу, ја ниједну!

Посрте Хација онако смућен, па погледа у жену не би ли од ње добио какве потпоре, а жена, као да је само то очекивала, диже очи к небу и прозбори неким необичним гласом који као да је дотле био утамничен:

— Ако је Божја воља, Хацијо, а Божја је, ми је не смемо кварити! Ја благосиљам!

Хација прогута нешто што је хтео рећи, па се и он сложи и благосиља.

И тако мајка постаде свекрва својој рођеној кћери.

* * *

Ненад и Вилиница поживеше дуго и срећно и изродише велико потомство, које зли језици прозваше КОПИЛОВИЋИ.

Једне године, кад оно удари куга на Космај, Копиловићи оставе своје село и тобож због куге, а у ствари да се склоне од злих језика, пребегну у Барајево напусту земљу и ту оснују село НЕНАДОВАЦ, док оно место на Космају, испод Вилиних Корита, где је одрасла Вилиница, остаде ВИЛИНИЦА за сва времена.

(Из збирке народних легенди која ће ове године изићи у издању „Вука Караџића“ у Београду)

ДОБРОЧИНСТВО СЕ ИСПЛАТИ

Уобичајено је код нашег народа, да се добро добрим враћа, о чему постоје поучне народне изреке: Учини добро, не кај се, учини зло, надај се; или: Баци добро у море, испливатиће, а тако и: Не учини никоме што нијеси рад да ко теби учини.

Још у XV вијеку живијаше родочелник данашњег братства Калезића Калета у данашњем племену Бјелопавлића, у које доба Калета бијаше надзиратељ имовине Иван-бега Црнојевића у мјесту Бријестову истог племена. До тога доба потомци војводе Павла Дукаћинског избјегли пред турском најездом били су се намножили и постали јачица међу нађеним старосједиоцима, по чему и добили су племенски назив Бјелопавлићи. Калета је домаћински управљао Иван-беговим имањем, а још имао и онај положај, нешто су му завићели племеници, још и то што су Калету сматрали „Србљаком“ или Лужаном (лужани — најприје доспјели Срби у оне крајеве) и неприпадником њиховог родочелника и племена, нађеног као старосједеоца, па да он буде међу њима старалац имања, из које завидности мрзили су га.

У оно доба нека херцеговачка ускочка племена из планина сјеверне области Црне Горе нападала су ради пљачке Иван-бегово имање и Калету, а можда и по наговору самих племеника Бјелопавлића, а једног пута и успију са том пљачком.

Тога пута, један син Калетин утече преко планина и Колашина до између Мојковца и Бијелог Поља под Турском, гдје се потурчи и одакле ће се лакше светити нападачима Морачанима и Ровчанима. Његови потомци намножили су се и узели по своме родочелнику Калети презиме Каљићи и били врло јако и храбро братство у Турској, а и данас на крајњој коси планине Бјеласице, на лијевој обали ријеке Лима, и изнад Равне Ријеке код Бијелог Поља сјеверна коса планине зове се по овом братству „Каљића Ваган“.

И доцније, потомци Калетини нијесу остали мирни међу племеном, али су се храбро отимали и имали своје попове и кнежеве (као, на пример, кнез Зорко и други), но племенска јачица стално их је потискивала дотле, да и поп Андрија Калезић, због неправде потурчио се у XVII вијеку, ускачући међу Турке у Подгорицу, кад га Турци похвале ријечима: „Аферим, кадија“, гдје се и насели.

Његови потомци по њему и прозвали су се Аферићи и били чувено братство по храбрости, а имали су и чиновнике, судије и бегове.

Оба ова братства, Каљићи и Аферићи, знају своје поријекло.

У прошлом XIX вијеку поред својих братственика у Подгорици живио је Тахир-бег Аферић, као зенбили трговац житом и другим, те је жито продавао и ван турске границе црногорским племенцима, што је сиромашне добро помагало, нарочито гладног прољећа, и док доспију љетњи усјеви.

У оно доба живијаше у црногорском племену Пјешивци Јован Стеванов Контић, сиромашни сељак као то и цијело племе са бројном ситном дјецом, а наступили гладни прољећни дани, негдје крајем маја нестало умертина као главне хране горштака, да није имао шаке брашна, да замете уз оне коровске траве коприве, жућенице и друге скроб дјечи. Да би набавио мало жита, прода неку јарад и скупи мало пара за куповицу шест ока умертина, које паре биле су све неки метални ситнеж, јер онда није било папирног новца. Пошто је снашао оно пара, упути сина Митра од неких седамнаест година, који је био врло бистро дијете, а и завршио је био при манастиру Острог школу, те је знао рачунати и читати ћирилицу и црквенословенски, са коњем и врећама у Подгорицу код бега Аферића, да купи умертин. Даде му онај ситнеж новца, завезан у један крај мараме, а дијете пребачи вреће преко самара и појаше на коња, хитајући брзо на пут, коме се радовао, да види свијет и Подгорицу, коју дотле знао је само из прича. Јашући весело, младић успут држећи у руци ону мараму са завезаним новцем, забављао

се вртүкајући око прста руке мараму, кад доспије око подне улазу у Подгорицу.

Кад је наступио, јашући са вртүкањем мараме, на стари „Везиров мост“ који премошћава буну ријеку Морачу, и кад је био негдје средином моста одвеже се у оном вртүкању мараме новчани завежљај, и цио новац проспе се преко моста у воду валовите ријеке, остајући му у рукама празна марама. У томе часу, заустави коња на мосту и да се уз лелек и плач, онако јашући на коњу, не знајући шта да ради, јер му нема повратка без жита, обезумљен.

Са оне стране моста налазио се бег Аферић, са слугом нешто радио, и кад види и чује јавк младића на мосту, пошаће слугу да види што му би, нашто слуга пође код младића и упита га, што му је те кука, на које младић оприча све како је било, и да га је отац послао код бега Аферића да купи жито. Слуга се поврати и исприча бегу како му је младић рекао, нашто бег поново нареди слуги да иде код младића и доведе му га, што слуга учини и приведе младића бегу, коме поново младић исприча као и слуги му, не познајући младић бега.

На ово га бег утјеша говорећи: „Не кукај, младићу, ја сам бег Аферић и даћу ти жито да гониш, па кад Бог да оцу ти, и он ће мени.“ Нареди слуги да му измјери шесет ока умертина, што слуга учини и поможе младићу натоварит коња, а младић се захвали бегу и отоле врати се кући са товаром.

Доласком кући, Митар оприча оцу све што му се десило и све како је било, што му оцу не буде мило, али шта може сад кад се тако десило, а главно да је доћерао умертин. До конца лета промучио се Јован Стеванов и сакупио је новац, понио га и подмирио са захвалношћу бегу Аферићу, потргүјући код њега још што му је требало кући.

У оно доба раздора, болести и велике глади у Црној Гори под управом владике Петра I (св. Петра) послије ове приче, владика је расељавао народ на разне стране да би га спасао ове напа-

сти, те је одселио и у Русију већи брбј породица, међу којима је био и Јован Стеванов са фамељом. Доласком у Русију и насељењем ових породица, Јовановог сина Митра су узели у школу кадетску, коју је завршио и постао официр. Послије овога наступио је 1828. године руско-турски рат.

Скадарски Мустафа-паша Бушатлија се опречава турском цару са намјером да се одметне од њега, зашто се добро држао са црногорским племенима, нарочито са Васојевићима и њиховим војводом Симом Лакићевим Кастратовићем, те није пошао у помоћ цару одмах.

У овом времену био је пошао Тахир-бег Аферић с неколико Турака из Подгорице у помоћ Турцима против Русије, али брзо били су сви заробљени од руске војске, о чему је познато једно писмо од 15. VI 1829. године бега Аферића.

Тек 1829. године и скадарски паша Мустафа Бушатлија пошао је нешто војске у Васојевићима под командом војводе Сима, али су враћени од турског цара не учествујући у борби.

У овом рату Митар је био постављен за помоћника руског команданта заробљеничког логора Турака, и, једно јутро, пролазећи кроз логор, наиђе на пет-шест заробљеника згучених око наложеног огња у логору гдје се грију, и чује чисто српски говор, јер нијесу ни знали турски. Чујући ово Митар им приђе и упита одакле су, нашто му они одговоре да су из Црне Горе, из вароши Подгорице. Кад их упита: Знају ли што за бега Аферића и је ли жив, одговоре му: „Ено бег Аферић, сједи са оном групациом наших“, показујући му руком групациу, која је као оно и они сједела око огња и гријала се у логору.

На овај одговор, Митар им рече да један пође и позове бега да дође код њега, што један хитро учини и рече бегу, да га зове неки руски официр, који говори нашки и који је питао за тебе и наредио да те позовем да дођеш код њега.

Обезумљене обје групе шта може бити, а још највише препане се Тахир-бег, одакле сад у руском заробљеничком логору знају за њега и позивају га, што не буде мило ни бегу ни осталим сумњајући, да ће бегу поћи глава са рамена.

Немајући куд, бег пође са позиваром код официра, кога упита при доласку Митар: „Јеси ли ти бег Аферић из Подгорице?“ на што још више препали се бег одговори: „Јесам, вала, господине“. Кад га поново Митар упита: „Познајеш ли ме, беже?“, бег одговори: „Не, вала, господине официру, нако за поштена.“

Тада му се Митар пружајући му руку да се рукују каже: „Ја сам онај младић из Пјешиваца, син Јована Стеванова, што си ми дао онај умертин онда кад сам просуо паре на мосту у Морачу“. Тада лакне бегу иза оног страха, хватајући се у знак поздрава за руке, док су се овоме ишчубавале оне групице заробљених подгоричких Турака. Послије их Митар упита: „Окле сте се ви овде обрели из Подгорице, те сте заробљени?“, на што му бег објасни како су њих неколицина пошли у рат, да помогну турском цару, иза чега Митар их упита: „Би ли одили кућама?“, на што ограшени Турци одговоре да би ако се може.

По овом разговору, растану се и Митар оде своме команданту са замолбом да пусте заробљенике из Подгорице, што командант одобри, а Митар им напише објаве свима за одлазак заобилазним путем око Турске, кућама, и растану се са поздравом и добротворством.

Овога пута, сви су се Турци из Црне Горе вратили здраво и весело својим кућама, опривајући похвално све што им се десило и како су пуштени, о чему се разнио глас и преко границе у Црној Гори међу народом, као то и међу турским, што је имало добар одјек мирољубивости међу турским и црногорским народом, и онако дотле обострано погранично завађеним.

Од онога доба остала је ова прича међу народом да се прича као пример добротворства са обје стране, захваљујући Тахир-бегу Аферићу за ово.

зенђили — богат; умертин — кукуруз; фамеља — породица;

ДВЕ ЛЕГЕНДЕ С ДУРМИТОРА

ВРАЖЈЕ ЈЕЗЕРО

Прича се да је војвода Момчило из овог језера добио свог крилатог коња Јабучила, који је могао да прелети са врх Дурмитора на врх Пирлитора. То се десило овако: ергела Момчилових коња пасла је траву по данашњој Вражјој главици. У једном тренутку језеро се затресло. Излетео је крилат коњ, црвен као крв. Он се придружи Момчиловој ергели коња. Остаде са њима врло кратко вријеме. Кад га чобани примидете заурлају: „Где црвен коњ!“ Коњ се уплаши од чобана, полетје и стрмоглави се поново у језеро.

Послије годину дана, једна кобила из те ергеле ождријеби чувеног коња Јабучила.

БЕВИЧ КАМЕН

На путу према Провалији и Буковици по народном предању тврди се да су се на некој сјеверовој међави ту око тог камена измели сви сватови, и једино дјевојка коју су водили остане жива, ради чега се тај камен и прозове Бевич камен.

По другом предању тврди се да је тај камен био некад раздвојен на двоје, што се и данас види, и да се на некој киши између њих склонила нека дјевојка чобаница. Баш кад се дјевојка била склонила између њих, два камена се склопе између себе, тако дјевојку убију, и онда по том догађају народ назове камен Бевич камен.

Благоје В. Марковић

МАРКОВ КАМ

(предање)

Марко Краљевић бацао је кам са врха Мараноја.¹ Први кам је натакао на мали прст и добацио га до насред Раша.² То је „Марков кам“.³ — Опет је Марко замахнуо, и други кам је добацио до усред Рашког поља насред Враке. Остало је име места „Бијели кам“. Камена тога нема, а рупа се познаје. — Трећи пута је Марко замахнуо из све своје снаге и набацио кам до усред Блата.⁴ Тај кам се ни види ни разазнаје место његова утона.

Бар, јануара 1972.

1) На геогр. картама „Маранај“ — најближи врх Проклетија иза којег изгрева Сунце у Враки.

2) Раши је село у Враки, у самом подножју Мараноја. Раши је старо село. Помиње се у „Скадарском катастиху“, 1416. На брдашцу, „Сука Ускоковића“ у Раши, јесте преседласт камен станац. Чобани га зајаквахау, говорећи: „Ово је седло Марка Краљевића“. На то „седло“ млади зетови наслањају пушке вазда кад о Малом божићу гађаху „љишан“ у ливади под „Крш Галичански-Сенића“.

3) Писац је често гледао „Марков кам“ као дете рашко. Он бејаше обраћен с удубљењем за ступу „котљан“.

4) Скадарско језеро у месном народном говору.

ПЧЕЛИЊАК НА БОКОВУ

У селу Бокову код Цетиња, како каже предање, живио је у доба Ивана Црнојевића сељак, који је посједовао пчелињак с огромним бројем кошница. Дочује за то Иван па га упита колико их има, а он му одговори да не зна, јер их је немогуће тачно избројити, али их има више него он снопова пшенице што му роди на Цетињу. Иван рече да је то немогуће — већ и да се могу избројити, а и да их је мање од броја пшеничних снопова што су његови жетеоци на његовом имању пожњели и повезали. И напослетку се опкладе. Ко добије опкладу да су онога пчеле, односно пшеница. Сам Иван дође на Боково и стаде бројити кошнице, али не могаше тачно да изброји. Код сваког бројења по неколико их је било више или мање. На то му приступи једна баба и рече да на сваку кошницу стави по једно зрно жита, па онда да изброји зрна и колико је зрна толико је и кошница. Иван тако учини и бијаше увјерен да ће добити опкладу, али изгуби, јер заиста овај сељак посједоваше огроман пчелињак. Владареве слуге донесоше му пшеницу близу села на мјесто звано Пољице и ту оставише. Но они исти дођоше једне ноћи са коњима (ваљда по господаревом наређењу) са намјером да пшеницу поново пренесу на Цетиње. Сељак се на то наљути и жито запали. А Иван нареди да му се кошнице поваљају и тако пчелињак уништи. Далеко испод стрме стране где се пчелињак налазио и сада се види камен побијен у земљу до којег је кажу допирао мед циједећи се из разбијених кошница.

Бијело Поље, 1980.

Борђије М. Миљанић

ПЕТАР ПЕТРУ ПЛЕТЕ ПЕТЉУ

Народне брзалице

Поп иш'о по зиду, метно прст на писму.

Иде јеж пројевеж пр'о јелове гране, поврни се
јеж пројевеж да и мене проведеш.

Моја тета поребруша, поребрила се поред ватре,
ништа не може до сува крува корице засмакајући
из густице.

Јегиба уз букву, Јегиба низ букву, Јегиба на бук-
ву, Јегиба под букву.

Тврда вран тврдокљунац, проби орах тврда, тврда
тврдокорац.

Злокотлокрп котле крпи, злокотлокрпа му гаће
крпи, не могоше зарадити да нахране деветоро
злокотлокрпчади.

Цврчак цврчи на црној смрчи.

Скочи мачка на пенџер, у пенџеру тенџера, у тен-
џери пиринчли чорба.

Имала баба три мачка: Кудрац, Макудрац и Дра-
мадракудрац.

Кад наљуте бабу она виче на њих: „Пис Кудрац,
мис Макудрац, држи га Драмадракудрац.“

Напомена

Брзалице су раније биле омиљен вид народног ства-
ралаштва, који се данас готово изгубио. То је маштовито
и духовито поигравање речима, које се врло брзо изго-
варају, уз опасност да се погрешни и склизне у нешто
друго, што се по правилу и догађа.

(Ур.)

Борђије М. Миљанић

РАСКОВНИК У БАЊАНИМА

Вук је сасвим друго тумачење дао за ријеч РАСКОВНИК од онога што она у Бањанима значи.

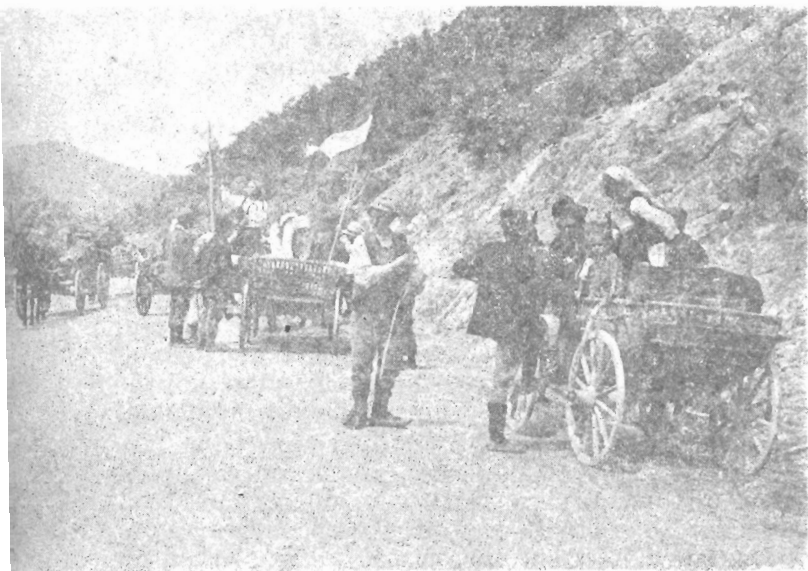
Ево тумачења те ријечи по ономе што у Бањанима значи:

Од остарелог и онемоћалог коња човјек нема никакве користи. А опет нема домаћина који би дигао руку на коња, који га је служио дуги низ година. Домаћин скида са коња потков — плоче — односно раскива га. Пошто је такав коњ раскован тј. није више поткован, за њега се каже да је РАСКОВНИК.

Расковника поведе домаћин у планину „на вучју стазу“ и тамо га остави. Кад вуци наиђу растргну га.

На остатке од коња домаћин поспе јак отров, те се вуци потрују кад поново наиђу.

Тако коњ, иако расковник, корисно послужи људима.

Ромска свадба — Нересница, 1937.

ПОКАЈАЊЕ

Лелекачи и тужбалице

Стари обичаји код српског народа били су, а и сад се помичу у Црној Гори, али нешто мање, да се за умрлим или у рату погинулим одржи покајање у породичном дому преминулог.

Ако је умрли у својој кући, одмах иза смрти прво се окупа и преобуче у ново одијело или, ако је имао, у скупоцјену народну ношњу, послије чега се тијело ставља у мртвачки сандук (ковчег), а често и без овога, иза чега се поставља на посмртном одру (асталу), прекривено бијелим покровом. У часу наступјеле смрти у кући настаје *колеж*, плакање и кукање домаћих, на који глас окупљају се комшије и родбина у судјеловању и око припреме за сахрану.

Тако исто одашиље се глас о смрти родбини, пријатељима и кумовима удаљеним кроз села и племена, који по обичају и пријатељској дужности по пријему гласа о смрти сакупљају покајнице и оног дана, обично сјутри дан, када мртваца треба сахранити долазе масовно у групама на покајање.

Тијело мртвог остаје изложено на одру обично 24 сата у дому, а понекад и дуже, ако се очекује долазак из даљине неког најављеног, послије чега мртви се односи у породично гробље и сахрањује. У току ноћи мртвац се чува непрекидно будно и на смјену присутних, за које вријеме и сјутри дан долазећи стално се стимавају (почашћују) пићем, ракијом, кафом и дуваном. За све вријеме до одношења на сахрану у кући се понавља *колеж* од домаћих и доспјелих ближних покајница, а у исто вријеме и преблачење породице у црну коротну одјећу.

Ако је умрли млад и син јединац, мајка му на ватри (огњишту) саспе воду и угаси је, као знак угашеног дома, трага и лозе, и изгребе се сва по образима да јој точи крв из огреботина. Ако има сестара, неудате подстригну косу до рамена, а у-

дате пугте расплетене косе низ леђа са непрекидним плачом и кукањем, забраћене у црне мараме око главе и преко лица до испод очију.

Покајнице које долазе са стране и из даљине у групама, изаберу међу се мушкарце познате са јаким гласом, лелекаче, а тако исто и женске — тужбалице (нарицаљке или жалопојке). Кад се покајнице примакну кући покојника, на неколико стотина метара, одакле се види породични дом, лелекач и остали застану, и лелекач из свег гласа залече: „Ај, леле мене,“ помињући име покојника, и што му долази: брате, пријатељу, куме, стрико и т.д, додајући му заслуге и врлине за живота. Иза овога продуже пут кући, а тужбалица стане тужити (нарицати жалопојку) износећи му такође заслуге кроз живот. Кад се примакну блиско кући покојника, по други пут застану и лелекач као и прије са свим мушкарцима скупно залече, док тужбалица и даље продужава гласну жалопојку.

У кући преминулог исто тако одрећен је лелекач, неки од домаћих, и пошто су покајнице другог лелека пришле ближе, да их домаћи распознају, ко су и одакле су, то на друго лелекање долазећих домаћи лелекач одговара им лелеком неког њиховог познатог дотле преминулог, именујући га као оно и они преминулог.

Кад покајнице добу власком у кућу, прво мушкарци построје се око мртваца и сви изгласа залечу га, именујући и шта коме долази, при којем лелеку мушкарци се дигнутих и стегнутих шака бију у чело главе. По овоме одстрањују се од одра и изјављују саучешће домаћим, који их разводе на сједиште. Одмах иза мушкараца наступају око одра жене са кукањем и бију се шакама у прси, а тужбалица даље наставља жалопојку иза које, кад престане, обично наступа друга, смењујући прву.

Као и прије, долазећи чашћавају се пићем непрекидно.

У случају да тијело преминулог није у дому породичном, но је погинуо у рату или негде у даљини, импровизује се на одру од одеће мртава тако стављајући на одар капу, ниже прслук, чак-

шире, докољене и чарапе, а ако има слике и ордење стављају их на одијело, и тако одржава се покајање као што се навело лелекањем и тужбалицама, као да је преминули на одру.

Пошто је прошло 24 сата и искупиле се покајнице, мртвац се носи на носилима пред којим иде поп са неколико мушкараца и пјевају посмртне пјесме. Доласком у гробље претходно поп чита у цркви посмртницу над тијелом, одакле га пренесу у припремљену гробницу и затрпају, у коме часу наступа највећа кукњава и плач домаћих и родбинских жена.

Оваје тако исто присутни почашћавају се пићем и дуваном, па наступа разилазак покајница. По овоме одржавају се помени или парастоси: седмица, четрдесница и годишњица, са одласком на гроб покајника уз чинодејствовање попа, када се понавља колеж жена у мањем обиму, иза чега наступа почашћавање пићем и разилазак.

Жене доносе децу на пелцовање — Валакоње, 1936.

ЦРНОГОРСКИ ОРО

У горњем Полимљу омиљена је народна песма у осмерцу, која се радо пева у један глас најчешће када игра црногорско коло, на поселу, код стада, кад се копају кукурузи и другом приликом. У колу играју двоје: мушкарац и девојка или жена у поскоцима, ширећи руке и мимоилазећи се наизменично. Кад се заморе, мењају их други у игри. Девојка мења девојку или жену да би поиграла баш с тим мушкарцем, а мушкарац мења мушкарца. Понекад има утркивања или играња и по други пут с истом особом. Ако их нико не мења, а они су заморени, завршавају игру руковањем и улазе у коло где су пре били. Ако је коло велико, излазе по два или више парова да играју „оро“. Таква велика кола виде се приликом државних празника или на саборима у планини. Свака свадба и друга весеља проткани су песмом у колу и игром „оро“: у дому културе, кући, хотелу или под ведрим небом. Певају се старе народне песме и песме из Народно-ослободилачке борбе и најновијих времена. Многобројне су народне песме. Међу њима има родољубивих, борбених, шаљивих и, најчешће, љубавних. У селима испод Комова био је обичај да се двоје кад заврше игру „оро“, пољубе, без обзира што се можда први пут виде у колу. У старија времена мушкарци су играли у колу један до другог, а девојке с друге стране; међутим, сада играју где ко зажели, само кад улази у коло пита: „Је ли слободно?“ Ту раскине коло и уђе у игру, па се ухвати за руке или по обичају како је започело коло. Једни се држе за руке или за мишку, други пребаце руке преко рамена и саставе их позади средњака. Коло кружи, ако је велико, у више обручева или завија обрнутим редом. Кад је мање коло, чује се једна песма. Имају право сви да певају, или то чини само једна скупина. Понекад певају мушкарци, а понекад девојке и жене.

Често се пева у Горњем Полимљу старинска народна песма:

„Ој девојко, душо моја,
чим миришу недра твоја...“

Певају и стари и млади. Кад се раскине велико коло, или ако је весеље у кући где нема места да се поведе коло, онда се игра само „оро“. То је случај и кад престане коло: да би се наставила игра, направи се круг посматрача који певају, а унутра двоје играју. Врши се замена. Тада се певају шаљиве поскочице, пригодне за оне који играју. Ако су млади и леви, онда им се певају стихови:

Ово двоје уситнили
ко да су се пољубили.

Ово двоје бор и јела,
Морача их однијела! (здрави су и снажни)

Ово двоје трешња, вишња,
не може им нико ништа! (узеће се)

Шаљиви стихови обично се певају на поселима и свадбама у ужем друштву где се добро познају и желе мало више да се нашале на рачун играча. У добром расположењу јављају се нови стихови, па и песме, јер Горње Полимље непрестано ствара и негује народну песму.

КУЛТ ВУКОВА У ЦРНОЈ ГОРИ

У народним пјесмама, причама, похвалама, чак и клетвама и пријетњама, код нас, у ужој Црној Гори, у оној из седамдесетих година минулог вијека, која се простирала од Бандића на истоку до Праћишта на западу, нарочито су истицани добри коњи, орлови, соколови, виле, гаврани и вукови. Али, нити је тада било нити чак и данас постоји ни мушких ни женских имена ни презимена којима би за основицу служили коњи, орлови, соколови, виле и гаврани. Међутим, имена а нарочито презимена којима је основица вук толико су у нас изразито негована и истицана да је тај појам уздигнут до посебно значајног култа какав се нити приближно не налази ни у једном другом народном или племенском језику, ни у прошлости ни у садашњости. Углавном, био је то култ прегалаштва, јунаштва и слободе, до чега су тадањи Црногорци, без обзира на своје материјално сиромаштво, држали изнад свега.

Код самог Његоша, у „Горском вијенцу“, истакнуто је девет најугледнијих Црногораца до његовог времена: Вук Раслапчевић, Вук Томановић, Вук Мићуновић, Вук Љешевоступац, Вук Мандушић, Вук(ота) сердар и Вук(ота) Мрваљевић: а у „Огледалу српском“: Вук Лопушина и Вук Марковић.

Азбучним редом покушаћемо да изнесемо, вјероватно непотпун, списак презимена којима за основицу служи ријеч и појам вуk: Вукадиновић, Вукаловић, Вукановић, Вукасовић, Вукашевић, Вукашиновић, Вукделић, Вукељић, Вуковић, Вукић, Вукићевић, Вукосавовић, Вукојичић, Вукосављевић, Вукотић, Вукчевић, Вуксановић, Вукмановић, Вукомановић, Вукмировић, Вукшић, Вујић, Вујица, Вујисић, Вујичић, Вујачић, Вујадиновић, Вујановић, Вујчић, Вујовић, Вујошевић, Вулић, Вулићевић, Вулевић, Вулетић, Вулановић, Вуловић, Вучић, Вучићевић, Вучелић, Вучетић,

Вучинић, Вучковић, Вучековић, Вучуровић, Вушовић, Вукајлија, Вукдраговић.

Тадањи Црногорци, као што су сами себе разврставали на кућиће и никоговиће, тако су разврставали и вукове: *мркан* („мрки вуче“ ... код Његоша) звао се вук који неустрашиво насрће на стада и торине; *чучавац* — онај који у заседи чучи и чека прилику да без опасности дође до плијена; а *вук пожмирен* звао се онај који код саме појаве чобана или паса подвије свој реп међу ноге и бјежи главом без обзира.

Напомена

Наш сарадник, познати борац и револуционар Јово Загора, није, на жалост, дочекао објављивање овог свог прилога који нам је за живота послао.

(Ур.)

Петар Ж. Бељаковић
(1947—1981)

ДАН МЕ НЕСПРЕМНОГ ОДВЕДЕ У НЕПОЗНАТО

ЗАЛУД ЈЕ ТРАЖИМ

Залуд и ове ноћи покушавам да је срочим
да је од бистре месечине извајам
залуд будим суморно тамне очи
све ми се непознато с непознатим спаја.

Залуд ће ми и ово време проћи
у распознавању предела и нових ствари
нема ње, нема ничега осим ове ноћи
која ме својом самоћом жари.

Залуд ћу је ко зна колико пута снити
залутао у своје бољке ван света
ја њена птица никада више нећу бити
на зеленим крошњама лета.

Залуд сву ноћ покушавам да је срочим
да је од бистре месечине извајам
залуд будим суморно тамне очи
све ми се непознато с непознатим спаја.

ПО ШУМАМА БОЛА И СНОВА

Време све тише на јесен мирише
и ова ноћ самоћом ме осузила
јутрос ме тешке кише пробудише

из сна у којем ти ниси била
време све тише на јесен мирише.

Дан ме неспремног одведе у непознато
у предео где су летос цветале булке
о тражим те изгубљено јато
сунце са звездама иза брда игра жмурке
дан ме неспремног одведе у непознато.

Опет се дроњаво вече на починак спрема
ја другујем са ветром и реком
ћутња ми милује близину које нема
у жубору воде тражим неку жудњу далеку
опет се дроњаво вече на починак спрема.

У који шумарак сна да заћем да те наћем
а да не залутам да себе не изгубим
па да те у шареном врту најслаћем
ко мирисну латицу цветну изљубим
у који шумарак сна да заћем да те наћем!

ВРЕМЕ

Како се лепо лето у твојим очима одмара
време ми прети да ће да ме избрише
и хладне ноћи имају месеца чувара.

Ја немам ни росе у пољу ни сунца на брегу
једино мрака имам из црног сна облака
Мој крик залећен ено у снегу
вапи за летом брбљивих сврака
Ја немам ни росе у пољу ни сунца на брегу.

Усред плаве пролећне траве
неке безбојне латице миришу на кишу
о плашим се своје луде главе
да и њу тако речи не испишу
усред плаве пролећне траве.

Мој вид се у твојим очима одмара
време је казало да ће да ме избрише
у једној ноћи кад не будем имао чувара.

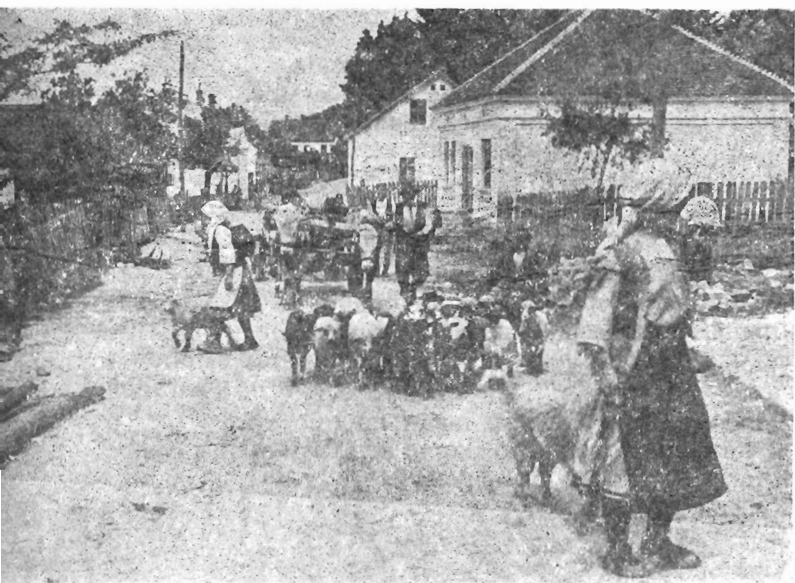
МАЈЦИ

Шта смо имали јуче
а шта имамо данас?

Празан простор
који нас испуњава
ваздухом до смрти.

Свако крштење јутра
у нечијим очима је
вечити мрак

Шта имамо данас
шта ћемо имати сутра?

Изјавак и сјавак — Нересница (Србија) 1970.

Милена Јововић

БРДА ПРЕД СУНЦЕМ КЛЕЧЕ

ЈЕЛЕН НА СТЕНИ

Брда пред сунцем клече
Ту се дивно нешто вечно крије
Плаветнило неба што шумно тече
Јелен са стена пије

Јелен је или соко беше
Осетих само да ме греје
Под те камене стреје
Славуји ме крилима узнесе

Што ли туткаш погледе драге
како ловац верне псе

Не искуси љубав моју
Не додируј погледе зле

Већ уцртај ми у срце мраморно копље
Потопи ме у најдубљу мочвару

уместо конопље
Нек се не исцели рана од које се мре
Не туткај више погледе дивне
ко ловац верне псе

ПОТОК НА ВРАНЦУ ОД ИЛОВАЧЕ

Кукүвија песму злослутну
Ко мачка мачиће у ноћ закопава
Врана нашиљена плаши с багремовог коца
Облизују црви усне ваздуха — мирише смрћу
загаћен

Изнад синора потегли људи косире косе
Реже пси окрвављено парче земље у зүбима носе
Клетва лута над Добрачом
Ко сен

Уби оца
Уби Радисав оца

Громови гранато хучу — времену пркосе
Поток на вранцу од иловаче подврискује
Раскорачила се на сјеничком гробљу крстача нова
Где су кукавна урезана слова
Кости затрунује
Солунац белоглав

Зауставише капелари звона да не брује
Све паде у заборав

Само ја стојим узвишена стена
Пред којом сузе и ветрови падају на колена

ОСУНЧАН ПРАГ И КАМЕНИ ВРХОВИ

Кад путник крене
Уз крхке стене
К небу вазнесене
Чуће бунар дрвени што шкрипом се јавља
Грм што пуца од старачког здравља
Поток у витком пружу
Изгубљен у лишћу певуши
Чесма камена
Ледена се пуши
Са дна душе се соко жарки прене

Видеће оца мог
Старчића веселог
На осунчаном седи прагу дома прастарог
Умирио му се живот ко уморни ат
Унуку Јелену љушка у крилу
С једне му стране амбар с друге вајат
Где време ткало сјајну свилу

А иза црних зидина где сунце скрхало је зраке
Златна смола клизи са дивљаке
Тихо капље
На гроб моје мајке

Лука Штековић

ГРОБЉЕ НА ПАПУКУ

напуштено

кад иструну последње крстаче

трава

папрат

шума густа

прекриће ово насеље

цело једно село

(Вујићи

Орозовићи

Стјепановићи

Ненадовићи)

након посвршаваних послова

и свадби

рођења

и погребца

умреће још једном

заједно

и ко ће жив ускоро знати

да је овде

некад било гробље

није ли исто

рећи

ту је био живот

ту је било гробље

* * *

у чуду ме гледају стабла

улазе у ме тишином, лишћем, немом кором

ја признајем да се помало бојим шуме

можда због таме, можда због шума

али у ливаду легнем као у неко здравље

прстима лутам од травке до цвета

чини ми се да сам рођен ту у трави

тиши сам и од пчелиног лета

после дуго житима идем

посве далек и од себе и од свега

хитро се претворим у мали ветар

њишем у трку класје зрело

Весна С. Миљанић

ПРОБУДИ СВОЈЕ ВОДЕ

МАЈКА

Чудна је то мати!
Најболније руке носи
И срце велико — сүзно
Да сунце замрачи.
У хладу сенке равнице груди

Најчуднија је то мати!

Седморо клечи у једној руци.
По једно у свакој души
Храни парчетом срца
И греје муком сваког прста.

Уздаха срећа је прати.
Очи изамагљене ...
Да ли је истински срећна мати!?

ДУБИНЕ

Море, пробуди све своје воде!
Чему уздах?
Нека све — блиставо буде
Твоје радости знак.

Пусти нека лепрша, лепрша,
Крицима галебова
Ноћи ове најлепши знак.
Умири дугу што се валовито вије,
Учини срећним њен витки стас.
Позлати видике што их небо крије.
Радости моје туга далека.
Плаче негде скривена
Твојим дубинама
У овај час.

Море, чујеш ли шапат мириса планина голих
Коло девојака црнооких.

Витки им се прсти њишу, њишу
Као да зову
Безгласно туђе даљине.

* * *

Бути лишће и грање,
птицама ћуте крила.
Све је застало, ослушкује.
Стена се једна отворила мукком,
згрчена болом поток порађа.
Тече.

Напомена

Весна Миљанић рођена је 1944. године у Бањанима, у Црној Гори. Студирала медицину. Живот трагично завршила 1965. године. Доносимо неколико песама из њене рукописне заоставштине.

Пренос ковчега (купљен у граду) из Предејана у село Сушевље 1955.

Момчило Тешић

СВАКОМЕ ОД ВАС...

ВРАБАЦ

Шта радиш кад плеве беле
падају по дане целе
на пропланке и на јеле,
по ливади, селу, њиви,
врапче сиви?

Кљуцам мрве са бунџишта
и скакућем по сокаку,
па се као код огњишта
мало грејем на оцаку.

Сањам април златокоси,
затим летим по шљивику,
слушам ветар што снег носи,
мало радим гимнастику.

Не плашим се и не једим...
Тако — зиму ја победим!

ЦВЕТ

Нежни цветић, плавокос,
јутрос пао у откос.

А тек беше прогледао,
животу се радовао.

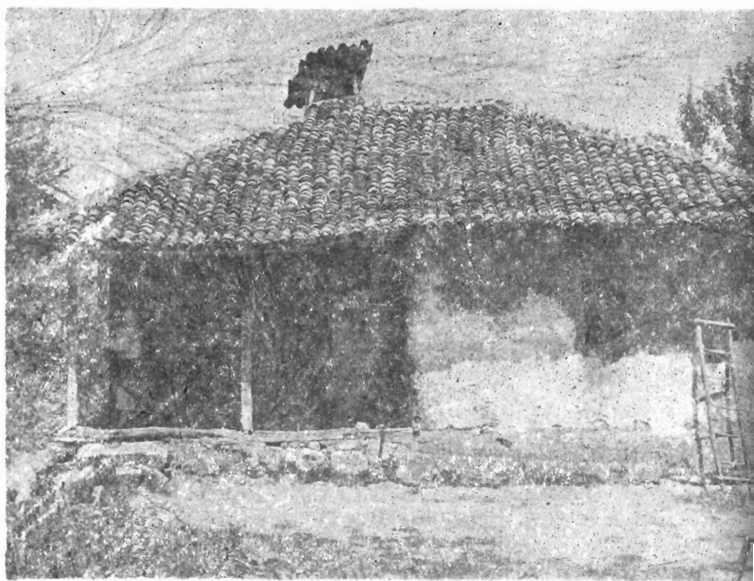
Мирисом је пчеле звао.
Неискусан, није знао.

Да му прети бритка коса.
За њим плаче светла роса.

ВИШЊЕ

Вишње бере Загорка,
а с јабуре
два чворка
питају углас:
„Заго, Заго, да ли има
која и за нас?“

Девојчица каже њима:
„Ево, чворци, крај мене,
на домаку руке,
по две вишње румене
свакоме од вас.“

Моравски облик куће — село Брзеће, Копаонички срез, 1935.

Ивица Вања Рорић

ЧУЈЕМ КРОЗ ВРИЈЕМЕ

ПЛАВИ ВЈЕТАР

Плаво небо,
плаво море:
На обали ја, кô мрав.
Доље шкољка,
горе звијезда
и некакав вјетар плав.

Ех, да ми је
она шкољка,
сва од сребра и тишине...
Вјетре плави,
коврцави,
извади је из дубине!

И да ми је
она звијезда,
сва од сна и мјесечине...
Вјетре плави,
коврцави,
скини ми је са висине!

Ал не чује
и не чује
и не чује вјетар плав...
Као небо
он је велик,
а ја — ситан као мрав...

ЧАЈ ОД ЛИПЕ

Напољу снијег. Сипа ли сипа.
У мојој соби: мирише липа.

Тај мирис липе... у првом трену
уплаши ме мало и збуну.
Ко топли зрачак душу ми такну
један давни сунчани јуни.

Онда је било топлије сунце.
Жеље су биле љепше, и веће.
Туга је била увијек близу,
али никад ближе од среће.

Чујем у овај вечерњи сат:
зуј пчела. Вјетар пребира цват.

А пада снијег... Сипа ли сипа.
Из дјетињства ме дозива липа.

Доћи ти опет (чујем кроз вријеме)
ко некад, преко њиве и драче,
увијек кад не знаш куд би и шта би,
када ти дође па ти се плаче.

Само ти доћи. Знаш куд ће стаза.
Пази се трња кад скренеш с пута.
Причаћу ти нешто кад дођеш.
Нешто сам тужна. Мало и љута:

Заборавио си ме у својој срећи...
Немаш ми више баш ништа рећи?

Неки кораци по снијегу шкрипе.
Преда мном шоља чаја од липе.

Пијем га споро... У свакој капи
мало се давне топлине крије.
То ме у овом вечерњем часу
сунце дјетињства поново грије.

Узалуд снијежи. Узалуд сипа.
Не да ме моја рођена липа.

КАКО СУ ЦВЈЕТОВИ ЗНАЛИ

ПЛАЧЕ У ПАРКУ ТРАВА

Плаче у парку трава,
суза јој сузу стиже,
дошла некаква справа,
па стриже ли је стриже.

„Није ми што ме коси,
плачући уздише трава,
већ што ме неће јести
ни коњ, ни во, ни крава.

Било би дивно да сам
на некој ливади расла,
чупкала би ме овца
и крава би ме пасла.

И косом кад би ме косили,
скупили би ме у пласт,
па би ме цијеле зиме
крава јела у сласт.

А крава даје млијеко,
од млијека дјеца расту —
било би, заиста, дивно
да сам у неком пласту.

Овако — морам да плачем,
јер куда ћеш горе среће —
чим ме покоси справа,
стрпаће ме у смеће...“

И плаче трава, и плаче
у сјенци високих зграда —
пукло јој зелено срце,
мирише пола града!...

О ЗОВИ

У моје дјетињство
увијек ме зове,
гдје год га сретенем,
стабалце зове.
Одмах ме сјећања
сколе и стишћу —
кô да их читам
на њеном лишћу.

Сјетим се како ме у срце
дирала
једна стара зовина
свирала,
како се
ни до ноћних свјетлуцаљки
нисмо раздвајали од њених
пуцаљки,
како су цвјетови знали
да трају
по цијелу зиму
у топлом чају.

Шта не бих дао
кад би се
чуле
оне ноте из старе
фруле,
какву не бих цијену
платио
кад бих се, начас,
пуцаљки вратио,
колико данас дао бих сјаја
за ону шољу зовиног чаја...

У моје дјетињство
увијек ме зове,
гдје год га сретнем,
стабалце зове.
Ово малецко и крхко
дрвце
лако човјеку
срасте за срце...

П Л Е Ш У Ц В Е Т Н Е Б О Ј Е

ЖЕЉКОВА ЖЕЉА

Жељко шапће МАМИ:
— Мене шума МАМИ!
У тишини ШУМЕ
беле брезе ШУМЕ,
процвале су ЗОВЕ,
поточић ме ЗОВЕ.

Ту се цветне КРУНЕ
полагано КРУНЕ,
ту се лептир ЛЕПИ
на цветове ЛЕПИ,
ту као и ЛАНЕ
трчка лепо ЛАНЕ!

Мама гледа ЖЕЉУ:
— Имаш лепу ЖЕЉУ;
Хајдемо до ШУМЕ
где бресице ШУМЕ,
где су цвале ЗОВЕ,
где поточић ЗОВЕ,
где се цветне КРУНЕ
полагано КРУНЕ,
где се лептир ЛЕПИ
на цветове ЛЕПИ,
где као и ЛАНЕ
трчка лепо ЛАНЕ!

Лице малом СИНУ
од радости СИНУ.

НА ИЗЛЕТУ

Бреза дебља, бресица ТАЊА,
шумом трчкара мала ТАЊА.

Детлић куца по старој КОРИ,
Тањица га гледа и КОРИ:

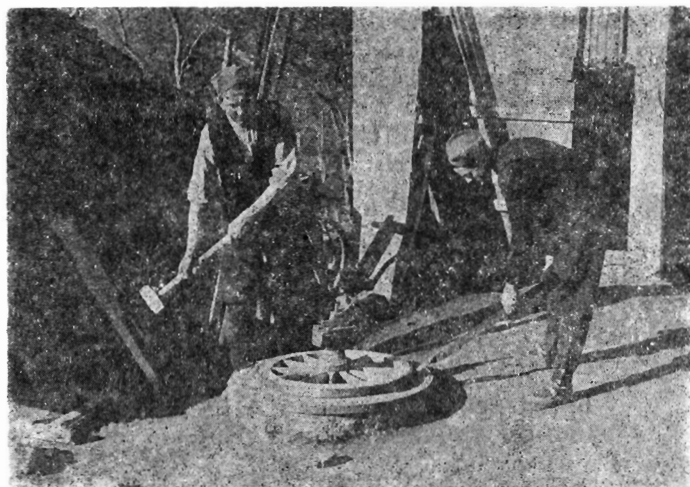
— Детлићу, детлићу, туп, ТУП,
кљун ће ти од тога остати ТУП!

У крошњи букве креја је КРИЛА
шарено перје својих КРИЛА.

У трави плешу цветне БОЈЕ,
цветићи се Тање не БОЈЕ.

Нежне крунице Тању МАМЕ,
она се сетила своје МАМЕ.

Очи плаве радошћу ГОРЕ:
— Донећу мами цвећа из ГОРЕ!

Колари граде дрвенарију за кола, а ковачи окивају гвожђем
— село Вр у Студеници, ковач Радиша Милијановић, 1942.

Јовица Бурђић

САН ДЕВОЈЧИЦА

Девојчице сањају меке снове,
Мекане, као своје мале дланове.

Испод обрашчића, испод носића,
Као лептира, као крзно псића.

Сан лети немирно, јури као птица,
Крај малих прстића и трепавица.

Оне сањају вука и велику шуму
Који их пресретну саме на друму.

Не, нема ништа, то је само сан,
По јастуку скакућу сунце и дан.

Жене рабације за време окупације — 1942.

Никола Вујић

АКО ВИШЕ БУДЕМ САМ

Увијек кад сам тужан, сам
склопим очи — размишљајам,
одем некуда — одлутам
далеко
далеко

Увијек кад сам тужан, сам
желим да сам насмијан,
да се тужан нагледам
даљине
висине

Увијек кад сам тужан, сам
било кога дозивам
да му руку своју дам
да не будем више сам . . .

АКО ВИШЕ БУДЕМ САМ
СУНЦУ БУ ДА ОДЛУТАМ!

Комнен Бећировић

КАЗИВАЊЕ О ИЗВОРУ И НАРАШТАЈИМА НА ИЗВОРУ МОРАЧЕ

ЈЕДНО ПРИРОДНО ВЕЛИЧАНСТВО

Велико преимућство је родити се и провести прве године живота у природи, особито у горским крајевима, гдје се дијете на свијет буди кроз призоре и звуке старе колико свијет, и тако се још од почетка уклапа у његов ток и вјечност. Једно од мојих најдаљих сјећања је прва зрака сунчана коју сам испред куће с Требјешке Главице у Левиштима угледао по Стожцу, Чукама, Беду и Зубцима, висовима око извора Мораче. И док је сунце скидало завјесу таме с великих цаврља и сунтулија, запазио сам и запамтио појас жуте горе по средини Беда — била је јесен, друга или трећа од мога настанка. А колико таквих доживљаја кроз дјетињство! Изласци и заласци сунца, чистога и плавет небеса, јутарња румен на западним и вечерња на источним планинама, рој и ход сазвезђа, лет и гомилање облакова, ломљење и тутањ громава, јесење магле уз морачке кланце, затамњеле и заплакале планине, опадање горе, сеоба ждралова, лучинске плиме, богојављенски сњегови, на гори китина, циче зиме и површице, завијање вукова у леденим мјесечним ноћима, нестајање снијега и буђење природе које најављује цвијет јагорчевине и дријена, листање шума, сви-

лени лет и цвркут ласте, зуј пчела, јарка љета и кроз њих плов и кликтање орлова, хујање вода и вјетрова, јака Мораче кроз годишња доба, пој гусала, приче о прецима хајдуцима, исконска предања, обичаји и вјеровања — читав један богодавњи свијет у ком сам поникао, тако да ми се, понекад, сопствено дјетињство чини као нека бајка.

Данас у зрело доба, већина тих утисака зраче из дубина дјетињства, стварајући у мени осјећање да живот нијесам могао величанственије започети. Није да ми је дјетињство било без патњи и невоља, али их је вријеме, које доноси опраштање, просијало. Човјек је велики колико може да настани и задржи у себи добра и љепоте, а не зла и ружноће. Такође, кад мислим на покољења предака, што на извору Мораче поживјеше, чини ми се да сам њихово заједничко сјећање или неки им живи сан у времену, па отуда и дужан да понешто кажем о њима и њиховим савременицима, утолико прије што им је витешка и мученичка судба, ван Мораче, готово незнана. Али прво да видимо одакле извире Морача, пошто је и то остало у науци још непознато.

Доиста, у свим уџбеницима географије, енциклопедијама па чак и у исцрпнијим земљописним студијама, извор Мораче се или уопште не помиње, или се означаје на погрешном мјесту те тако и уче млади нараштаји. Нек послужи као примјер за то, овај навод из велике Енциклопедије Југославије,¹ гдје стоји: „*Морача. Река у Црној Гори, притока Скадарског језера, дуга 97 км.*“ И даље: „*Извире испод Јаворја (1657 м) и Зебалца (2157 м), југоисточно од Шавника; настаје од изворних потока Јаворског и Рзачког.*“

Грешка је у томе што, помињући ова два потока који су уствари прве важније притоке Мораче, аутор текста, као ни остали географи, не помиње саму ријеку која извире на десетак километара југозападно од Јаворја у мјесту званом Врагодо. То је, као што му само име каже, једна врлетна удолина из леденог доба, изнад села Љевишта, окренута истоку и окружена, готово у пра-

1) Лексикографски завод, Загреб, 1965.

хвата вода, звана Језерина, која понире или се низ ваље прелива ка извору. Више Језерине је мали катун од седам-осам колиба, гдје љети издижу неколике љевишке породице.

Пошто мало тече кроз гору испод Зубаца, Морача се, обишавши са сјевера Облу Главу, стропоштава низ високу греду хучним водопадом, званим Сика, па онда, испод Беда и Бијелијех Точила, силази низ Крље у Залом, први љевишки засеок. Ту, послије Бијелог врела и Коритског потока с десна, прима Рупочајски, Мучалички и Рзачки поток с лијева, на два-три километра од свог изворишта. Оставимо је засад нека шуми испод сеоског гробља и даље кроз Љевишта ка сусједном Драговића Пољу, а повратимо се, уза стрмо ждријело Жлијеб, планини из чијих се раћа њедара.

Одмах иза расјелих литица Сумора и оштрих гребена Зубаца, Планинице, Шупље Гресе и Зебоца (или Зебаоца, а никад Зебалаца), простире се на западу планина Лола. Она је прво карстна голет, пуна шкрка и кљештина, а затим питомија са цвјетним и сјенородним ливадама и пашњацима на које са својим стадима љети издижу углавном Љевиштани. Отворена на западу и сјеверозападу према Бијелој, Шавнику и Стругу, првим дробњачким насељима, Лола је одвојена од Јаворја на сјеверу, Малим Зебоцем и Боровим Брдима, а од Крнова на крајњем западу и Лукавице на југу, Париногама и Црвеним Ждријелом. Зебалац, назван тако што на њему скоро увијек зебе, уједно је природна граница и веза између Лоле и Горње Мораче у коју се једним превојем преко њега силази, осим кад падну сњегови и дигну се мећаве те, како мјештани кажу, *Зебалац не да преко себе*. Тада се мора ићи сатима наоколо преко Јаворја и низ Добродо, пошто се низ Врагодо, једини други прилаз од Лоле к Морачи, тешко силази с коњима чак и по суву и копну, а немоли по лошу времену. Велики Зебалац се уздиже на југу у највиши долски вис Пандурицу са које се виде Комови, Поцки Врх, Стожац, Зворник, Штит, Жвримови, Боровник, Крново, Војник, Пива, Волујак, Дурмитор и сва Сињавина.

У подножју Пандурице у Лоли избија врело недалеко од кога се, у најљућим кршевима према Врагодолу, налазе, у виду већих гомила камења, трагови древних жртвеника као и неког храма од кога, колико се сјећам, постоји један природни камени дирек наслоњен на два камена станца са којима чини неку врсту свода или врата. Како се отприје у народу вјеровало да ће ко у дјетињству кроз та врата прође, бити дуговјек, то су вјечито брижне мајке туда дјецу проводиле. Кретало се од колиба одмах с поноћи, а враћало у расвит, још док се звијезде сјаје над планином. У исконској природи, исконска и вјеровања. А то је и примјер како човјек из тих крајева може да доживи, само за неких четрдесетак година, три велика доба човјечанства: паганско, хришћанско и савремено.

Док се Зебалац спушта к Лоли гредама, ластвама, струговима и дјелимично ливадама, дотле к Морачи, или к првим љевишким катунима, силази блажим падинама званим Баре гдје од низа изворчића у пашњацима настаје Рзачки поток. Од катуна Бљуштурни До у коме се коначно образује, он тече једном великом урвином к Љевиштима гдје се под шумовитом литицом Орловачом улива у Морачу. У великом троуглу између Мораче и Рзачког потока, налазе се, изнад села, врлети Рупочаја, Стајишта, Папратњаче, пространа букова Пољанска Гора, а поврх ње Шљеме (иза и изнад кога је Пандурица) и Коњевача са стрмом падином Рзачом, по којој се поток и зове.

Пошто прими Рзачки поток, који увијек има мање воде но матична вода, Морача наставља да тече на исток подножјем буковином обраслих Осоја, падина каменитог Стожца. Она прима с те стране, Лизалски и Црнионички поток, до свог првог моста под Дубоким Долем, одакле повија мало на сјевер, остављајући лијево к планини већи дио села, сама Љевишта, а десно ка Дебелој Гори у Црнионици, ливадасти засеок Телач До. Мада, због дубоко усјеченог корита, тече равнином с мањим нагибом, Морача је кроз Љевишта плаховита и хучна, ломећи се о камење кога је пуно њено

корито. Она већ на том дијелу свога тока може толико да набуја да понесе мост у Љевиштима, што се посљедњи пут догодило августа 1977, приликом велике провале облака над околним орло-сједицама. Тада је лијева страна Љевишта била неколико дана одсјечена, а засеок Залом грно страдао од Рзачког потока.

Кад се на измаку из села у њу улије Врело љевишко, Морача продужује мало на исток под-ножјем дубовином покривених страна Колијевке и Бјелишице, све до истуреног прла Кук одакле, заобишавши га, скреће сасвим на југоисток куда даље тече великим дијелом свога тока. Тек послје је Кука, а ниже свог другог моста, у клисури Гу-ста Буква, и пошто је прешла седам-осам киломе-тара од свог изворишта, Морача прима с лијеве стране своју другу важнију притоку Јаворски по-ток, који географи сасвим произвољно узимају као њену прву и главну воду. Овај поток дјели-мично настаје од разних изворчића у ливадама и пашњацима Јаворја, а дјелимично од врела Бије-ле воде, које извире из Јеља, огранка шуме Семо-ља. У средњем и доњем дијелу свога тока, Јавор-ски поток се зове још и Добродолски по питомој планинској ували Добродо куда протиче, прије но настави, са све већим падом, низ шумовиту Алу-гу, између Колијевке и Врмца, ка свом ушћу у Морачу.

И по количини и по јачини воде, Добродол-ски поток је у свако доба године далеко слабији од Мораче, па се за њега, као и за Рзачки, увијек каже *поток*, док се за Морачу још од њеног изво-ришта у Врагодолу, увијек каже *ријека*, а за само извориште, *врело* или *глава Мораче*. И што је нај-важније: не одређује се горњоморачки преднио ни према Рзачком ни према Добродолском потоку, који су у том предјелу направили само двије ве-лике урвине, већ према самој Морачи од њеног извора у Врагодолу. Доиста, одатле се сведене планине размичу, протежући се с једне и с друге стране Мораче, овим редом: од Штита или Сумо-ра, који је у дну врагодолског лука, на југоисток, Каблова Ластва, Чуке, Бед, Зворник, Стожац, По-чки Врх, Капа Морачка, Тали и Маганик изнад

Роваца; од Штита, на сјевер, Зубци, Планиница, Шупља Греда, Зебалац, Шљеме, Коњевача, Лијевно, одакле планине повијају на исток, Развршјем, Љевишким Странама и Колијевком (иза којих је површ Јаворја), па онда на југоисток, Врмцем, Гредама и Градиштем (иза којих је Сињавина), да се заврше Столом на помол Доње Мораче. По средњим и доњим падинама ових планина, као и по заравнима насталим речним таложењем и наносима, налазе се горњоморачка села која низводно иду овако: Љевишта с обје стране, Бојићи, Старче и Пожња с десне, а Драговића Поље, Редице, Сврке и Трновица с лијеве стране Мораче. Изнад насеља су ливаде и шуме, окомите стране или греде и, сасвим горе, голи врхови и гребени.

Сем необавијештености, која је бесумње у основи заблуде о Јаворском потоку као изворишној води Мораче, тој заблуди допринијела је и чињеница да је Јаворје познатије и чешће се помиње у народним пјесмама од Лоле, иако Лола има врлетнију и природу и историју. Али је Јаворје, због веће удаљености од тврдог Оногошта, како се раније звао Никшић, било погодна веза између два вазда немирна племена, Мораче и Дробњака, и најрадије су преко њега чете морачких хајдука залазиле у турске области. Уз то је Јаворје послужила и одређеност изговора саме ријечи и њена погодност за стих, што с Лолом није случај, због краткоће ријечи и краткосилазног нагласка на првом слогу (Л'ола). Разлози, разумије се, страни географији.

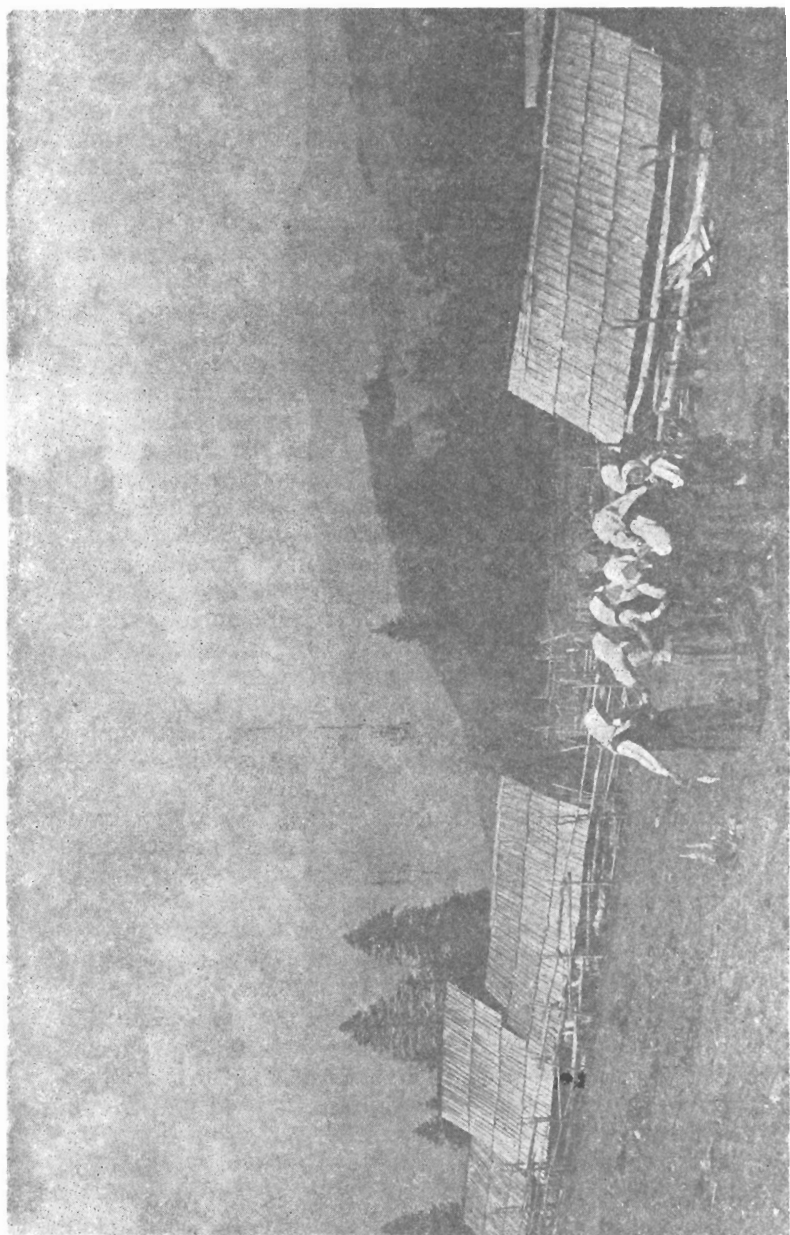
Да се, ипак, у њој устали и одржи неспоразум око извора Мораче, допринијела је и доскорашња забаченост горњоморачког краја куда је пробијен пут тек последњих десетак година, али који још није стигао у већину села. Треба из Поља Драговића два сата хода уз Рибљаке и Бојиће до у Љевишта, а одатле готово још толико уза Жлијеб до на извор Мораче. Истина, откад је прошао пут уз Редице к Јаворју, може се из Алуге испод Врмца, страном про Бјелишница и Шума, лакше и брже стићи у Љевишта.

Горњоморачани, а посебно Љевиштани, није-су се никад помирили с погрешним тврђењем о извору Мораче. Још су нам се као дјеци старији чудили како то да у школи учимо да Морача извире испод Јаворја, „кад је ено, откад је свијета и вијека, ће извире испод Штита у Врагодолу“. А како су Штит, Зубца, Шупља Греда, Зебалац лолска брда и висови, то се да закључити да Морача, како својом матичном водом тако и својом првом значајном притоком, Рзачким потоком, извире испод Лоле. Овим се успоставља једна чињеница и исправља двострука неправда: према ријечи лишеној свога извора, и према планини лишеној своје ријеке. А поред тога, указује се и на једно природно величанство које заиста представља извор Мораче.

КАКВА ПРИРОДА, ТАКВА ИСТОРИЈА

Да се расвијетли питање извора Мораче, обавезује нас и историја људи настањених око њега, бар током посљедњих двјеста година откада су, у новије вријеме, Љевишта почела да буду насељавана. Раније, у Средњем вијеку, Љевишта су бесумње била, као и остала морачка села, у саставу посједа Манастира Мораче, задужбине Немањића из 1252, саграђене на десној обали ријеке, двадесетак километара од њеног изворишта.

Углавном сви Љевиштани су старином ускоци, највише из Херцеговине одакле су бјежали од турског зла и насиља да се склоне, како пјесма каже, у *Морачу тврду качаницу*. Један од првих ускока у Морачу био је Бајо Пивљанин, крајем прве половине XVII вијека. Али прави преокрет у историји Мораче настаје 1792, доласком Требјешана, великог и јаког херцеговачког братства које је до тада живјело на обронцима и у подножју брда Требјесе, крај Никшића. Његов родоначелник је био витез Гаврило, брат устаничког војводе Грдана Никшића, с краја XVI и почетка XVII вијека, па су се првобитно сви Требјешани презивали Гавриловићи. Разгранавши се током времена у низ породица, братство је имало своје главаре, војводе, кнежеве и духовнике међу који-

Бачије на Раскрсници, Копаоник 1933.

ма и једног владикау, Пајсија, претходника светог Василија Острошког на престолу источно-херцеговачке митрополије. У тежњи да се коначно ослободе турске власти, Требјешани су на проглас цара Петра Великог Црногорцима и Херцеговцима да ступе у рат против Турске 1711, одговорили устанком и жестоком нападом на град Никшић, због чега су исте године, по склопљеном миру између двије царевине, били разурени. Тада су побјегли на Чево у Брда, гдје су остали тридесет година, прије но су се вратили под Требјесу, привремено се помиривши с Турцима. Јер, већ при следећем потресу отоманске царевине, у рату против Русије и Аустрије, 1789, опет су Требјешани устали, и опет су, овога пута сасвим, били разурени. Тада су, преко Бјелопавлића, Роваца и Доње Мораче, побјегли у Горњу Морачу, одакле су се током времена сви, сем једне породице, на разне стране раселили.

Дошав у Горњу Морачу, Требјешани су се населили у Љевиштима, запосјевши на лијевој обали Мораче два-три дола плодне земље, читлук колашинског аге Сејамина који је ту имао чардак. Из Мораче су Требјешани стали водити прави рат против својих душмана никшићких Турака. Ево како њихов летописац из прве половине XIX вијека преноси неке од тих догађаја:

„После разрушења Требјесе, први пут су се Требјешани побили с никшићким Турцима у планини Буковици, гдје је турска трговина пролазила, и ту су убили Амета Авића; ранили: Ошлар-Оцу, Кадрију Луковца и Биједића; оплијенили су 40, а побили више од стотине волова Сүкаћа.“

„У Утесу планини убили су Пашу Бјелића из Корјенића, који је ишао у Гацко за трговином.“

„Под планином Боровником плијенили су Никшићкога Капетана, Османаге Мүшовића, коња, говеди, оваца и коза око 4000 глава, и ту су Требјешани нашли више од 20 својие волова, остављение при разуренију Требјесе. Овде су били чобани Христиани, а потоме убитие и рањение није било ни с те, ни с друге стране“²

2) *Казивање старих Требјешана*

Годинама и деценијама рабају се окршаји, напади, похаре, подухвати у којима се од Требјешана истичу Вук и Марко Лопушина Јокановић, сердар Малиша, Бошко и Лука Бућић, Станиша Кљајић, Милутин Балић, Андрија Дипић, Крсто и Симо Вујачић, сви ускочке харамбаше. Дешавало се, али врло ријетко, да ускоке срећа не послужи, већ да изгубе и бој и плијен, као приликом похаре Крнова, љета 1795, кад је погинуо на Лоли славни требјешки и ускочки поглавица Вук Лопушина Јокановић и с њим осамнаест друга. У Морачи је тај догађај опјеван у народној пјесми *Јунаштво и смрт Лопушине Вука*, која ми је из дјетињства као величанствени ромор кроз живот останула, посебно опис двобоја између Вука и противника му Абди-Љуце, ког ево:

„Вук на вука ни поноћи неће,
Ама хоће јунак на јунака,
Авди Љуца на бијесна Вука . . .

Б'јеше Вуче, б'јесан и дугачак,
Б'јеше Усо и узак и кратак,
Оде Вуку под лијеву руку,
Ману Вуче ножем пламенијем,
По обрви Љуцу доватио;
Ману Љуца пламенијем ножем,
Вук' осјече иза ножа руку,
Оде рука преко мрка Вука . . .“³

Рањени Вук обара Абди-Љуцу, али у том стиже Демир Кајовић, чију су сестру Зирку били заробили и повели хајдуци, испаљује на Вука кубурлију и убија га. Гине и лијепа Зирка у коју се Вук, уходећи турске торине, био загледао. Кад је погинуо, Вуку није могло бити више од тридесет година. Сахрањен је на мјесту погибије, осим главе која је окапала на бедемима Оногошта под Требјесом гдје се била узњихала. Супротно ономе што неки писци тврде, Вуков гроб није *истрвен*, већ постоји на почетку камените Лоле под Црвеним Ждријелом у некадашњем катуну Бауковића,

3) Вук Стеф. Караџић, *Српске народне пјесме*, књига IV

сада Корита, гдје се још увијек на једној ливади, на којој се мегдан одиграо, уздиже хајдуков високи мрамор.

На сат хода од Вукова гроба према врагодолским врлетима, сјеверно од Шупље Греде, на једној коси између Пандурице и Шупље Греде, налази се један други хајдучки гроб, звани Радулов гроб. Не зна се тачно ко је био Радуле: да ли, као што једни тврде, Радуловић с Лијешња из Роваца, погинуо истог дана кад и Вук Лопушина? Да ли, као што други сматрају, Синђић, такође Ровчанин, ту касније убијен од турске страже, идући у ваљалицу у Сировац? Да ли пак, као што трећи мисле, Лакетић с Телач Дола из Љевишта? А можда је Радуле погинуо и од грома који често удара у те висине. Пошто су већина старих људи, који би на то могли поузданије одговорити, поумирали, тајну Радулова гроба, као и низ других, знају само планине.

Нападима Требјешана и других ускока, који су за њима стали долазити, разбуктао се ослободилачки немир у Горњој Морачи до те мјере, да су никшићки и колашински Турци ударили на њу с великом војском јула 1795, одмах иза Вукове погибије и пропале похаре Крнова. Дошав преко Лоле и Лукавице, Турци су сишли врлетним стазама низ Чуке и Врагодо, куда их је навео Паун Ранковић из села Старча, љут на своје сељаке што му нијесу, по договору, окопали кукуруз, док је он држао у Капи Морачкој стражу од Турака. У почетку су Турци заузели већи дио племена, све до Ратње, десне Морачине притоке, загрозивши тако да се споје с Турцима који су надирали од Колашина. Али је ту о исходу битке одлучила Морачанка Плана, невјеста Томаша Драговића, чије су мушко дијете Турци били бацили у Морачу, а њу повели са собом. Њена писка мајке и робиње:

„Мене младу заробише Турци,
ухвати ме Париповић Зүко,
оте мене сина из наручја
и баци га у воду Морачу,
Морача га вода однијела,
јадну младу уцвијели мајку!“

— дјеловала је као најватренији ббјни поклич на Морачане, који су прешли у жесток против напад: сам Томаш устрјељује буљубашу Зука и повраћа невјесту, која убија Зукова друга, док остали на повик ускочког поглавице Малише сердара, избијају из околних омара на Турке, враћају их и гоне уза Старче, Бојиће и Љевишта до потпуног слома и пораза у врлетима Врагодола и Рзаче. Отуда је и настала изрека: „Ласно је ударит' на Морачу, но је мука изаћ' уз Рзачу.“⁴

Од познатих ускока у том боју погинуо је Драго Пејовић, а истакла се, сем поменутих, три Бућића Требјешанина: сердар Малиша, Бошко харамбаша и брат му Лука. Бошко Бућић је, после Вука Лопушине, бесумње највећи требјешки јунак. Њега су се Турци толико бојали да су га ускоци, и кад није био с њима у чети, звали и кликовали и у његово се име одзивали, само да заплаше непријатеља. А Томашеву Плану, која је била родом од Крковића с Телач Дола из Љевишта, Његош је у „Огледалу српском“ назвао *Српска Клоринда*, у истоименој пјесми о битци на Морачи, из које су мало прије наведени стихови. (Клоринда је жена-вitez из спјева „Ослобођени Јерусалим“ Торквата Таса.) Иначе је пјесму, под насловом „Ускоци“, први објавио Сима Милутиновић у својој збирци „Пјеванија черногорска и херцеговачка“ у Лајпцигу 1837, а чуо је од ускока Леке Мاستиловића добјеглог из Гацка у Морачу.

Послије неуспјеха Турака да умире и поробе Горњу Морачу, борба се пренијела и на сусједно племе Доње Мораче гдје је убрзо Мина Радулов Радовић погубио силника и тлачитеља раје, Асанбега Мехића из Колашина, подвиг за који је Петар I, владика и господар Црне Горе, учинио Мину војводом. Али је, пред турском одмаздом, и сам Мина морао да се склања у Горњу Морачу одакле је, настањен на Убоцу у селу Бојићи, до под старе дане четовао и хајдуковао. Гроб му је на Јаворју.

Почетком XIX вијека пада сеоба великог дијела требјешког братства у Русију. По већ поме-

4) Вук Стеф. Караџић, *Српске народне пословице*

нутом „Казивању старих Требјешана“, њих је око сто душа, укупно двадесет и двије породице, на челу са Малишом сердаром и Бошком харамбашом, кренуло крајем јуна 1804, из Љевишта, преко Лоле и Лукавице, у Боку да се у Рисну на брод укрцају. Пролазећи поред Требјесе, угледали су своје некадашње домове претворене у гомиле камења и са сузама се од њих опростили. По датој ријечи, никшићки Турци нијесу Требјешане на овом путу дирали, већ су их мирно пропустили и чак испратили до планине Трубјеле гдје су им требјешки прваци упутили ове опроштајне ријечи: „Не помињите злом што је међу нама било, и останите с Богом, Турци!“, на што су ови одговорили: „Да вам је све од Бога просто, и ајдете у добри час, браћо Требјешани!“ Растанак заиста витешки међу одвајкада закрвљеним људима и вјерама. Дошав у Русију, Требјешани су се настанили у области Одесе. Један од њих, Иван Драгићевић, рођен 1804, можда још у Љевиштима, аутор је поменутог „Казивања старих Требјешана“, које је објавио Димитрије Тирол 1842. у Београду.⁵

Други дио Требјешана остао је у Љевиштима у која су у то доба увелико пристизали са разних страна ускоци. Тако су из Тушиње из Дробњака добјегли у Љевишта браћа Мијат и Антоније Котлица, старином Кучи. Мијат је био толики јунак да су му Турци, кад су га погубили у гори Туњомиру под Крновом 1801, извадили срце и понијели у Никшић те су „кроз њега“ буре пиле воду, да им се синови међу на Мијата.⁶ Брат му Антоније ишао је код Караборћа као изасланик колашинске раје.

Из Превиша, такође из Дробњака, добјегли су у Љевишта и друга два чувена брата хајдука, Гаврило и Јован Шибалија, старином Пјешивци испод Острога. Гаврило је својим дрским одговором Осман-пашу Скопљаку одвратио овога од напада на Морачу. Такође се, носећи барјак на челу двје-

5) Прештампано 1973 у Никшићу.

6) Види: Андрија Лубурић, *Дробњаци, племе у Херцеговини*, Београд 1930.

ста Херцеговаца, борио у Караборђевој војсци на Врачару приликом заузимања Београда. Иначе се Вожд с њиме договарао о побуни херцеговачке раје, до чега није дошло због пропасти Првог српског устанка и смрти Караборђеве. Док му је брат Јован млад погинуо од Туран-бега, а бег од Јована, у двобоју у Сјеници, дотле је Гаврило дочекао дубоку старост и умро у Дробњаку, под Дурмитором, куда се био из Мораче вратио.

Из Горњег Поља, крај Никшића, добјегли су у Љевишта Матија Јушковић, Јоксим и Драго Пејовић, и Јово Туовић. На позив свог кума попа Љешевића из Пиве, Матија Јушковић је водио ускочку чету која је у Дуги планини пресрела и погубила никшићког харачлију Ибра Ајровића.⁷ И Матија се, као барјактар, борио у Караборђевој војсци и био, с Гаврилом Шибалијом и Антонијем Котлицом, код Вожда ради дизања устанка у Херцеговини и Санџаку, за што га је Вожд слао и у Букурешт на договор с Русима.

Из Гацка су добјегли у Љевишта Драга Мстиловић с браћом, Јакша Абдаловић и Мијајло Попадић, а из крај Фоче, Тришко Вукадиновић, назван Чечовић по бегу Чечу, кога је убио. Драга и Јакша су били побратими. Једнога је владика Петар благословио за низ срећно добијених мегдана, а за другог, великог четовођу, пјесма каже:

„Ниће не би брада ни планине
Бе не дође Јакша Гачанине“.

Још много ускока у то вријеме и касније нашло је уточишта и живјело повремено у Љевиштима, али ће само поменути са преосталим Требишанима (од којих ће се опет неки олселити у Струг у Дробњак) остати трајно на извору Мораче и постати родоначелници будућих љевишких породица. Ускоци у Љевиштима су живјели на оно мало земље што су дошавши запосјели, искрчили или касније стекли. Оружје, новац и сток су углавном од Тврака отимали. Никога нијесу над собом признавали, осим цетињског владикџу

⁷) Вук Стеф. Караџић, наведено дјело, књ. IV, Поп Љешевић и Матија Јушковић.

коме су се у тешким тренуцима обраћали и пред кога су своје спорове и питања савјести износили. Тако је Јакша Гачанин, кад је заволио куму, ишао код владике Петра те га молио да их опрости гријеха и дозволи им да се вјенчају. Владика пристаје под условом да Јакша приложи у манастир цетињски сто дуката, знајући добро да је Јакши толике паре тешко смоћи. Не добивши благослов, Јакша, кад доћи у Љевишта, нареди куми да иде од њега. Она крени, али чим изићи пред кућу, сједи на крљу поред дрвљаника и плачи, а Јакша плачи у кући. Онда Јакша наћи и позајми дукате у Петра Вујачића и понеси их с побратимом Драгом на Цетиње. Кад изићи и остави дукате пред владику, овај изненађен, реци Јакши:

„Окле теби стотину дуката, а брашњеник ти је од једне козе?! Ко ти их даде змије му се на огњишту легле“.

„Не, за Бога, толико, свети владико!“, закуми Драга, скинувши капу и поклонивши се.

„Легле се, али не уједале“, ублажи владика клетву и даде Јакши разрешење. А што се клетве тиче, кажу да су се у Петровој кући змије заиста обретале на плочи гдје се ложи ватра и пече хљеб или да су их налазили у брашну, па чак и у дјетињој колијевци, али да никад никог нијесу уједале. Касније су Вујачићи, пред сеобу у Струг, продали ту кућу свом братственику Раду Бећирову који је једно вријеме у њој живио, прије но што је, поред ње, на Требјешкој Главици кулу саградио. Зидина од тог дома постоји и данас, пуна заовине, под једним циновским орахом који је већ и сам остарио, али још одолијева вјетровима и олујама. Поред ораха је у мом дјетињству била и једна ограмна трешња чије су стабло једва два човјека могла обухватити, али је она већ одавно пропала. Иначе ту, на Требјешкој Главици, било је зборно мјесто ускока гдје су вијеће вијећали, за одлазак у бојеве се окупљали или се млађи камена с рамена бацали.

Разлог што су ускоци највише и најрадије долазили у Љевишта, објашњава се близином Љевишта планинама Лоли и Јаворју, али исто тако и чињеницом што у другим морачким селима ни-

је било слободне земље. Требјешани су се, послије разуре, двије-три године по Бјелопавлићима, Ровцима и Доњој Морачи потуцали, прије но су на врх Горње Мораче у Љевишитима оно турско имање нашли и заузели. Изузев ријетких сукоба, ускоци су с осталим Морачанима у добрим односима живјели, временом се орођавали, кумства стварали, једноплеменници постајали и све важније нападе на Турке заједно предузимали. Њихове чете, које су кроз прве деценије XIX вијека водили војвода Мина Радовић, сердар Мијат Дуловић, поп Драговић, харамбаше Јакша Гачанин, Петар Кршикапа, Марко и Јаков Потураковић, капетан Петар Вујачић Требјешанин, залазиле су дубоко у Херцеговину, Босну и Стару Србију, уносећи буну и пркос међу рају, а страх и трепет међу Турке чија јадања и давије босанском везиру непознати морачки пјесник овако описује:

„Бегоћ бјеше влаха ваљатнога
 У сву Босну и Херцеговину,
 Све побјежа у Морачу горњу,
 Робе, пале, а сијеку Турке,
 Разбијају по друму трговце,
 Одјавише из планине овце,
 Одагнаше коње и волове,
 Похараше господске дворове,
 Раскопаше куле и чардаке,
 Поведоше буре кадџике,
 Узимљу их за вјерне љубовце;
 Аман везир, за цареву здравље!“⁸

И заиста босански везир Целадин-паша предузима, септембра 1820, прави поход на Морачу, послије на њу делибашу Ибра са, према неким историјским изворима, бар седам и по хиљада људи, пјешака и коњаника.⁹ Дошав преко Дробњака, ова војска се, попут лавине, сручила с Јаворја к Морачи и, као и прошли пут, заузела и попалила Љевишта и већину села. Ипак су Морачани, на че-

8) Вук Стеф. Карацић, цит. дјело, књ. IV: *Бој на Морачи*.

9) Види: Мушан Д. Вуксан, *Петар I Петровић Његош и његово доба*, Цетиње 1951.

лу са војводом Мином и сердаром Мијатом, успјели да одоле турској навали, очекујући помоћ од сусједних Ровчана и Брђана која је ускоро стигла. Велики одред Брђана од седам-осам стотина друга, предводили су пјешивачки сердар Мркоје Мијушковић и острошки игуман Борђије Павићевић. Убрзо се ратна срећа преокренула у корист Срба: Турци су са дно Поља Драговића, докле су били сишли, стали да се повлаче лакшим путем уз Редице к Јаворју, али су их Морачани претекли на врх Алуге и ту им пресјекли одступницу у једном жаригелу, које се отада зове Засијек. Немајући куд, Турци су окренули уз дубоке клисуре Мораче гдје су тешко страдали, особито код *стуне* Попадића ниже Љевишта. Бистра Морача је тог дана била мутна од људске крви. Турака је у том боју погинуло преко триста педесет људи, а Срба само двадесетак, међу којима два гласита Пјешивца, Мркоје сердар и Шћуша барјактар, а од ускока Никола Крушевац. Никола је погинуо у почетку, а Мркоје сердар и Шћуша барјактар (Маговчевић) при крају боја кад су већ били примили Турке уз Љевишке Стране. Како су пали један до другог, тако су и сахрањени при једној огромној стијени на Артан Долу, гдје им и данас кости почивају. Поред поменутих морачких и брдских јунака, пјесма у овом боју истиче Јакшу Гачанина, Петра Кршикапу, Ратка Зиндовића, Нова Купинаша. Побједом од 27. септембра 1820, Морача је званично постала саставни дио црногорске државе.

Послије бојева и турских погубија на Морачи, опјеваних у више народних пјесама,¹⁰ настала је и остала чувена ријеч:

„Заклели се Турци на погачу
Да не војште више на Морачу.“

Но, иако Турци доиста нијесу више ударали на Морачу, рат међу њима и Морачанима се настављао. Тако је поп Драговић погубио колашинског злицу Мурата Бурђевића у двобоју на Сиња-

¹⁰) Вук Стеф. Карацић, наведена пјесма; Петар Петровић Његош, наведено дјело: *Бој на Морачи Горњој*, као и *Освета ускочка*.

вини.¹¹ А никшићки Турци, предвођени Фазли Љуцом (Ибричићем), дочекали су и посјекли, 1820, код Драгилова Вира у Лукавици два ускока, Малишу Томовића Стрелицу и Бећира Кљајића Требјешанина, који су били кренули у Бјелопавлиће да набаве вина за Лучин дан, требјешку славу. Као некад Вукову, Турци су сад Бећирову и Малишину главу однијели да их ставе на бедем града Никшића из чије су околине обојица погубљених били некад ускочили у Морачу: Малиша, назван Стрелица, јер се одликовао у стријељању, испод Голије, а Бећир, коме је право име било Јездимир, испод Требјесе, у доба разуре 1789. Кад је с родитељима, Станишом и Маром, која је била родом од Мијушковића (сестра Мркоја сердара), Бећир дошао у Морачу, имао је већ петнаестак година, па је, дакле, био рођен око 1775. Неку годину раније, Турци посијеку Станишина Ђеда Јездимира, једног од требјешких првака, па Станиша, кад му се роди син, даде овоме таман Ђедово име. Али, да би одвратили вјечито кивне Турке од помисли да им се пркоси и заварали их њиховим, турским именом, младог Јездимира његови назову Бећир, име које му, потом, остане. Само име Бећир долази од арапског *Вákir*, што значи првјенац.*

Ипак, судбина претка задесила је потомка, и сад му се глава с Малишином невољно враћала у завичај, док су им трупови остали на мјесту погибије у Лукавици. Међутим, ускоци се, због Турака, нијесу усудили тада заћи дубоко у планину нити тражити своје погинуле, већ је то учинила, понешена братском љубављу, Бећирова сестра Сара, удата за Трипка Чечовића. Она је, уз помоћ двије-три жене, донијела Бећирове и Малишине остатке кроз кршеве Лукавице и Лоле, про Зебоца, у Рзачу гдје их је, на почетку Пољанске Горе, погребла, да јој брата и пријатеља му не разносе звијери и птице по планини. Сара је морачка Антигона. Питао сам прошлог љета у Љевиштима

11) Поп Драговић и Марко Таушан, народна пјесма.

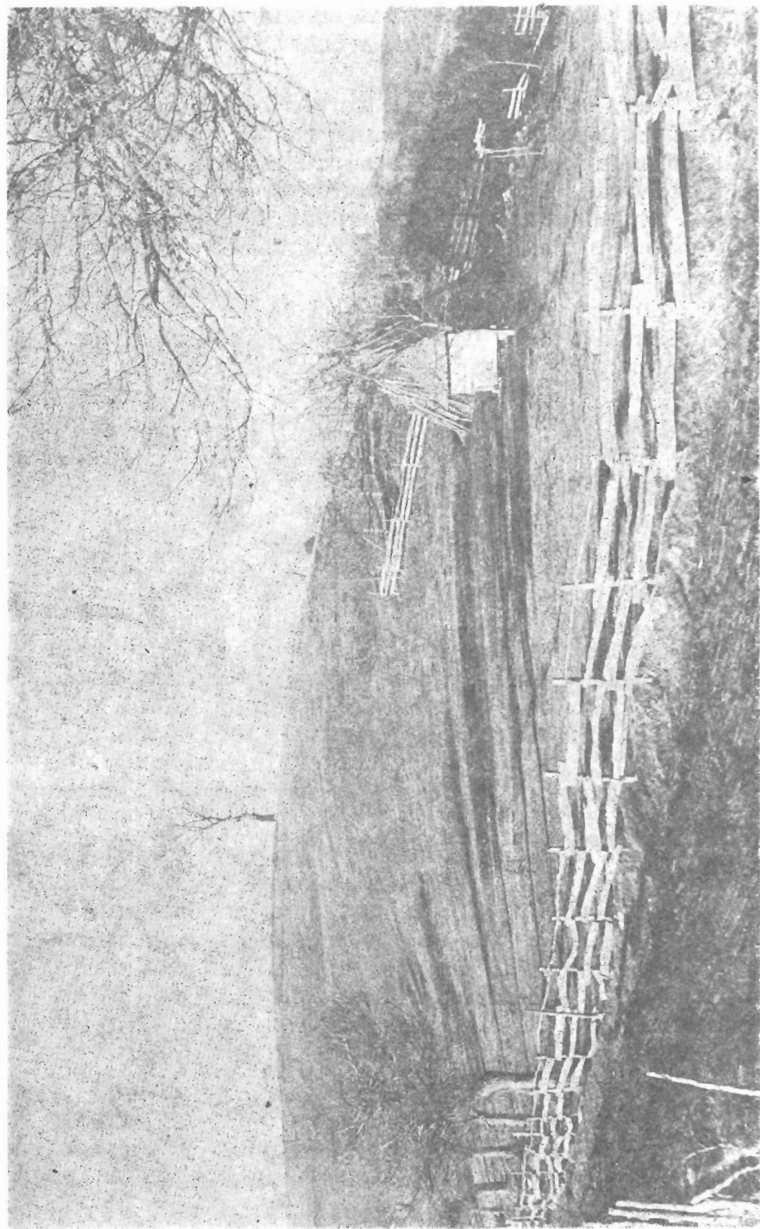
* Види Речник личних имена код Срба од Милице Грковић. Београд 1977.

Трипкова и Сарина праунука Новицу Чечовића, коме је сад преко деведесет година, да ли зна који је од она неколика гроба у Рзачи, Бећиров, на што ми је он овако одговорио: „Лако ти је знати. Да један дан лијепо изиђемо горе и раскопамо, па онај гроб у коме не буде главе је Бећиров или Малишин“.

Десетак година иза догађаја у Лукавици, син Бећиров, Раде, пристасав за чете и оружје, срео је Фазли Љуцу у планини Ивици, огранку Сињавине, посјекао га и донио му главу у Љевишта гдје је окапала на коцу на Требјешкој Главици.¹² У тој осветничкој чети били су чувени ускоци као Јаков Потураковић и Шундо Бајагић. Фазлово друштво је цијело изгинуло. Једино му је умакао коњ који је сам дошао и зарзао пред бегову кућу у Никшић, донијевши тако глас старом, слијепом Ибру о синовљевој погибији. Кажу да је старац Ибро, заплакавши слијепим очима, само рекао: „А вико сам му, залуду, да не дира у Ђавољу колијевку“. Његош је, иза тога, поставио Рада за стотинаша и даровао му токе. Ово су ми често причали моји стари, посебно отац ми Стеван и брат ми по другом пасу, Радован. А Стевана, рођеног 1882, питао сам, прије десетак година, кад се већ ближио крају живота, је ли добро запамтио Ђеда Рада?

„Јесам, како да нијесам!“, одговорио ми је. „Био је више састаро, ево к’ово ја сада, прешо осамдесету, али јак и држећ. Ја сам тада имо седам-осам година, и већ чуво козе по Странама. Кад је то себе било! Али, памтим Ђеда Рада ко да га сад очима гледам. Он не бијаше много висок, али силан, крупан ко друга два чоека. Имо је велико чело и густе, чипе брке. Памтим му и велики ожиљак, ко попруг, про десне шаке. То му је било од ране добијене у Ивици. Кад су дочекали и плотунуом с коња обалили Вазла Ибричића, онда су се сви загнали да га посијеку и, сјативши се око њега, неко је од нашије у тој гунгули, неотично доватио Рада сабљом по руци. Али Раде је уграбио да посијече Вазла, иако је, међу толико

1) Освета Кљајића Већира, народна пјесма.

Сенокос и колибе села Доњи Таор на планини Повлену 1959.

ајдука, још био дијете, без непунује шеснес година“. Раде је рођен 1820, а освета у Ивици је извршена 1836.

Негдје у то вријеме погинуо је Јакша Гачанин на Малинску у Дробњаку, од стране неког Копривице кога је Јакша негдје раније у чети био разоружао, јер се овај хвалио да је бољи од Јакше. Копривица је изненадио Јакшу у једној колиби док је сједио увече поред ватре, одложивши цефердар покрај себе.

Бивало је таквих немилих случајева међу ускоцима или међу њима и старосједиоцима које су затекли у Морачи. Тако су Ника и Никола Бојићи убили зими на Јаворју код оваца Станишу Кљајића, зато што им је овај био ранио и разоружао рођака у свађи око земље. Смртно рањен у стомак, Станиша је успио да се осови на кољена и да, прије но издахне, убије оба Бојића, тако да су, сјутрадан, снијели троја носила с Јаворја у Морачу: Станишу низа Стране у Љевишта, а Нику и Николу низ Алугу у Бојиће. Тај случај се помиње у једном писму архимандрита Авксентија из Манастира Мораче, од 23. јануара 1822, у коме стоји: „Ја у Ровца а глас за мном, ће се поклаше Бојићи и Клаићи и погинуо Станиша Клаић и један Боић, и зову да се вратим ја из Роваца“. Па, болестан и разочаран, додаје: „Ја безумни мученик Авксентије у безумној служби, а безакону народу“.¹³

Нешто касније, пред своју погибију код Драгилова Вира, Малиша Стрелица је убио у Љевиштима чувеног хајдука Милоша Лисова који се био толико осилио да је стао наносити на част и образ Љевиштанима, рекавши да би свакоме од њих жену облежао, а да му ниједан не смједне ништа. Они се, онда, договоре да га се ослободе и изаберу Малишу да то учини, знајући сигурно да га он неће промашити.

Драга Мاستиловић је, да освети брата Леку, убио Петра Срдановића из Косорића из Дробњака. Ову освету ми је мајка Милена, праунука Дра-

13) Предњегошевско доба, Титоград 1966

гина; више пута овако казивала: „Сиђе брат Драгин, Лека, у Манастир морачки па уљеде у цркву да се прекрсти и помоли Богу, а прислони цевердан напоље уз дирек од црквеније врата. У томе наљеде некакав Срдановић, па узми они цевердан и измакни се у крш више манастира па озгор, кад Лека изиђе из цркве, зажди из цевердана и уби га. Послије Драга неђе дочекај и погуби брацког крвника и узми натраг они Лекин цевердан. То се чудни. Онда владика Раде, који је био заповиједио Црногорцима да се својевољно не свете, пошљи перјанике по Драгу да сиђе у Манастир. Он сиђе, а они га свежи у синцире и стави му на ноге букагије, да га, сјутри дан, воде пред Господара на суд на Цетиње. Кад перјаници увече заспи, јадни ти Драга скочи, поткупи у руке оне синцире па, таман онако под оковима, крени из Доње у Горњу Морачу. Иди сву ноћ уз Осретке, про Љуте, на Пожњу па у Старче ће изби у расвит зоре. Ту му ковач Петар Тувегџија разби и скини оно гвозђе те, кад се Драга поново докопај својије крила, за час излети у Љевишта. А Господар нити га више зови нити шиљи за њега перјанике“. Кажу да је Драга и по снази и по висини био прави људски горостас кога су чак и године једва саломиле. Живио је тако дуго да се мислило, кад је умро 1877, да му је било сто тридесет година.

Позната је у Љевиштима и погибија ускока Тодора Бајагића од стране Ода Мештера (Попадића). Били се препоријечили Тодор и Јован, брат Одов, те Тодор гађи и смртно рани Јована у стомак, а овај, онако рањен, Тодора у ногу коју му сломи. Јован умри, Тодор прездрави али се чувај Ода све док га овај не дочека једног јутра у Залому, гдје Рзачки поток слази у Љевишта, и ту га уби. Крв за крв, али Бајагићима остани неподмирена она Тодорова сломљена нога, те се Тодоров брат Шундо, гласити ускок, спремај на Ода. Одо сазнај да Крушићи и Бојићи потајно раде о глави Шунду па му то на некој жалби пренеси те Шундо избјегни опасност и опрости Оду. Одо и Јован су били синови Мијајлови, а прозвали су се Мештери по томе што се за Мијајла кад је, пред бјегство из Гацка, убио неког злог Турчина, ре-

кло: „Наџгло Туре на мештера!“, то јест: наишло Туре на мајстора.

Постепеним стварањем државне власти у Црној Гори и успостављањем, последије Берлинског конгреса, односа с Турском, хајдуковање ускока и Морачана почиње да опада, али ипак траје све до краја XIX вијека. Бесумње најчувенији љевишки хајдук из тог времена је Глигор Мучалица, унук Драга Пејовића. Мучалица се презивао по надимку датом неком одранијих Пејовића који није био човјек разговорљив, но стално ћутао, *мучао*, па тако остао Мучо, а породица Мучалице. За разлику од тога Муча, Глигор је био речит колико и храбар, што свједочи и један његов разговор с књазом Николом у Никшићу. Књаз угледао Глигора у војсци, сиромашки одјевена у некакво старо сукниште, па га, мало подсмјешљиво, питао: „Глигоре Мучалица, ће ти је ордење?“ На то Глигор извади иза паса некакву мараму пуну ордења и смјеста одговори: „Ево га, Господару, но немам на што да га ставим!“ Књаз одмах нареди да се Глигору даде најљепше црногорско одијело.

Иако су потомци љевишких ускока у новим приликама престали да четују и хајдукују, они су наставили да војују у свим ратовима које су Црна Гора и Србија водиле за ослобођење Балкана и стварање Југославије. Били су на Вучјем Долу, на Пржиштима, на Скадру, на Брегалници, на Мојковцу, показавши се вазда достојни својих отаца и праотаца. Ево неколико примјера: на вијест да је избио свјетски рат, Радован Мучалица, Глигорев синовац, налазећи се на раду у Америци, јави се у добровољце и крене у Црну Гору, носећи добровољачки барјак, али им, кад стигну под Медову, брод наиђе на мину и потоне. Прије но су потонули, Радован је спријечио револверским хицем несавјесног капетана брода да бјежи, а путнике и посаду остави саме пропасти. Нећељка Драгића је косећи у Папапратњачама више љевишта, ујела змија у ногу, али он је уједено мјесто косом отсјекао и одмах кренуо с војском на рат, љета 1914. Кад је, потом, на Дрини био тешко рањен у раме и вилицу, узео је гусле да запјева. А Сава Каров Драгић, унук Драгин, ишао је

у витешком заносу пољем скадарским, не марећи за турску ватру с Бардањола. Тако се понио и на Мојковцу гдје је, као официр, погинуо на Божић 7. јануара 1916, а с њим из Љевишта млади Јово Бећировић, међу деведесет бираних Црногораца који су тога дана примијели себе на жртву за свој народ.

Стеван, који се налазио поред Саве у тренутку његове погибије, често је тај догађај овако причао: „На Никољдан бој бисмо и Швабе сломисмо, али они нас сломише на Божић. Колико бију њемачке гранате, све крше гору која по нама пада. А велика зима и снијег, уватили и смутили облаци, небо се не отвара. Ми кроз онај содом, таман ко сјени, више се од мука готово обезнанили. Ја се, ко у сну, између некије букава ћерам с једним Швабом. Он ми нешто под њински збори, од чега ја само разбирам ко да каже: „Не, не! ја Чек, ја Чек“, а држимо пушке уперене један на другога, док моја прва плану, а он се свали и оста у они снијег.

У томе, нас неколицина, избисмо на неке брестуљкасте пропланке ће Швабе сприједа на нас оборише ватру. Погоди зрно Саву у прси, ама ко да га гром уби, паде ничице, жив земљу не ишчека. Ту одма Драгиша Лалев (Драгић) и, мало подаље, Алекса Бојић, командир нам чете. Ја викнух: „Алекса, погибе Сава!“, а он се залеће па му сабљом пресјече кајасе и узме му сабљу и капу. Они двојица овицира били су се завјерили да онај који од њиг жив из боја изиђе, изнесе грб и сабљу ономе који погине. А, богами, Сава је по сну знао да ће погинути. Прича нам на дан пред смрт: „Снивам ноћас пуну врећу ора, па ставиг руку да узмем од њиг, кад оно месо у орасима. Поста ми, неко ће од нас погинути“. И би те судбине те погибе. Ми, посље, падосмо у ропство“.

Кад је погинуо, Сава је имао преко педесет година, био је средњег раста, црномањаст, и имао је обичај да се, кад нешто важно прича или тврди, куне у посте. Сабља му се још чува у кући његових потомака у Залому у Љевиштима, а грб је уз посљедњи рат некуд изгубљен.

Преостала војска с Мојковца је, по наредби министра војног, распуштена и дошла кућама. Погинути ратници остали су несахрањени. Шваба је била строго забранила свако кретање а, сем тога, био је нападао толики снијег да се из дома није могло изићи. Ипак су Стеван и два-три члана породице успјели да, наврх двадесет дана, оду на Мојковац, нађу Саву под снијегом и сахране га под једном буквом на Бојној Њиви, мјесту погибије. На букви су усјекли велики знак у виду крста захваљујући коме су, тридесет година касније, кад су по кости дошли, ту букву и гроб пронашли у великој гори и мрчави која се за то вријеме била дигла по мојковачком разбојишту.

Сјећам се, као дјечак, кад су послје прошлог рата, Стеван и ујак Вука, Савин син, једног прољећа донијели кости беда Саве с Мојковца у Љевишта. Кашетић костију — све што је остало од негдашњег човјека, али му се име, већ деценијама, гласило и гласи у свој Морачи. Кости су недјељу дана стајале у цркви у Пољу Драговића, прије но су сахрањене са костима отаца у гробљу љевишком. Баба Мања, повијена под теретом година, бијаше још жива.

Битку на Мојковцу, као и низ догађаја и личности из морачке, црногорске и уопште наше српске историје, опјевао је пјесник Радован Бећировић који је, као младић, у мојковачкој бици учествовао. Радован је рођен 1897. у Љевиштима, од оца Новице и мајке Сулумије, родом од Кекића из Бијеле. Новица је био Неђељков, а Неђељко Радев. Осим Неђељка, Раде је имао још два сина: Илију, оца Јовова, и Милију, оца Стеванова. Неђељко је умро млад пред бој на Вучјем Долу, а Новица остао иза њега јединац од године и по с мајком Круном, родом од Пековића са Сврка. Иако је убрзо по удаји остала удовица, Круна се није преудавала, но савила живот око Новице и подигла га. „Била је велика побожница. Сто година је живјела и све постигла и Богу се молила“, прича Радован. Новица се с вжом породицом рано ослелио из Љевишта у Горњу Бијелу, више Шавника, гдје је Радован одрастао и провео највећи дио живота, сељачке радове обављајући и

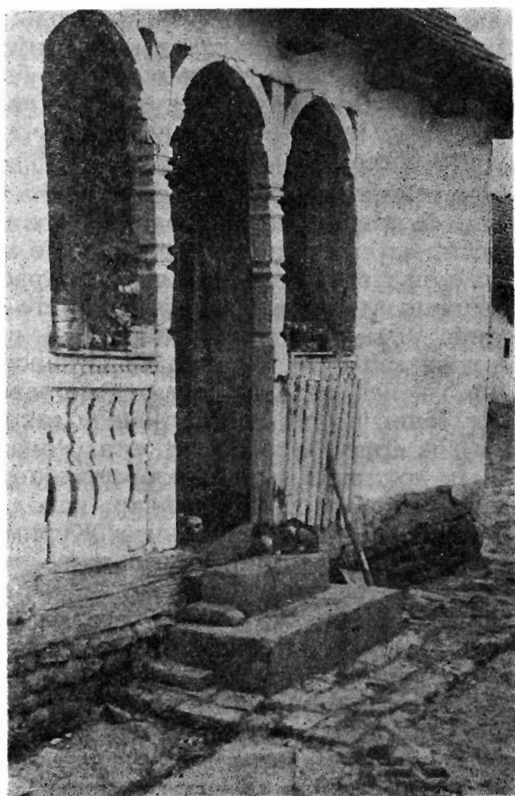
пјесме састављајући. „Пропјевао сам од мука у ропству у Маџарској, куда нас одведоше послније Мојковца, мада сам још ко дијете имо у себи неко надахнуће“, сјећа се стари бард. „Своје прве стихове сам на плочи записиво, јер се онда немаше карте ни лаписа, но кад чувам наћи оштар камен и глатку плочу, па онијем шиљком урезуј п’оној плочи. Или, доцније, нешто ради, коси у Крнову па тури косу, да починем, и запиши оно што сам косећи смислио. Исто тако кад некуд отиди, ваздан гредом маштај. А бивало је, нарочито уз рат, да чујем глас ће ми говори, или видим руку ће пише по зиду, или ми се усред подне утвори чоек, ко калуђер, и каже ми биће ово или оно, и то биде“.

Кад је Радован већ био у зрелим годинама и чувен пјесник у народу, ја сам тек на свијет прогледавао. Сјећам га се из тог времена кад би љети код нас у Рићи До у Лолу однекуд избио на коњу доратасту. Имао је у замишљену погледу дубину планинских небеса.

У то вријеме почињу моја ходочашћа у Острог куда ме је први пут од по године у колијевци, да ме крсти, мајка понијела. Затим ме је носила или ме на коња стављала, док сам поодрастао и могао пјешачити. Наравно да су за дијете од десетак година, колико сам тада имао, та пјешачења по цио љетњи дан кроз планине, била напорна, али сам на то, већ одавно, сасвим заборавио. Уствари, тјелесног умора је, послније неколико дана, нестало, а све друго је заувјек остало онако како сам онда доживио: и ране зоре у које смо из Лоле кретали про долова и камењара испод Црвеног Ждријела; и прво сунце низа Журимове у чијим сам литицама замишљао да живе виле; и мајчина молитва сунцу на истоку кад нас огрије у Лукавици; и планинска вода Драгилов Вир на улазу у Куцку Гору гдје предак би погубљен; и пут кроз гору из које узлијеће орао у љетња небеса; и други поклоници који, као и ми, иду са *стром про планине* или се отуда враћу; и бијели лукови моста на Грачаници у Жупи под Мараквом, гором тајанственом; и врлетне стазе Међебет које, ближећи се циљу, освајамо у дубоком по-

подневу; и мајчина брига да ме путем причом разговори; и мирис биља испод Острошких Грета које заплускују луже смирујућег сунца изнад чевских планина; и Чудотворац у златној одежди под крстовима у ћивоту у пећини испуњеној мирисом тамјана, појањем и молитвама. Бескрај планина, дана и сјаја, прелазео је у један други бескрај.

Париз, прољећа 1980.

Село Кузмин, Срем 1953.

УДЕО ДИНАРСКИХ ПЛЕМЕНИ БА
У ПРВОМ СРПСКОМ УСТАНКУ

Према издањима Српске академије наука

Многи чувени јунаци из првог српског устанка пореклом су из наших динарских, претежно црногорских крајева:

1. Апостоловић Узун Мирко, војвода, из племена Пипера.
2. Богићевић Анто, подрински војвода, из Дробњака.
3. Бирчанин Илија, кнез од Ненадовића из Бањана.
4. Гарашанин-Савић Хаџи Милутин, од Бошковића из Бјелопавлића.
5. Гагић Јанко, грочански буљубаша, из Црне Горе.
6. Грбовић Никола, колубарски кнез, из Драговољића.
7. Главаш Станоје, из Бањана.
8. Димитријевић Јован — Добрача, војвода, из Дробњака.
9. Добрњац Петар, војвода, из Никшића.
10. Жујовићи од Космаја, из Пипера.
11. Карацић Вук, из Петњице — Дробњаци.
12. Курсула Јован, војвода, из Васојевића.
13. Книћанин Стеван, војвода, из Васојевића.
14. Луњевица Никола, бег краљице Драге, из Никшића.
15. Лазаревић Лука, поп-војвода, од Ненадовића из Бањана.
16. Ломо Арсеније, руднички војвода, из Пиве.
17. Марићевић Теодосије, кнез јасенички, од кога је народ тражио да буде вођа устанка, из Ровца од Булатовића.
18. Марковић Станиша-Млатишума, из Бјелопавлића.
19. Милосављевић Симо-Паштрмац, барјактар у оба устанка, из Дробњака.
20. Мутап Лазар, војвода, из села Бистрица-Биор.

21. Миловановић Младен, војвода, од Церовића из Тушине — Дробњак.
22. Милутиновић Симо Сарајлија, пјесник, из Драгвољића.
23. Ненадовић Матија, прото, из Бањана.
24. Ненадовић Алекса, кнез, из Бањана.
25. Ненадовић Јаков, кнез, из Бањана.
26. Николајевић Петар-Молер, из Никшића.
27. Обреновић Милош, кнез, из Братоножића.
28. Петровић Караборђе, вожд, из Васојевића.
29. Петровић Хајдук-Вељко, од Радовића из Мораче.
30. Рајић Танаско, чувени јунак са Љубића, из Пипера.
31. Стојићевић Милош, војвода поцерски, назван други Обилић, из Милошевића — Пива.
32. Чарапић Васо, из Племена Куча.
33. Чупић Стојан, „Змај од Ноћаја“, из Пиве.
34. Хаџи Рувим, из Никшића.

Сабор на Озоричкој приседли, Азбуковица (Љубовија) — Ни на планинским саборима већ нема старог сеоског одевања — 1974.

Драган Лакићевић

„ГЕНИЈЕ“
ИЗ ПРЕКОБРЉА

Скица за причу о Томашу Ракочевићу, песнику и штампару, самозваном генију и његовој реткој књизи штампаној у Вашингтону ћирилицом пре 46 година

Томаш Ракочевић, илити Геније Поезије (како је сам себе назвао и како се потписивао), један је од оних наших неписмених и сиромашних сељака који су почетком овога века масовно отишли трбухом за хлебом „преко Океана“, отиснули се у предалеки свет непознатог америчког континента. Зна се да је радио у руднику као и остали наши страни „мајнери“ у Америци, а постоји вероватна прича да се тамо оженио неком богатом женом чије је доларе наследио после њене смрти. Вратио се пред други светски рат у своје село Прекобрђе код Колашина, далеко од свега и путева и довукао велику праву штампарију, прву и последњу коју је колашинска варош са околином икад видела. Гомила гвожђурије до Бара је дотерана бродом, до Колашина камионом и прашњавом џаком, а одатле је до села Прекобрђа, богу за леђима, вукла велика моба с коњима и воловима из неколико морачких села. Севап је био помоћи сиромашном и чудном Генију. С деловима штампарских машина, који су, за мобом погубљени, остајали по беспућу, био је и огромни пакет са књижуринама штампаним у Америци, које су

одмах разнесене по селима и назване „ГЕНИЈЕВА КЊИГА“. Тих дана београдска „Политика“ објавила је вест о приспећу штампарије и фотографију Томаша Ракочевића у фином америчком оделу од твида и са уметничком брадицом.

Књига Томаша Ракочевића, под насловом „ЕВРОПСКИ РАТ И НАРОДНИ ИНТЕРЕСИ“ почиње прологом у стиховима „Мојој браћи на Сјеверу“ и сликом писца испод које је његовим рукописом написано: „Написао, *слог* — довршио, и издао — Томаш Ракочевић у Вашингтону, Д. К. год. 1935.“, а на полеђини ове стране пише: »Copyright, 1925 by Tomas Rakosevich A Serbian Poet and Editor.«

Књига великог формата, на одличној хартији и са вероватно најквалитетнијим техникама фотографије и ћирилице у америчким штампаријама — кружила је по селима. Читали су је земљорадници, шумари, ловци, баџи. Потписивали су се на маргинама и чистим странама: Пулетић Владимир, Бистрица 8. II 48 Год.; „ову књигу прочитала Нада Радовић уч. II раз.“; Милић Војислав уч. IV раз. гимн.; Милосава Лакићевић; Радомир Радовић рођен 1902 год; Вучица Радовић уч. VI раз. Бијело Поље; „довле прочитао 1. септембра 1955 године у Барама Радовића Вучица Радовић уч. VII раз.; Лакићевић Милорад, Василије Радовић, Мишо и др. Књизи су се враћали, читали је изнова. Неписмени чобани су је памтили. Многима је то била једина књига коју су унели у сиротињски дом.

Делове будаластих песама спеваних у ритму певачких кола и с пишчевом намером да се упамте као вечне мудрости и истине научили су напамет и где-где упамтили до сада, када је мало вероватноће да постоји још неки примерак ове књиге осим овога који је писац ових редова пронашао у кући Бира Радовића из Мораче. Томашеве стихове помешали су са изрекама из народне песме и „Горског вијенца“ и ни дан данас нису увек сигурни је ли то рекао Његош или Геније: „Живци су увек гладни. Кад су најситнији, тада су најгладнији.“

Томаш Ракочевић, на страни песник, није штедео вашингтонску штампарију, нити знакове интерпункције које је стављао посвуда, и где је требало и где није. Оно што је, на пример, требало нагласити Геније из Прекобрђа штампао је великим словима и означавао са по дванаест знакова узвика. У његовој књизи стварно има свашта.

После прве песме „Србадијо! . . . Бранко — вас зове!“ следи оваква белешка: „Пјесник Ракочевић будући увјерен: да би било врло лијепо и значајно дело за интересе Српства, а особито овога, те се сада налази на далекоме Сјеверо-американскоме континенту, (земљишту), кад би се случајно заузели они велики људи, и патријоти Српски, као наш велики и чувени геније и физичар — Никола Тесла, или као наш чувени и на далекоме Пацифику — удаљени милијонер Милош Гончевић, — и у опште: цијела напредна и културна Америчка Србадија, кад би били осјетљиви, да дадну Пјеснику Ракочевићу повјерење код неке српске штампарије, те, да Пјесник цијели свој рад прикаже Српству, којег има већ читав архива!, која би била у стању: да зачуди баш цијело Српство! . . . Речене Српске поглавице, и у опште цијела културна и напредна Србадија у Америци, — то би се могли учинети без губитка, ни најмањег им цента!, само кад би Пјеснику дали повјерење код штампарије, а Пјесничка дјела, исплатила би штампарске радове.

ТОМАШ РАКОЧЕВИЋ

Српски Пјесник“

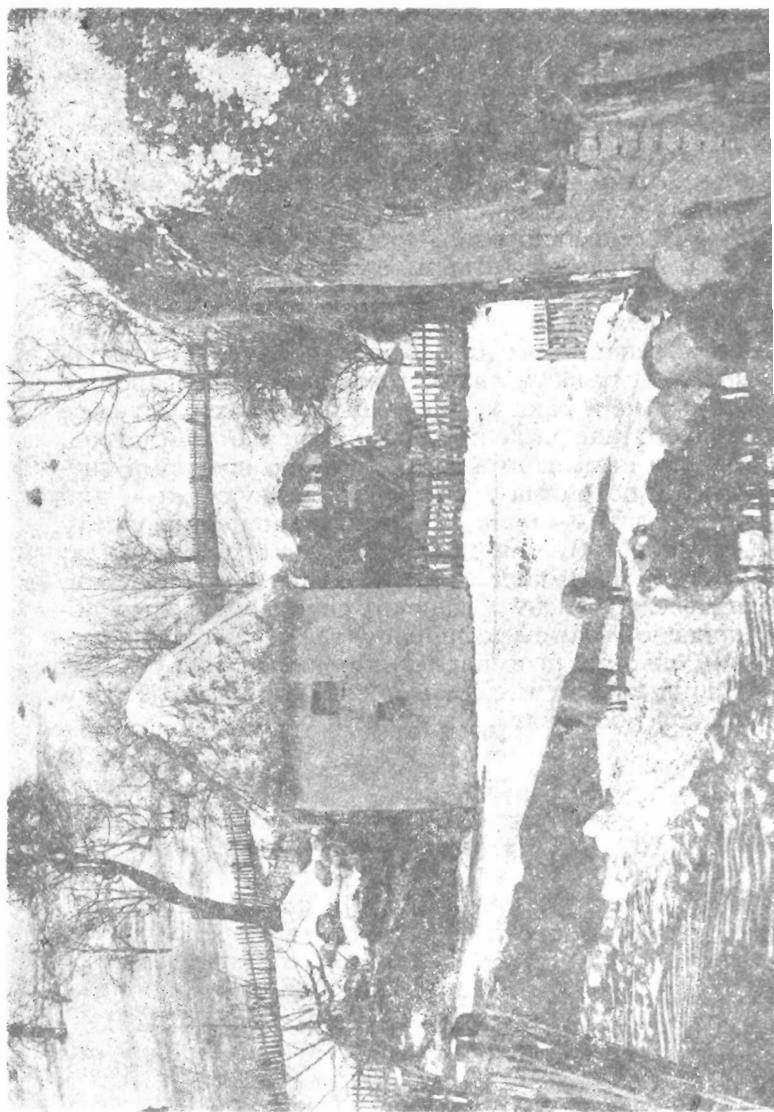
Предговор и остали прозни коментари и објашњења којих има доста — најживљи су и најзанимљивији део Томашеве књиге. Песме, као што су „ПРИНЦИП ГАВРО КОРИ ХЕРЦЕГ-БОСНУ И УБИ АРХИ-ДУКУ ФЕРДИНАНДА“, или „АУСТРИЈА ОБЈАВИ РАТ СРБИЈИ“, или „ПЈЕСНИК У АЛАСКИМ ПУСТИЊАМА“, или „НИКОЛИ ТЕСЛИ“, или „У ТУБИНИ КОБНОЈ“ и многе друге — предуге су, незанимљиве и делимично документарне, писане по оскудним и нередовним вестима из европске штампе. У тим песмама све је скрпљено, сумануто, траљаво.

Други део књиге, под насловом НАРОДНИ ИНТЕРЕСИ сачињавају по азбучном реду поребане мисли из народа и другде, па и оне које је песник Ракочевећ измислио и у својој уобразиљи генијалности сматрао великим и значајним. После ових тридесетак страна прозе, следе песме уперене против разних непријатеља, неких лажљивих новинара, „непушковића“, мантијаша и свих осталих који су се било чиме замерили Томашу. „ОПОМЕНА — ОТАЏБИНИ ЦРНОЈ ГОРИ — ЗАШТО БУДАЛИНА ОСТАВИ ДВОРЕ!?“ јесте исповест о невољама сулудог песника у свом крају пре одласка у Америку, са псовком и подсмехом упереном онима који га нису схватили, који су му судили и хапсили га. Као да се овде налазе разлози за Томашев одлазак „преко Океана“.

Будалина Тале је сада Ракочевећев псеудоним. Тај Будалина (пише у књизи) „позивао је сатлинску фукару из два пута на двобој“. У даљим текстовима описани су његови скандали, свађе, обрачуни, читаве епизоде о песниковим доживљајима међу рударима, полицајцима, одрођеном браћом и осталим разноврсним и многобројним становницима „сјевероамериканскога континента“. Неке епизоде, као „ЗАШТО СУ ПЈЕСНИКА ПРОГЛАСИЛИ, КАЈЗЕРОВОМ УХОДОМ“, чине чисте мале приче. Смотани Геније био је неспретан и несхваћен и у Америци и у домовини.

У један део књиге Томаш Ракочевећ увео је још једну личност, још једно своје лице — КИЈАМЕТА ТОПУЗОВИЋА, који са својом кубуром и својом топузином брани правду и истину. И епилог ове књиге је Ракочевећева песма „БЈЕХ ИСТИНА“.

На крају књиге, на страни 265, Томаш је написао посвету „Мастеру штампе“ *Борђу Боду*, америчком штампару који поседује „једну од највећих штампарских сила! под Небом“ и који се „патријоцки“ показао *Пјеснику Ракочевећу*. Овај „највећи политички и материјални добротвор у Сједињеним државама... за читавих пет година помагао је ПЈЕСНИКА у најтежим животним случајима — у Вашингтону, а особито у штампарским сврхама; те потпуно рећи: БОРЂ

Село Власина, Сурдулица, 1959.

БОД је — уздигао и откријо ПЈЕСНИЧКА ДЈЕЛА — на површину, будући увјерен: да су основана и да се оснивају на темељу истине, слободе и демократије. На завршној страници овога ДЈЕЛА — доноси се БОРБЕВА СЛИКА — као 'историјско сведочанство' америчког патријотизма“.

У овим редовима има пуно Томашеве несреће и његовог необичног живота.

Томаш Ракочевих, уображени велеум и геније, у дроњцима осталим од скупоценог и ретког америчког твида, оболео, са широким америчким шеширом, тешким буздованом и брадом, хранио се од милостиње по сеоским кућама. За њим је ишла булумента света, гомила слинаве варошке дечурлије и бака који су бежали из школе кад се пронесе глас да Геније поред Таре наилази у град. Делови штампарије остајали су по врзинама, шумама и потоцима куда их је моба вукла, а — ако је веровати — ипак је његова машинерија у селу Прекобрђу (где ни дан-данас нема струје) радила: листићи штампане хартије, леци за време рата, памфлети отиснути у некој склепаној сувоти покривеној грањем и папраћу, где је бескућни песник склонио штампарију, кружили су по селима. Генија су због песама и пребијали. Умро је неку годину после рата. Од глади и од батина.

Казивање
Радована Бећировића
— Требјешког

Ранко Крстајић

„ВУК НА ВУКА НЕБЕ КА' ЧОЕК НА ЧОЕКА“

Ја сам рођен 1897. године, а у ствари, двјеста сам година стар. Сваку би ми годину мога' рачунати као пет. — Има' сам седмеро беце, шесторо ми је умрло. Многи су ме јади сналазили у животу, а најтеже ми је било кад сам живио по пећинама. Све што чоека набе у животу — сам је крив. А опет, није крив. Све што чоек уради — морао је.

Мене свак дочека лијепо, иако данас људи слабо зборе људима оно што мисле. Ја слабо вјерујем да има ико икога да воли. Гледам, има људи, сједе, пију, а да га запа'не закл'о би један другог. Ја то не могу. Ми стари то не можемо да појмимо. Данас се куми и побратими да би му лакше доша' до жене. Све сами интерес.

Прву сам пјесму написа' давно, врло давно. Има у Гори Биовској, на Лоли, Бевич-камен. По легенди срели су се тамо сватови. Једну су бевој-

Хаџи-Радован Бећировић Требјешки рођен је у селу Љевишта на извору Мораче 1897. године. Објавио је књиге песама: „Мојковачка битка“ (1927), „Косовска битка“ (1938, четврто издање 1958), „Бој на Крусима“, „Погибија Блажа Бошковића“ (прво издање пре рата, а друго 1960), „Женидба бега Љубовића (1960), „Нагоркиње“ (1969), „Стабљике Српства“ (1971) и „Пјесме кроз мраморје“ (1974). Преко четрдесет његових епских пјесама снимљено је на грамофонске плоче. Живи у Никшићу на Крнову.

ку испросила двојица, па је један уграби, а овај други пође за њу, и сретну се ту, код тог камена, и побију се, а она побјегне у тај камен. Ја сам ту као дијете чува' овце, и то сам чуо од оца. А у читавом селу није било написа, те узмем једну плочу и на њој напишем неким крњетком од оловке, што ми га даде неки стари, о тој бевојци. Нијесам имо таде више од петнаес година. Пјесму сам завршио стиховима: „Тако ми бога и тако ми свега, рад би да сам и ја код ње лега'...“

Сад имам издату једну збирку, а имам још једно тридесетак нештампаних, као и тридесет које сам објавио као брошуре. Мени данас оспоравају то штампање. Ја мислим да је то неправедно. Свак има право на пјесму. Свак има право да буде радник и херој рада. Па зашто онда о таквом човјеку, који погине на послу не написати пјесму?

Треба се угледати на народ, и ослонити се на њега. Неко 'оће жалостиво, неко љубавно, неко јуначко. Ви не можете да појмите шта је жалос', али једна жена која је изгубила синове, или брат браћу, 'оће да чује нешто жалостиво.

Не могу издвојити најбољу, ни најдражу пјесму. То је као са ћецом. Једном су оцу Швабе извеле два сина да стријељају, а он их замоли да му не стријељају оба. Они кажу изабери једнога, а он не могне да се одлучи те му стријељају обојицу. У свакој пјесми има нешто што нема у другој, и оне су приближне. Можда бих на неки начин издвојио „Погибију Хасан-бега Мекића“ и „Погибију Смаил-аге Ченгића“, јер су обје везане за Цетиње. У „Зирци Кајовића“ има најљепших описа. „Женидба Бега Љубовића“ постала је популарна у народу због незамјерљивог описа догађаја и љуцковине.

Највише пишем увече, кад се пробудим, кад ме море живци. Онда ми, ту-у аљинама, нешто тако, дође. Ту, поред себе имам један сто па напишем педесетак стихова, а ујутру ми не ваља ни петн'ес' од то педесет. Има и оних објављених који ми се сад не допадају. Али тада сам био млад.

Ни један дан у животу нијесам био срећан. Дјетињство имао нијесам. Био сам син сиромашних сељачких родитеља. Па онда ратови. И сада

тугујем што се нијесам школов'о. Видим колико су људи успјели с том школом, прославаљају се. Мени је увијек нешто валило. Увијек сам био осјетљив и песимиста. Такав ми је поглед на живот.

„Чоек није требао да се рађе,
али кад се у животу нађе,
нек подноси мушки што га снађе“ ...

Чита' сам нешто књига, али ништа нијесам запамтио. Понешто сам извадио, што ми се допа-ло из књига. Рецимо, кад велики Сократ каже: „Срећан сам што знам да ништа не знам“. А данас сви све знају. Ниједан неће да призна. Или кад Платон каже: „Врлина треба да је највећи циљ човјеков.“

Нијесам знао да ће се то моје читати. Нападали су ме многи учењаци, тврде да гусле пропадају, да пропада десетерац, а ја знам да има и младих људи који пјевају из гусле. Нема тога дома у Југославији који море примити сву публику кад су гусларске вечери. Тамо пјевају и моје пјесме, и, преправљају их, пјевају како им је драго, али људи виде да ја тако нијесам написа'. Ја сам читави штампани тираж прода' у кући.

На мојој надгробној плочи написа' сам: „Под овом сам плочом лега, као сужањ жељан свега“. Није то политика, то људи уско гледају. Ја сам вазда био жељан љуцке слободе, јер слободе нема док год звецка оружје, док се чоек чоeka боји. Вук на вука неће ка' чоек на чоeka.

Ја сам вазда био за еволуцију, да људи решавају ствари мирним путем. Некак'а сила има, некакав васионски мозак који зна зашто постоји све ово што постоји. Све што имамо заснива се на прошлости. Прошлост нам је казала шта је слобода, како се добија и чува. Ја мислим да у историји људи нема нико историју што имамо ми. Стари су Црногорци вукли пушке за ногом док су косили. Јер ако напа'ну Турци, нема кад да оде за пушку — погибе. Бе то има у историји људи? Ја се не би промијенио да сам рођен у Москви, ни у Лондону, ни у Бечу, ниће друго него што сам рођен у мојем ускочком селу Морачи, на које су Турци наваљивали и вазда били побијеђени.

Народ је извор који не може да пресуши. Колико сам чуо дивнијех пјесама које Вук није забиљежио. А оно „Црвен бан“ није Вук забиљежио. Не вјерујем.

Убиједити људе у нешто, да се уживи, да му покажеш као да је он све то сам видио — то је умјетност. А Црногорац 'оће све да му смочиш историјом. Рима, то је цвијет у пјесми. На то те народ наводи. Каже: „Е, вала му је срочито.“ Ако због риме ништа не жртвујеш, онда је рима круна стиха. Народна пјесма је свака једнака, само се имена мијењају. А у мојој, ако иће погријеш, гуслар мора да баца гусле, не зна ће је чим изгуби риму. А народне пјева како му је драго, само ниже догађаје.

Ја имам једну велику срећу, никада никога нијесам мрзио, мада је то својствено људима. Два калуђера па се мрзе, и један другог клевету, а не обичан чоек. Ја бих рад био, душе ми, да сваки може написати „Горски вијенац“. Злоћа људи мени не доноси никакве користи. Не љутим се ни на оне гусларе што ми преправљају пјесме. Из „Југотона“ ми никад нијесу послали ни једну плочу. Своја имена на омоту штампају крупним словима, а моје име на плочи не би мога прочитати ни с микроскопом. Упропастили су ми „Смрт Смаила-аге Ченгића“. Но не мари; свака сметња величава дјело.

Ја никад у животу нијесам река' да сам пјесник. Ми смо имали пјесника Његоша. Све је то сад испод њега. Пјесник је Његош, а ће ја поред њега да се зовем пјесником, то је смијешно. Она капела на Ловћену била му је сво имање, па му и њу развалише. Сад му неке женске, каријатиде, како ли их зову, чувају вјечну стражу. Да то ко опјева, наградили би га.

Никад нијесам говорио своје пјесме пред народом. Ако ваљају, оне ће проћи и без мене. Не могу је ја прогурати — ако се она сама не пробије. Најбољи је онај предговор који народ напише.

Ја сам побожан чоек. Има бапских религија и научних религија. Ја сам једном река': „Бог је највеће откриће људскога разума.“ Нека сила посто-

ји, то је јасно. Да ли је то Јанко, или Марко, или Бог није битно. Свак се нечега боји, неко Бога, неко милиције, неко себе сама. Кажу да нам цркве више не требају. Па можда, али не треба у њих спраћати говеда. Ни мајка нам више не треба, али нас је задужила да је прву сједемо за трпезу, да јој дамо прву чашу.

Има и данас добрих пјесника. Многи пишу лијепо, него то се још није одомаћило код њих. Ја сам у мојих 50 година сам писа' у Никшићу. А сад их има још. Рецимо, код нас се одомаћило да је Вук Бранковић издајник. Данас сви научењаци тврде да није. А никаквог времена, и никакве науке нема да измијени оно што живи у срцима људи. То се не брише.

На крају дођем до сазнања да је све бесмислено, да је под утицајем неке силе све морало тако да буде, а чоек кад сазна шта је живот више није жив, више му се не живи. Млади људи највише губе што ништа не контролишу својим разумом, него све примају поздравом. У осталом, све је онако како ко с'вата.

*(Разговор с Радованом Бећировићем
скинут је са магнетофонске траке
у облику у којем је вођен.)*

Стара војничка писма

„ТЕШКО МЕНИ БЕЗ ВАС МОЈИ РОДИТЕЉИ...“

Писмо је мост међу данима, деценијама. Војничко писмо, најчешће избледело и једва читљиво, надживи, војника, изгубљеног негде на бојишту или у ропству, и после деценија проведених у неком ковчегу доспе до далеког потомка, који, можда, ни лик му не зна. Ненадано стигне карта, као што је из бугарског ропства дошла карта Алексе Вучева, на бугарском писана, и тек недавно пронађена у старој општинској архиви и предата потомцима.

Војничка писма, на неки начин сва иста, а тако различита, одушка су стално присутне жеље да се олакша души, да се с неким поделе тегобе и патње, да неко потврди вечну војничку наду у боље, у то „врло мало боље“ на самртној постељи или оно боље ако молба скрати рок. Она су брига да отац и брат не би „омрзли и пудили Персу“, која војнику не даде банку, а банка је „два сандука војничка, десет чорбалука, двадесет правила...“ Еј! колика је војничка банка!

Радоје М. Кавецкић

*Писма Радосава Радојковића
из Вучковице у Грузи са одслужења кадра*

*Датисе
Господину Миладину Радојковићу
у Вучковицу
Хитно*

у Нишу 24. јануар 1909. године

Драги моји родитељи отац и мајка данас доби време и прилику дави Напишем Неколико љубазни речи и даве упитам за ваше здравље јестели

здрaво и добро Ако сте ради чути за моје здравље ја сам вала Богу здраво и добро Драги отац и то Брате Милораде јасам у I ескадрону III коњичком пуку што ми Брате Непишеш макар једном за ваше здравље јестели здраво и добро меније жао што сам у туђем свету а терет је тежак много дан ноћ Бринем штаће бити самном од велика терета Акосте ради да знате шта радим примијосам сабљу и карабин идемо сваког дана Научење изјутра вршимо обуку преподне јахање после подне теорија и пешачко учење дижуне у 4 сата после пола ноћи паре сам све потрошијо дао сам 5 динара за сандук дао сам 1 динар за чорбалук правило пола динара за каише и потрошијосам све још имам динар Драги отац и мајка кад се сетим и помислим дисам Мила Мајко ја код тебе нисам пиши ми јестели здраво и шта радите иматели ране за стоку и стојеливи овце уздрављу и говеда јасам са Живаном Мандића иса Драгутином Косовцом и са Божидаром жекићем они су сви самном каплар ми је Чедомир вилипа Гришовића из Губеревца

Драги отац немој персу да много псујете и јурите и кажи перси Неками исплете једне чарапе од једног плетива и један нов пешкир и 2 повесма кучине да чистим карабин доћиће до петка Божидар жекић пушћасе на осуство иудариће на вас и пошаљитему једнокило Сланине иједно 3 комата сува меса то пошаљите по њему и сићите у Крагујевац код Гавра механције узмите моје одело пратићу по Божидару жекићу да га донесе и слажите се добро немој да се инатите ви омрзосте на мене па нећете да ми пишете ка дави нисам ништа Примите Поздрав од вашег сина војника Радошава Радојковића тешко мени без вас моји родители

Писмо упућено шураку Чеди

У Нишу 5. апр. 1909. год.

Драги шураче Чедо и сви укућани данас доби време и прилику дави Непишем Неколико љубазни речи и даве упитам за ваше здрав-

ље јестели здраво и добро које желим даве ово
Моје писмо затече у добром и повољном здрављу
акосте ради и чути за моје здравље јасам вала
Богу здраво и добро Молим те чича Драго ити
Чедо Нагледните персу код моје куће даје Неби
отац и Милорад псовали штоми Није дала Банку
данеби зато на њу омрзли даје неби јурили и пу-
дили и припазитеје јаћу знати за ваше добро па
мало Богами Нека се помучи док јадоћем јел је
њојтешко нико нема даје заштити како жене че-
кају свога друга по 5 година докдоће саробије
ијона нека се мало помучи ја од муке кад сам
пошо Нисам мого дајој Наручим за јагњад уз-
мите ви теји чувајте док на доћем и молимве ви-
чите моме оцу нека пожуре са молбом и што пре
јерје Богами много тешко и пишими одма за ваше
здравље и за ту молбу штаће Бити ја се убога
Надам да ће ми рок скратити и кажите Перси
Немој да трчи свуд да буде прва него само полако
нека ради и Без милунке Немора да иде на рад
Него заједно и кажите мом Брату некаје причува
Немој даје псује заништа

Драги шуро,

Прими поздрав од твога зета поздрављам се чича
Драгу Баби и Перси и Славки и дари исви при-
мите Поздрав од вашег зета војника Радосава
Радојковића I ескадрона III коњичког пука у
Нишу

Поздравите мога оца и мајку мога Брата Ми-
лорада и Милунку и Персу и малу Жикку

Кажите им дасам здраво да Небрину замном
само Нека се потруде са Молбом даме избаве те-
рета и муке

Бела ружа зелен Бор чекам шуро хитан од-
говор

Мојој шурњаји поздрављамсе овако ти си ди-
ко Грана јоргована затебе венем још годину дана
у Проклетом Нишу

Дописна карта војника Милорада Радојковића
брату Радосаву упућена из нишке болнице у којој
је лежао смртно рањен у главу

Госпођ Радосаву Радојковићу
село Вучковица срез Гружански округ Крагује-
вачки
Крагујевац

25 X 1912. год.

Драги Брате ево ти јављам да ми је сада врло мало боље стога немој да се бринете за мене нити па да се наши плаше. Како ми буде даље ја ћу вам јављати сад гледајте ми мајку децу жену и поздравите их све са моје стране а кад добијеш моју карту ви ми одговорите шта ми ради мајка жена деца јесу ли здрави.

Споздравом брат Милорад собни старешина
Драгутин

Писмо војника Алексе Вучева, умрлог у бугарском заробљеништву (превод са бугарског). Оригинал је на следећој страни. Презиме војниково је побугарено.)

1, II 1917 год Радомир

Драги ми Родитељи данас добих мало времена и реших да вам се јавим, да сам добро, исто тако молим и за ваше здравље. Пакет што сте ми послали добио сам и за то вам захваљујем, још ово вас молим да ми сашијете једне панталоне и једну доламу да буде дугачка с појасом и једну кошуљу. молим пошаљите ми то што пре

Поздрављам све у кући љубим малу Радмилу

Алекса Н. Вучев

1 II 1917 год. Райониръ
Гроби на Райониръ Инсър
добухъ врането и релозер
да ви се отиди,
да съмъ добръ, ерцо мала
почини и за вашето
здравствъ, Косетъчо еде
ни прати ми аеръ ерцо
поздравитъ, за това ви благодаря,
ерцо мала, почини да ми
сашиете едни пакетици,
и една курка до обуде дъна ерер
почеръ и едно ризо,
почини не пратете ми тази
неща касъ послоро

Поздраванчъ
вечери сподръ въщи
изъ чванъ ману Райониръ
Анела А. Въревъ

Драго Ђунић

О ИСПИТИВАЊУ НАРОДНИХ ГОВОРА ЦРНЕ ГОРЕ

Прошло је више од вијек и по откако је Вук Стефановић Караџић ударио темеље српскохрватској дијалектологији. Иако за његова испитивања народних говора не можемо рећи да припадају модерној дијалектологији, каква је она с краја 19. и у току 20. вијека, ипак она, на неки начин, и данас чине основу од које се у испитивању тих говора мора полазити. Методолошки систематскију и модернију дијалектологију од Вукове, први послѣ њега, у нашој науци створио је Дубровчанин Милан Решетар, својим дјелом „Штокавски дијалекат“ (издат у Бечу на њемачком језику 1907. године) и, нешто раније, *Акцентским системом штокавских говора* (Беч, 1900). Послѣ Решетара српскохрватском дијалектологијом бавили су се многи истраживачи са српскохрватског подручја и ван њега, међу којима је не мали број странаца. Међу њима до дана данашњега, свакако, прво мјесто заузимају Александар Белић, Стјепан Ившић и Павле Ивић, а уз њих, упоредо са њима, или послѣ прве двојице — и читава плејада више или мање обдарених дијалектолога. У цијелом њиховом раду биће да је од највећег значења у српскохрватској дијалектологији била Белићева, нарочито међуратна дијалектолошка школа, чији су плодови дошли до изражаја посебно послѣ 1945. године, а који су у последњих тридесетак го-

дина нарочито видни, и чине највише домете те школе уопште.

Српскохрватски народни говори, посматрано са становишта традиционалне дијалектологије, нијесу мало испитивани. Наше данашње дијалектологе више углавном не могу изненадити никакве појаве у народним говорима. Но, то не значи да је све испитано — српскохрватска дијалектолошка карта ипак има још не мало бјелина. То је посљедица наше дијалекатске стварности, тј. постојања изразито великог броја микродијалеката, што је исход етноисторијских и географско-историјских околности. Тај микродијалекат, или једноставније — говор, у данашњем схватању овога појма у српскохрватској дијалектологији, обиљежава нека од значајних особина језичке природе која га издваја од сусједних, сродних или несродних говора. Ти разликовани елементи могу бити фонетско-фонолошког, морфолошког (или морфолошког), лексичког, синтаксичког и сл. карактера, а понекад то може бити и само разлика у интонационим својствима говора или сл.

Српскохрватска дијалектолошка наука и даље је принуђена да се бави монографским описима говора, и то прије свега описно, а такав начин обраде у језицима који су своје говоре подробније испитали више није актуелан, нити потребан, већ се у говору обрађују поједина питања (рецимо, гласовни систем, или неки елеменат тог система, акценат, лексика, грађење ријечи, облици, синтакса итд.). Ми смо у таквој ситуацији управо због тога што, како рекосмо, имамо много празнина на дијалектолошким картама. Тек када сви говори, ма на који начин, буду испитани, моћи ћемо да се бавимо појединим језичким појавама у њима — дијахроно или синхроно, односно комбиновано, затим појединачно и упоредно за блиске или даље говоре итд. Али, с обзиром на стање у нашој дијалектолошкој науци, посебно на недостатак кадра, не би се рекло да ћемо у догледно вријеме доћи у ову другу фазу нашег односа према дијалектолошким истраживањима. Зато ће још дуже времена та истраживања имати претежно функцију општег описивања, снимања глобалног и цје-

ловитог стања у говорима. Истина; српскохрватска језичка територија има подручја чији су говори нешто подробније испитани, али нема таквог подручја за које се може рећи да на њему више нема шта да се ради у испитивању говора. Чак и у случајевима када су говори испитани шире, остаје не мало језичких појава које ваља и даље испитивати. Међу тим појавама, тј. елементима народних говора, свакако прво мјесто заузима прикупљање огромног лексичког блага, којег је у нашим рјечницима свих врста мало, затим — прикупљање многобројне ономастичке грађе, чије је испитивање код нас тек на почетку.

I

Црна Гора припада оним подручјима српскохрватске језичке територије чији су говори почели да се испитују почетком двадесетих година овога вијека (ако се не узму у обзир истраживања Вука Караџића и Милана Решетара, који су учинили извјесне опште осврте на говоре Црне Горе, као и дијалектолошка дјелатност Руса Павла Аполоновича Ровињског), дакле — на самом почетку развоја савремене српскохрватске дијалектологије. Из тог периода имамо прву монографију једног од црногорских говора — рад Данила Вушовића о говору Никшића и околине (штампан у III књизи Српског дијалектолошког зборника 1927, даље: СДЗб, под називом *Диалект источне Херцеговине*) и монографију Гојка Ружичића о акцентском систему у пљеваљском говору (такође у III књизи СДЗб). Тридесете године имале су богату жетву у српскохрватској дијалектологији на црногорском подручју. Већ 1931. године Радован Бошковић објављује свој знаменити рад *о гласу х у говорима Црне Горе*, а Вјечеслав Малецки — рад *о говорима Цуца и сусједних крајева* (Краков 1931); Р. Бошковић и В. Малецки 1932. објављују у Кракову рад *о говорима Црне Горе* (о катунским говорима понајвише). Године 1935. појавила су се два такође значајна рада о говорима Црне Горе. То су монографија Михаила Стевановића *Источноцрногорски дијалекат* (издато у Би-

блиотеци Јужнословенског филолога, даље ЈФ) и рад Васа Томановића о акценатском систему у говору Лепетана (ЈФ XIV, 59—143). Стевановићева студија обухватила је веома широк простор источноцрногорских говора — од Зете, Љешкопоља и Подгорице, преко Пипера, Куча и Братоножића, до Васојевића, укључујући и њих. Нешто касније Стевановић је систематски обрадио и акценатски систем Пипера, једног од крајева у Црној Гори у чијем говору је задржано доста старине, нарочито у акценту (уп. СДЗб X, 69—184). Крајем четрдесетих година појавиле су се још двије значајне дијалектолошке студије — *Говор Црмнице* аутора Бранка Милетића (СДЗб IX, 211—663) и *Говор Пиве и Дробњака* аутора Јована Вуковића (ЈФ XVII, 1—114). Вуковић је нешто касније објавио још једну монографију — *Акцент говора Пиве и Дробњака* (СДЗб X, 185—417). Тридесетих година испитивани су и остали говори Црне Горе (наравно, не сви), али о томе имамо само краће извјештаје које су подносили (најчешће Српској академији наука и фондовима који су финансирани истраживања) многи наши лингвисти, међу којима: Радосав Бошковић, Бранко Милетић, Михаило Стевановић, Радомир Алексић, Васо Томановић, Петар Борђић, Лука Вујовић и др. Тридесетих година Данило Вушовић је објавио и монографију језика Петра Петровића II Његоша (уп. ЈФ IX, 93—195), рад који не припада дијалектологији, али у којему се налази доста дијалектолошких података, будући да је Његош писао углавном језиком који је одражавао говор његовог родног краја.

У раздобљу од другог свјетског рата наовамо испитивање говора Црне Горе настављено је систематски. Монографски су обрађени: староцрногорски средњокатунски и љешански говори (уп. Митар Пешикан, *Староцрногорски средњокатунски и љешански говори*, СДЗб XV, 1965, 1—294), говор Мрковића (уп. Лука Вујовић, *Мрковићки дијалекат*, СДЗб XVIII, 1969, 73—398), бихорски говор (уп. Данило Барјактаревећ, *Бихорски говор*, Зборник Филозофског факултета Приштина III, 1966, 9—81, IV, 1967, 91—165), говор Врачана у

Зети (уп. Драгољуб Петровић, *Главовне особине говора Врачана у Зети*, Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду, даље: ГФФНС, XV/1, 1972, 179—210; исти: *Морфолошке особине у говору Врачана*, ГФФНС XVI/1, 1973, 201—233; исти: *Из синтаксичке проблематике говора Врачана*, ГФФНС XVII/1, 1974, 161—182), ускочки говор (уп. Милија Станић, *Ускочки говор*, СДЗб XX, 1974, 1—259, XXII, 1977, 1—157), говор Бјелопавлића (уп. Драго Бупић, *Говор Бјелопавлића*, СДЗб XXIII, 1977, I—XII+1—226). Мато Пижурица је монографски обрадио *говор Роваца* (али рад, на жалост, још није штампан), а Милија Станић је припремио монографију *о акценту ускочког говора*.

Говоре Црне Горе синтетички је обрадио Павле Ивић у својој *Дијалектологији српскохрватског језика* (Матица српска, Н. Сад, 1956).

Паралелно са овим вршена су и нека ономастичка истраживања и из те области објављено је неколико радова (уп. радове Драгољуба Петровића, Митра Пешикана, Мата Пижурице, Јелисавета Суботић, Драга Бупића и др.).

И рад Срђана Мусића о романизмима у говорима сјеверозападне Боке (уп. Срђан Мусић, *Романизми у сјеверозападној Боки которској*, Филолошки факултет Београд 1972, 1—275), иако припада другој области, даје не мало дијалектолошких података о говору подручја сјеверозападне Боке — Херцег-Новог и његовог залеђа.

У ризницу значајних радова о говорима Црне Горе свакако треба уврстити велики број расправа и чланака проф. Александра Младеновића, који, изучавајући историју језика докумената са подручја Црне Горе, посебно језик владике Данила и Његоша, даје изванредне податке и анализе докумената са становишта њихове народне основе, дајући историји српскохрватског језика и историјској дијалектологији драгоцјене прилоге.

Значајне послове на испитивању говора Црне Горе покренуо је Међуакадемијски одбор за дијалектолошке атласе (са сједиштем у САНУ), почев од 1949. године, у оквиру пројеката: Општесловенски лингвистички атлас (ОЛА), Српскохр-

ватски дијалектолошки атлас, а у посљедње вријеме и у оквиру Општекарпатског дијалектолошког атласа (ОКДА) и Општеевропског лингвистичког атласа (АЛЕ). Општесловенски лингвистички атлас у Црној Гори обухватио је седам пунктова, од којих шест у зони старијих новоштокавских говора (Кртоле, Режевићи, Мрковићи, Његуши, Голубовци и Анцелат код Андријевице) и један у зони говора херцеговачког типа у Црној Гори (Требаљево код Колашина). Из свих тих пунктова грађа је прикупљена и увелико се сређује и обрађује (у оквиру рада Међународне комисије за ОЛА и југословенског дијела те комисије), чак су завршени и фонолошки описи ових говора (на основу којих ће се понајбоље уочити њихова фонетско-фонолошка структура). Српскохрватски дијалектолошки атлас на овом подручју има 53 пункта, од којих је више од 60% испитано. Општекарпатски атлас има два пункта (Комови и Дурмитор), и оба су испитана, а Општеевропски лингвистички атлас — четири и рад на њиховом испитивању је у току. У оквиру рада на лингвистичким (дијалектолошким) атласима, ономастичким истраживањима и дијелом на испитивању народних говора у оквиру посебних пројеката у посљедње вријеме посебно се ангажовала Црногорска академија наука и умјетности (односно њен Одбор за језик и књижевност у оквиру Одјељења умјетности), па се цјелокупна дијалектолошка и ономастичка истраживања обављају у оквиру њених пројеката односно програма.

Испитивање народних говора Црне Горе која су у току показују да постоји интерес југословенских лингвиста-дијалектолога за ове говоре, и под претпоставком да се од стране ЦАНУ посао добро организује — треба бити оптимиста, без обзира на мале кадровске снаге, и очекивати нове резултате. Значајан подстицај овим истраживањима треба да буде стварање института за језик и књижевност у оквиру ЦАНУ.

Ако узмемо у обзир овакво стање дијалектолошке стварности у Црној Гори, односно испитивање њених говора, поставља се питање: јесу ли сазрели услови да говоримо о могућностима класификације говора Црне Горе? На основу онога што нам је до сада дала дијалектолошка наука — можемо рећи да потпуних елемената за синтезу те врсте још нема, али сматрамо да и на овом ступњу познавања ових говора може да се отпочне са извјесним синтезама, макар када су у питању битни лингвистички елементи. О неким од тих елемената управо желимо нешто да кажемо.

Разврставање говора Црне Горе, тј. њихову класификацију на скупине које чине говоре са највише заједничких особина вршило је у задњих педесетак година више лингвиста (Р. Бошковић, М. Стевановић, П. Ивић, М. Пешикан, А. Пецо, Д. Петровић и други). Сви се они слажу у једноме: на подручју Црне Горе постоје двије основне веће скупине говора. Једни припадају типу источнохерцеговачких (ијекавских) новоштокавских говора, и то су они који се налазе у крајевима западно од линије: Рисан—Острог—Морача—Колашин—Мојковац—Бродарево. Наравно, означена линија је кривудава, са низом изохипса које чине особине источног и западног дијела територије од ове линије. Источно подручје чини низ говора са особинама које карактеришу старије новоштокавске говоре. И док су говори источнохерцеговачког типа у нешто мањој мјери од оних источних испитивани, можда понајвише зато што је тај тип говора боље од осталих типова изучен (то се не односи само на подручје Црне Горе), дотле су говори источно од линије Рисан . . . Бродарево више испитивани, у цјелини и у појединим елементима. То је и природно с обзиром на њихову већу шароликост од оних на западном подручју, а посебно због постојања у њима више старијих особина (прије свега двоакценатски систем, посебни рефлекси полугласа у низу говора, неразвијена падежна система у односу на источнохерцеговачки тип говора итд.).

Прихватајући класификацију српскохрватских дијалеката коју је извршио Павле Ивић још 1963. године (уп. његов рад *Класификација српскохрватских дијалеката*, Књижевност и језик X, Београд 1963) др Митар Пешикан, у свом раду *Један општи поглед на црногорске говоре* (Зборник за филологију и лингвистику XXII/1, Н. Сад 1979, 149—169) врши веома занимљиво груписање говора на источном подручју Црне Горе у зоне. Због новина које нам то груписање доноси наводимо дио Пешикановог рада који се односи на групе говора:

„ — Зону старијих говора западно од Комова добро представља традиционални појам Зета, те је оправдано те говоре називати зетским а, тим прије што је очигледна узрочна веза њихове границе са границама које је имала Зета у једном историјском периоду.

— За ширу област — која, поред зетских, обухвата и друге говоре старијег типа све до слива ријеке Рашке — употребљаван је термин 'зетско-сјенички', али је морао бити напуштен, јер се показало да Сјеница није у зони старијих говора. Због тога се прибјегава термину зетско-јужносанџачки. При употреби овога термина треба имати у виду његово наддијалекатско или дводијалекатско значење, јер су испитивања показала да даље од Васојевића почиње друкчији, јужносанџачки дијалекатски тип.

— Кад говоримо о старијим црногорским говорима без овог јужносанџачког типа, на њихово простирање добро ће указивати термин зетскогорњоолимски, чиме се — поред говора које смо назвали зетским — обухватају и говори Васојевића и плавско-гусињског краја.

— Стара Црна Гора обухвата четири нахије: Катунску, Љешанску, Ријечку и Црмничку. У дијалектолошкој модификацији под именом староцрногорски говор и треба подразумевати говоре те области без Пјешиваца и озрињке Загреде (предио сјеверност, од вијенца Гарач—Будош, који — иако је био укључен у Катунску нахију — дијалекатски припада другим зонама), а с друге стране без строгог држања на-

хијских граница према мору (нарочито према Грбљу), па и према Зетској равници.

— Зону коју је дијалектолошки представио М. Стевановић под именом 'Источноцрногорски дијалекат' (од Пипера до Васојевића и Плава) данас тачније можемо назвати југоисточном Црном Гором. Ако тим говорима у области Црногорских Брда придружимо и западније (бјелопавлићки и доњоцјешивачки), можемо о њима свима говорити као о старијим брдским говорима. Био би нам, у ствари, потребан и посебан назив за три племена која се приближно налазе на простору некадашње 'Горске' жупе (Пипери, Братоножићи, Кучи), али не налазимо погодан термин који би јасно указивао на ову зону.

— Крај око Никшића и јужно од њега који је Д. Вушовић представио под именом 'Диалекат Источне Херцеговине' (као и предио даље на југ, до мора) логично је назвати западном Црном Гором, а говоре западноцрногорским а.

— Веома специфична дијалекатска ситуација на крајњем југу Црне Горе, са фокусом у Мрковићима код Бара, намеће потребу да се служимо и термином јужнозетски. Кад пак мислимо на појаве које се разликују и шире од говорне оазе Мрковића и сусједних села (ка Паштровићима, ка Крајини и Црмници, ка нашим говорима у Албанији, као и с друге стране Скадарског језера, простором Зетске равнице), биће погоднији термин доњозетски (средњовјековни појам 'Доња Зета', иако се не да тачно омеђити, обухватио је приморје источно од Будве и простор између мора и Скадарског језера, а онда и неке крајеве преко језера, тако да је Медун називан 'кључем обију Зета', иако је само то насеље спадало у Горњу Зету, која је обухватала сав сјевернији дио зетске области.)" (М. Пешикан, наведени рад, 153—154).

Овој Пешикановој класификацији старијег типа говора Црне Горе треба додати и говорне јединице, које би, на неки начин, такође могле чинити посебан комплекс, односно зону, која обухвата дио Црногорског приморја око Котора и

Тивта, са Грбљем и Кртолима (тј. подручје садашњих територија општина Котор и Тиват, до Рисна у унутрашњости Бококоторског залива и до западних обала Луштице).

За подручје које захватају говори источно-херцеговачког типа у Црној Гори Пешикан каже да „не изискује идентификацију неких ужих јединица, иако се и на овом терену премјећује поступно смјењивање појединих особина...“ (о. ц. 154). У смислу горе наведеног груписања — вјероватно не. Међутим, досадашња дијалектолошка литература (Вуковић, Станић, Вушовић, Ружичић) даје извјесне елементе и за груписање овог комплекса говора у скупине. Тако, могло би се говорити о цјелинама говора (премда су потребна нова истраживања за потврду овога): сјеверозападна Бока, никшићко-граховски крај, Пива, Дробњак, Ускоци, језерски крај (са Жабљаком на Дурмитору као средиштем), косаничко-премћански и вранешки крај, бобовско-мељачки, готовушко-бољанићки и буковички — између ријека Таре и Бехотине и на десној обали Бехотине у пјеваљском крају. Истина, све ове зоне, групе говора или цјелине, већ како се одлучили да их зовемо, имају једну значајну заједничку особину — новоштокавски четвороакцентски систем и седам издиференцираних падежа (уз друга новоштокавска својства), али у фонетизму имају по нешто што их може чинити засебним јединицама, нарочито ако се у обзир узму интонационе особине у акцентуацији. Свакако, те разлике нијесу оног нивоа који чине разлике међу јединицама из Пешиканове класификације на подручјима старијих говора у Црној Гори, али у једној микро подјели — могу се узимати као разлог за диференцирање. Навешћемо, само, примјер да је на комплексу који захвата простор полупречника двадесетак километара сјевероисточно и југозападно од линије Никшић—Плужине реализација финалне групе *-ao* претежно *-ā*, чак и на пивском подручју, што је резултат ширења особина старијих црногорских говора југоисточно од Никшића, чиме је асимилација у *-ō*, која обиљежава све говоре херцего-

вачког типа у Црној Гори, на овом подручју прекинута.

У синтези свог рада *Један општи поглед на црногорске говоре* Пешикан издваја групе: 1) зетско-горњополимски дијалекат, са четири подгрупе: а) староцрногорски поддијалекат, б) приморски појас, в) доњозетски појас и г) појас старијих брдских говора; 2) црногорски дио јужносанџачког дијалекта; 3) црногорски дио новоштокавског ијекавског (источнохерцеговачког) дијалекта. Без сумње, ово ће бити подјела која понајбоље до сада одражава наша сазнања о овим говорима.

Ивићева класификација дијалеката српскохрватског језика према акценатској ситуацији и, сљедствено томе, Пешиканова подјела говора Црне Горе по истом мјерилу свакако тачније одражавају дијалекатску стварност. Јер, показало се, подјела према рефлексима јата, осим у најглобалнијим погледима, не доноси онолико разноликости међу дијалектима колико доноси подјела која полази од упоређивања стања у њиховим акценацијама и у ономе што те разлике (посебно у фонетизму) доносе. Намјена овог чланка, тј. природа публикације за коју је рађен, не дозвољава нам да се упуштамо у потпунија упоређивања говора Црне Горе међусобно и ових говора са другим српскохрватским говорима. Због тога ћемо се задржати само на неким особинама које чине изоглосе значајне за по два или више говора на овом подручју. А када је о изоглосама, односно о „компактности“ одређених говора ријеч, мислимо да се мора прихватити Пешиканово мишљење да о говорима на подручју Црне Горе није могуће говорити као о „црногорским“ у смислу њиховог издвајања као цјелине у засебну скупину српскохрватских говора. То није могуће из простог разлога што ови говори и немају особина које се не би нашле у другим српскохрватским говорима. Чак и негацију у форми *нијесам* не налазимо само у Црној Гори, иако она само овдје има и стандардно-књижевну вриједност.

Задржаћемо се на неким особинама говора Црне Горе које су за неке од њих својствене, али нијесу само њихове, већ су познате и у осталим говорима.

1. Главна подјела говора Црне Горе на западни и источни дио обиљежена је прије свега акценатским разликама међу њима. Једни имају новоштокавски четвороакценатски систем (западни дио) а други двоакценатски, тј. два силазна акцента (источни дио). Међутим, у том источном дијелу имамо двије повелике територијалне цјелине које имају четири акцента а ипак их разврставамо у источну групу говора. То су говори Бјелопавлића и Вasoјевића (са плавско-гусињском говорном зоном), у којима је дошло до помицања кратког силазног акцента са крајњег слога и, саобразно томе, стварања на претходном слогу узлазног акцента — кратког или дугог (зависно од квантитета слога на који се акценат преносио). Ова законитост у овим говорима дала је исте оне резултате који су се добили и у најмлађим новоштокавским говорима ликвидирањем кратког силазног акцента. За ове говоре је, међутим, за разлику од најмлађих новоштокавских, својствено да се у њима нијесу помјерили дуги силазни акценти с крајњег слога (са унутрашњих слогова се нијесу помјерили ни кратки акценти). Због тога је дошло до новог акцента типа *жѐна* (од старог *женѧ*), али *женѐ* старије стање). На дијелу ове територије, тј. у плавско-гусињској зони, не преносе се ни сви кратки силазни акценти са крајњег слога, ти су говори под извјесним утицајем акценатске ситуације у Кучима (гаје је акцентуација двочлана), одакле су вршене сеобе у прошлости изгледа не малог дијела становништва ове зоне.

Ако бјелопавлићку акценатску ситуацију можемо тумачити утицајем источнохерцеговачких акценатских иновација, односно непосредним утицајем акцентуације Горњих Пјешиваца и никшићког краја (гаје су Бјелопавлићи током дужег историјског раздобља били привредно усмјерени), такав разлог за акценатске иновације у Вasoјеви-

ћима било би теже прихватити. Јер, ова географска цјелина (Васојевићи) непосредно се додирује са ровачко-морачким подручјем (одређеније, са колашинским крајем) само на узаном простору у близини Матешева. С друге стране, исувише би наивно било вјеровати да је веома мали број становника Васојевића који, евентуално, води поријекло из Херцеговине могао утицати на промјене о којима је ријеч. У сваком случају територијални комплекс који захвата Бјелопавлиће, затим Ровца и Морачу (у којима је акценуација новоштокавска) и Васојевиће, источно одатле, оставља јужно и југозападно од себе подручје тзв. старе Црне Горе, Приморја, дијела тзв. Брда (Пипери, Кучи и Братоножићи) и Зету са Љешкопољем са чистом двоакценатском ситуацијом, која се у том облику у Црној Гори не понавља више нигдје (ван тог подручја и оног са херцеговачком акценуацијом остаје територија бјелопољског и бихорског краја која је акценатски најближа бјелопавлићко-васојевићком типу, будући да је и ту углавном ликвидан кратки силазни акценат са крајњег слога. Но, акценат овог подручја ипак не припада у цјелини систему бјелопавлићко-васојевићке акценуације). Треба овдје напоменути да на подручју са старијом акценуацијом налазимо на најстарије стање у Пиперима (уп. М. Стевановић, *Систем акценуације у пиперском говору*, стр. 117: *жеља*, *трѡва* и сл.) и у Кртолима (уп. Д. Петровић, *О неким особинама акценатског система у говорима Луштице и Кртола*, ЗФА XVII/2, 1974, стр. 120: *трѡва*, *брѡзда*, *рѡка* и сл.) Дакле, у говорима Црне Горе појављују се три акценатска типа: а) староцрногорски (са два силазна акцената), б) источнохерцеговачки (новоштокавски), в) бјелопавлићко-васојевићки (и њему најближи, али не истовјетан са њим, бјелопољско-бихорски). Тако, у акценатском погледу црногорски говори се не издвајају из општег српскохрватског шаревила на које се налази у низу дијалеката нарочито оних који чувају старије стање. (Рецимо, појаве какве налазимо у акценту Пипера и Кртола налазимо и у једном дијелу призренско-тимочке

зоне, уп. А. Белић, *Дијалекти источне и јужне Србије*, СДЗБ I, 1905, стр. 347: *rosá, свилá* и сл.).

2. Полугласник је у српскохрватском језику, познато је, дао глас *a*. Само на одређеном, мањем, српскохрватском простору тај глас је задржао своју стару вриједност (која се обично означава знаком *b*). То се односи на говоре призренско-тимочког дијалекта, а од црногорских говора ову вриједност чувају говори Кртола и Доброте (у Боки). У раду *О судбини полугласника у неким зетским говорима и споменицима с освртом на призренско-тимочку ситуацију* (Годишњак Филозофског факултета Н. Сад XVIII/1, 1975, стр. 154) др А. Младеновић и др Д. Петровић наводе да се полугласник чува не само у Доброти и Кртолима већ и у барском залеђу Туђемилима и Шестанима, а налазе га и у неким писаним документима из Кртола из 16. и 17. вијека. Они истичу да ова појава југозападне црногорске говоре повезује „са широким појасом призренско-тимочког дијалекта где се, као што је познато, полугласник данас чује на простору од Баковице до Тимока“ (о. ц., 154). Младеновић и Петровић закључују: „Чување полугласника на југу и крајњем југозападу српскохрватске језичке територије указивало би свакако на постојање једне заједничке особине присутне у прошлости на поменутој територији. Каснији развој јужних и југозападних наших говора имао је и свој индивидуални пут који је довео до формирања нових црта али не и до потпуног елиминисања полугласника“ (на истом мјесту). Истина, данас је у приморским мјестима о којима говоримо мјесто полугласника најчешће рефлекс *e*, какав налазимо и у другим говорима старијег типа у Црној Гори (Паштровићи, Мрковићи, Црмница, Цеклин, или боље — цијела Ријечка нахија, сјеверно одатле: Пипери, Кучи, Братоножићи и већи дио горњих Васојевића, са Великом и плавско-гусињском зоном). Ово *e* се спорадично јавља и у Мартинићима на подручју Бјелопавлића.

Када је ријеч о полугласнику, очито је да се ради о изоглоси која је у вези са вриједношћу овога гласа у призренско-тимочној зони (гдје се такође не ради увијек о чувању старе вриједно-

сти), али је на подручју Црне Горе прекинута новоштокавским продором гласа *a* из правца Херцеговине долинама Зете и Мораче до Скадарског језера и Скадра, тј. до Враке (са нашим живљем).

3. Реализација завршне самогласничке групе *-ao* у говорима Црне Горе има тројаку вриједност:

а) у већини говора са источнохерцеговачком акцентуацијом реализује се *-ō* (*чѝтō, ѝгрō* и сл.). Изузетак чине говори околине Никшића и Бањана, гдје под утицајем староцрногорских говора имамо *-ā*, и дјелимично пивско-дробњачка говорна зона, гдје се уз *-ō* јавља и *-ā*;

б) подручје старе Црне Горе, Приморја (изузев сјеверозападне Боке, која има источнохерцеговачке говорне особине), Зете и Љешкопоља, Пипера, Куча, Братоножића и Бјелопавлића — има *-ā* (*читā, игрā* и сл., без изузетака);

в) у васојевићкој и бјелопољско-бихорској зони ова завршна група се сажима у *-ō*, али под кратким силазним акцентом остаје *-ao* (*читāo, игрāo* и сл.), и то су једини говори у Црној Гори са оваквом реализацијом ове групе (у другим српскохрватским говорима чешће се налази на овакву реализацију). У плавско-гусињској зони имамо све три реализације (*-ā* се јавља под наведеним утицајем Куча).

5. Зона која најчистије чува глас *x* у Црној Гори биће свакако Љешанска нахија. Истина, овај глас се чува и у другим староцрногорским нахијама, али тамо има и честе замјене другим гласовима (чак и у Катунској нахији, у којој се овај глас појављује и у другом падежу множине именица мушког и женског рѣда и у замјеничко-придјевским завршецима *ијех*). Остали говори су углавном изгубили, односно мјесто њега се јављају други сугласници (*к, г, в, ј* и др.). На тај начин, дио староцрногорских говора, заједно са дубровачким говором, припада оним српскохрватским дијалектима који су Вуку Карацићу дали повода да књижевном српскохрватском језику „врати“ некада изгубљено *x* (негдје крајем 16. и у 17. вијеку). И црногорски Муслимани, као и остали на српскохрватском језичком подручју, очували су у сво-

јим говорима глас *x*, истина — посебне вриједности.

6. Цијела приалбанска зона (Мркоњићи, Зета са Љешкопољем, Кучи, Братоножићи, Горњи Васојевићи, плавско-гусињска зона) пореметила је, утицајем албанског језика, односно албанских говора, вриједност гласова *л* и *љ*, па се реализују или као сасвим тврдо *л* (од *л*) или као глас између *л* и *љ*, без обзира на положај у ријечи (*Л'убица*, *л'ул'ашка*, *Јел'ена*, *л'ијено* и сл.).

7. У зони која не разликује *л* и *љ* (изузев тврдог *л*) крајњи звучни сугласници се обезвучавају (град прелази у грат, мраз у мрас и сл.). Ово је шира српскохрватска појава, чак и словенска, али у њу овдје можемо везати с албанским утицајем (Л. Вујовић ову појаву у Мрковићима веже за XVII и почетак XVIII вијека).

8. Сви говори Црне Горе, без изузетка, имају у цјелини изражено тзв. јакавско јотовање. Оно обухвата сугласнике *т*, *д*, *н*, *л* испред *ј* настало од јата (па имамо: *ћерат*, *ћетат*, *ћед*, *ћевојка*, *Њемац*, *ље(н)ши* и сл.), али и *с* и *з* (па имамо: *сед*, *усећелица*, *преседник*, *сутра* итд. затим: *изеде*, *изеден*, *кóзи* и сл.). Изузетак од овога чине ријетко нејотовани случајеви у неким сјеверозападним говорима херцеговачког типа (у пљеваљском крају).

На цијелом подручју Црне Горе упоредо са нејотованим налазимо и примјере јотованих лабијала *п*, *б*, *м*, *в* (поред *пјесма* налазимо и *пљесма*, поред *бјесмо* јавља се и *бљесмо*, поред *мјесто* — *мљесто*, поред *вјера* — *вљера* итд.).

9. Цијела област облика ријечи у говорима ван источнохерцеговачког типа у Црној Гори одликује се углавном особинама које налазимо и у другим старијим српскохрватским говорима, али о томе немамо могућности овдје да говоримо. Напомињемо да се граница губљења седмог падежа поклапа с подручјем са старом акцентуацијом, а од новоштокавског — захвата оне говоре у којима се јавља завршна секвенца *-ā* мјесто *ao* (Никшић итд.), па имамо конструкције типа: *седим на столицу*, *живим у град* итд.

9. За све говоре Црне Горе својствено је богатство старије лексике, али и изражен лексички

утицај других језика, према зонама: у приморским говорима осјетан је утицај романске лексике, у приалбанском — албанске, а на свим подручјима, укључујући и Проморје — турске. То је резултат историјских прилика, односно дуговјековних веза са турским, албанским, талијанским и другим језицима. Језички страни утицај, свакако, најмање је изражен у средишњим говорима старе Црне Горе, тј. на оним подручјима која су се налазила у границама црногорске средњовјековне државе.

* * *

Иако нијесу испитани сви говори Црне Горе, ипак је на овом подручју међу свим лингвистичким дисциплинама највише резултата дала управо дијалектологија. Проучавање језичке ситуације са становишта дијахроније, тј. писаног наслеђа (свих врста) солидно је започео проф. Александар Младеновић. Он је, заправо, ударио темеље историји језика на овом подручју, и убудуће, на тим темељима, као у дијалектологији, треба организовано вршити истраживања. У области ономастичких истраживања треба очекивати податке од изузетне вриједности за историјско, а и за савремено, проучавање језичких чињеница. У некој каснијој фази научног организовања у лингвистици биће потребно отпочети и са истраживањем језика савремене литературе. На тај начин би се обезбиједило сложеније проучавање како савремене језичке сварности (у народним говорима, у топонимастици, у литератури), тако и развоја писане ријечи у Црној Гори. То је, свакако, један од првих задатака истраживања у домену културно-историјских наука на подручју Црне Горе и везаних за њу. Један од основних услова да се то обезбиједи биће организовано и систематско припремање научног подмлатка у различитим дисциплинама лингвистике, јер такав кадар сада Црној Гори у потпуности недостаје. Биће за то потребна и велика материјална средства.

ПРИЛОГ ПОЗНАВАЊУ
ГОРЊОВАСОЈЕВИЋКОГ ГОВОРА

Лексика из Коњуха

Са своја три засеока (Кошутиће, Дулипоље и Јошаница) село Коњухе налази се десетак километара западно од Андријевице, испод самих Комова. По својим дијалекатским, а нарочито акценатским, особинама говор Коњушана старији је говор новоштокавског дијалекта и спада у типичне представнике зетско-сјеничког говорног типа. Већ и сâм по себи архаичан, он је засићен варваризмима, међу којима је највише турцизама и романизама, а једна од његових главних одлика је изражајност и велико лексичко богатство. Сврха овога прилога управо је упознавање тога богатства.

А

абет = хаљина
авал = врста свилене мараме
аветат = бенавити, лудовати, говорити глупости
ајтер = добротинство из поштовања
алајка = курва
алан = мршав
алобитан = незасит, незајажљив
андеврљ = странпутица
ар = криво
атула = удубљење у зиду

Б

бабак = задњи насад код косе
бабина рупа = удубљење на потиљку
багаш = десет ока (15 кг)
— мјера за тежину
багљив = хром (за сток)
бадањ = каца
бадијава = бадава, узалуд, уалуд
бакета = самовољна, осиона особа

бакљајица = дрво којим се „брка“ качамак
балтеза = свастика
баљуша = пола црне пола бијеле главе (овца)
бастат = полазити за руком
батал = дотрајао, начисто пропао
батисат = пропасти од жалости
батлак = баруштина
баточина = патока (од ракије)
баца = бијеле главе (овца)
бацан = плавокос човјек
бачат = бацати
бачит = бацити
без = само
бездува = смрдљевак (биљка), календро
белензукa = наруквица,
беркаиле = несметано, слободно
бећаруша = бубуљица пурбетлајска, гојеница
бешкот = бијели хљоб
билеђија = брус за косу
биролисат = опсовати, напати

бјелача = бијела мушка
 кратка чарапа од вуне
 бјечва = лош опанак; не-
 сојна особа
 блавор = слепић
 блања = чворновати тру-
 пац
 бљуштүра = трава налик
 ливадском зељу
 богобитина = нешто јад-
 но и чемерно
 боза = патока
 бокалица = чүтүрица
 бол = много, доста, пре-
 више
 ботиља = боца, флаша
 брашњеник = храна за
 пут
 бреноват = фризирати,
 направити фризуру
 брижит = бринүти
 бркач = дрво којим се
 мијеша качамак
 бркља = локва, барица
 брња = са црном пегом
 на носу (овца)
 брозин = бронзани котао
 броквица = чавлић, рајх-
 слинг
 бронсек = мајзла
 бронћав = намрштен
 бруктат = букати (во)
 брушњача = футрола за
 брус
 буарија = дно зида уз
 врата или прозор
 бубуљ = каменица
 букалица = гүжва, мно-
 штво људи
 бумбаја = бјеле кантарско
 бурат = пишкити, мо-
 крити
 бврүктат = бвкати (во)
 бурүкање = бүкање (вола)
 бүсика = бүсен
 бүстин = прслуче, брус-
 халтер
 бүчит = цијепати, разди-
 рати

В

вада = бразда којом се
 вода води
 вакат = вријеме

варакнүт ≠ скренүти
 варацкитат се = разбаци-
 вати се
 верем = мука, јад, тегоба
 вилорогиле = рогато
 створење
 вишина = већина
 власүга = врста траве
 воловотка = јүница
 врагосат = упропастити
 врват (виват) = прчкати
 вртигүз = немирко
 врца = хитро женско че-
 љаде
 вүкокланик = брав које-
 га је клао вүк

Г

габоњат = гријешити
 галат = поган
 галијот = покварена особа
 гаља = мрка овца
 гаргија = стара пушка
 гарүша = овца црне главе
 гета = докољеница чара-
 па (без стопала)
 гибет (ж. р.) = поган, рђа,
 гад, зла особа
 гиласт = бјелогрл
 главүша = главүрда
 гладиш = врста змије
 гладишевина = бодљика-
 ва трава, боца
 глувац = наглува особа
 гога = опанак (прост)
 гороглавац = инокосно
 чељаде (без радне снаге)
 гороглавштина = оскүди-
 ца у радној снази
 горужда = велика дрвена
 күтлача
 гривка = пашче
 грижљика = гризлица, бо-
 лест која отвара рану
 гробњача = гробница
 громоратан = гломазан
 грүжа = грүмен соли
 грчача = линцүра
 гүбисјеме = особа којој
 се утире траг
 гүлидба = комишање
 гүндорит = мрмљати

Д

дакнут = царакнути
далаверит = причати без
везе (ради разоноде)
дебелица = пожегача
(шљива)
девизат се = обрачунати
се, раскүсурити се
дерман = престанак
дијанија = створење, биће
добачиват = добацити
добачит = добацити
догузлара = ткани вуне-
ни прслук с гајтанима
дозначит = обиљежити
дој = доћи

домоња = домаћин, кућа-
нин
доњат = потврђивати
дретва = канап; слабо-
тиња
дрка = тандркање
дрозак = дрозд
дүбирог = примитивна ко-
либа
дүла = үдүбљење, јама
дүмача = папрат
дүрнут се = осилити се

Б

биле = прслук
возлуци = наочари

(Наставиће се)

Село Кукавица на планини Кукавици, Јужна Морава 1954.

Крстивоје Илић

ЗАБОРАВЉЕНИ СИНОВИ ОРФЕЈА

ПЕСНИК СА ЦВЕТОМ УМЕСТО СРЦА

*О фебруарској посети тешко оболелом
Петру Ж. Бељаковићу*

Ја немам ни росе у пољу ни сунца на брегу
имам једино мрака из црног сна облака.

Петар Ж. Бељаковић

Мој изненадни одлазак у посету Петру Ж. Бељаковићу искључиво је плод најдубље, кобне слутње. Знао сам да су му танке нити срца већ прешле у невидљиву свилу. И заиста: ту се већ одвијала коначна људска драма.

Да ли сам то присуствовао почетку најболнијег човековог растајања за које земаљски свет зна! Кад се дух и тело мимоилазе на тамном простору између два света. Или је то само судбинско спајање лукова између живота и смрти, кад се ослобађа бол који ће бити песма. Али, сви знамо: незаменљив је земаљски живот. А песма је његов најболнији дах, овде, и у овом часу, за њега који је лежао сличан анђелу у пламену.

Видим, још само својим крупним, детињим, преплашеним очима задржава птицу живота у себи. Слика њене путање у просторе иза света позната је песнику од најранијег детињства, кад се, у родним Љуљацима зањихала прва стабљика стиха. Чак се и линија њеног лета могла сагледати

у ноћима месечевих мена, кад су звезде силазиле на чело једне распеване младости, са обиљем свечаних метафора, али увек и са сетном лирском патњом у свом завршном сазвучју. Од тих путања нису побегли ни други који су примили у себе, при рођењу, дар да сведоче о љубави и коби. О мајци свих лепота! Ех, да смо знали какав се хаос одиграва у сваком дамару тела, док песма настаје, сишли би у неке друге, нежније поноре!

Био је осми фебруар, било је крагујевачко предграђе, у ниској собици броја двадесет и два, у улици Цара Лазара. Дан као да није зимски. Долутала однекуд пролећна светлост и благост ваздуха. Од Београда до Крагујевца, куда год сам погледао, живот се, као млади ждребац пропињао у висине. Безбројна лица, и безбројни осмеси на њима. Као да је сав свемир испуњен здрављем.

А овде, под овим маленим кровом, невинији од свих, песник Петар Ж. Бељаковић изговара само очима своју стишану, можда последњу молитву сунцу, небесима и земљи, који се одмичу све даље, остављајући га самог пред помамом ноћи која испија душу.

ЈЕДНОГ ДАВНОГ ДАТУМА

Јесте, једног давног датума, кад је на његовим грудима бољка тек исписала црвену стрелицу ране, јавио сам се из своје путујуће самоће, пославши му неколико реченица које су својим надањем бар ометале ту црну вилу смрти да му не ишчупа срце из већ помереног корена. И неколико пута тако, током следећих година. Истина, виђао сам га ретко, али, кад је било најпотребније. Сва моја помоћ исклесана је из стиха, а њом се једино и може против нестајања.

Уосталом, песник Петар Ж. Бељаковић није никад ниодког ни тражио неке друге помоћи. Па, имао је оно најлепше чиме се дарују песници: дух и реч.

Кад сам прошлог лета почео водити у „Расковнику“ ову, за мене сад скоро свету рубрику о несрећним синовима Бога поезије, које је свет неправедно заборављао све више, сетио сам се о-

пет њега, и пронашао га једне касне вечери. Обезао ми је братски да ће издржати до пролећа! Ако ни због чега, а оно бар због овог мог записа, кад сам и намеравао да га објавим. Тако смо се тад и растали, у шали и опомени.

Сећам се, на питање његовог суграђанина, песника Живодрата Живковића, код којег сам заносио, како му је, да сам одговорио да је вероватно срећан, јер он већ чује гласове другог света!

Песници, они прави, никад нису подносили сажаљење. Били су моћнији од свих, својим сном, и својим распеваним разумом.

И ето, за све нас лагано су текли датуми годишњих доба, за њега, као разбеснели ати.

Кад сам, ове фебруарске недеље закуцао на врата, дочекао ме очај родбине: мајке, сестре, и жене. Берка, његова црнокоса, прелепа девојчица, која ће уместо њега ослушкивати заносну мелодију звезда у завичају, са ове стране живота, била је склоњена изван домашаја песникових са-мртних мука.

Требало је не допустити му да говори. Јер, снага у њему раздељена је само на то преболно дисање. Али, како песника приволети да ћути!

— Крстивоје, брате мој, не могу више! Сјединили се живот и болест. Ишчезла снага. Више не знам где почиње песма, а где смрт! Али, живот је најлепши...

После сам само ја говорио. И само ја питао, не тражећи одговоре. Јер одговор одавно знам. После је и он још по нешто прозборио. Питао за пријатеље. Помињао са тугом Добрицу Ерића. Надао се да ће га и он посетити. Ваљда је.

Кад ми је на расанку пружио руку, толико бледу и слабу, учинило ми се да сам додирнуо цвет љиљана.

Шта сам могао: морао сам отићи за својим вечним молитвама.

Али је као успомена остао овај запис о његовим мукама, које ће, надам се, преболети. Овај запис хтео бих да посветим његовом будућем животу, и његовој новој поезији. Нарочито томе.

САН КОЈЕГ СУ СТВАРАЛЕ ЗВЕЗДЕ

Дан ме неспремног одведе у непознато!

П. Ж. Бељаковић

Увек су му стихови били тужни. Иако нежни лирик, један од најбољих из млађег нараштаја сеоских Орфеја, нека трагична чаролија, изгледа, од доласка на свет, населила му се под чело. И како су те земаљске године песме, ти заљубљени јелени, промицали кроз његов живот, тако су га и бољке опкољавале. Стихови који су се творили у његовом духу, у предаху између два болна одстрела, кад су се крв и срце мирили међусобно на уском, руменом слапу, личили су увек на отворену раку у дубини видика који се нагло приближава!

И колико само година ни најтиша ноћ није га примала у сан.

Уместо њега, звезде су спавале у висинама.

Није ни чудо што је и своју једину књигу насловио тим тешким симболом *н е с а н и ц е*. Њен скоро пагански ритуал испуниле су ч и н и тог ноћног бунила.

Била је то година 1979. Тад је напoкoн могао додирнути и рукама, и слухом, њене корице, и њен унутрашњи шапат којег су промукло рецитовале бољке.

О, тај први, дуго очековани сусрет са својим поетским делом! Као да се чисти одсјај анђела наднео над понор да га заштити од кобног силажења.

Али, весеље рођења, и драма ишчезнућа само су лукови светле и тамне дуге на истом небу. Песник, тужни песник Петар Ж. Бељаковић, знао је да ће по изласку књиге у свет, морати да подноси две ране!

Живот и поезија се раздвајају у вечности, али су сједињени у стрепњи. Бол је њихово заједничко срце. А срце је већ сâмо цвет преливен азуром предвечерја.

У једном тренутку песник се искрено исповеда:

— Није лако без вида и слуха сред тешког
ваздуха
раздвојити се са својим делом као са селом...

Као да је проговорио одоздо, са већ стеченим
искуством доњег света.

Земља, о чијим је пределима певао као о најчистијем божанству, никад га неће напустити! Ни било кога од нас. Али је туга већа кад песник који је силазио у душу сваке биљке изгуби своје пролеће негде иза светлости. Надам се да ће Петар имати још доста тих распеваних доба.

Књига **ЧИНИ НЕСАНИЦЕ**, као и све испевано што је Петар Ж. Бељаковић објавио до данас, јесте једно истинско сведочанство пред бескрајем, да је једном, у овом времену, али са надом за вечност, стварао тај дивни песник и човек, и надам се да ће његове уметности речи бити још, јер знам да је њена лепота извесна.

Али, ако до тога не дође од самог песника, ако га ноћ одмами у своје тамне леје, надам се са још више разлога да ћемо ми припремити те рукописе који засигурно постоје у својој пуној поетској раскоши.

У Београду, 10. 2. 1981.

1) Петар Ж. Бељаковић: „ЧИНИ НЕСАНИЦЕ“, Светлост, Крагујевац, 1979.

СЛАВЉЕ ЗВУКА И ЈЕЗИКА

Запис о гуслару Бошку Вујачићу

Гуслар БОШКО ВУЈАЧИЋ, ненадмашни мајстор наших дана на нашем древном инструменту — српским гулама, четири пута проглашен за првака гуслара Југославије, рођен је 1947. године у Стругу код Шавника. Основну школу завршио је у Стругу и Боану, гимназију у Никшићу, а Металуршки факултет у Зеници. Инжењер је обојене металургије. Ради у Титограду. Објавио је неколико великих и малих плоча. Његове плоче тешко се добијају због велике потражње.

Бошко Вујачић је одрастао у крају наше земље гдје је још традиција гусала велика. Ускоци су у Црној Гори и Херцеговини били чувени као велики слободари. Њихова историја је бурна. Крајем осамнаестог вијека насељавали су крај око Требјесе, близу Оногошта, данас Никшић, по којој су били прозвани Требјешани. Након разура Требјесе, крајем осамнаестог вијека ускоци Требјешани се преселише у донебесје камених Роваца, одатле код манастира Мораче, а одатле у Горњу Морачу у врагодолску природну тврђаву Љевишта, смјештену између планина Капе, Лоле и Јаворја, на изворишту ријеке Мораче, одакле су палили лучеве слободе. Из ускочког утека Љевишта излазиле су њихове чете и бориле се за слободу и опстанак. Када се почетком деветнаестог вијека разгорио огањ ослободилачких ратова у Црној Гори, старој Херцеговини, Брдима и Србији, Ускоци се многи истакоше јунаштвом и у пјесме о слободи се преселише. Пјесама о Ускоцима Морачанима има доста у Вуковим збиркама епских пјесама у Његошевом „Огледалу српском“. Почетком деветнаестог вијека један број ускочких породица преселио се у Русију, добар број у Србију, а најупорнији су остали на старим домовима. Данас се један крај између Мораче и Дурмитора по Ускоцима назива Ускоци. И данас у том крају је жива успомена на прошла и тешка вре-

мена у којима су Ускоци били чувени јунаци, који још у пјесмама и народном памћењу живе. У тим пјесмама, причама и легендама ускочки сердари и капетани још воде своје јуначке чете и живе у довијечном језику нашег пјевања о слободи.

Природно је да се у крају живе гусларске и јуначке традиције родио највећи гуслар наших дана Бошко Новичин Вујачић. Растао и одрастао у живој успомени на старе јунаке, слушао језик са правог врела српскога језика, Бошко Вујачић није само до артизма довео звук струне гусала него је изградио ненадмашан изговор ријечи у свом опојном пјевању.

То је најрадије слушан гуслар данас. Његово гуслање и пјевање је већ десет година ненадмашно. Он гуслањем доведеним до високог артизма и јасним, топлим, опојним и кристалним пјевањем љубитеље гуслања и пјевања уз гусле баца у занос и свечани доживљај пјесме. Бошко Вујачић љубитеље епике и гусала највише плијени љепотом изговора ријечи, снагом доживљаја оног што пјева, а љепота његовог пјевања највише зависи од снаге пјесама које пјева. Он све пјесме пјева различито. Зато је свака његова плоча гусларска различите температуре казивања. Сваком пјесничком штиву он нађе одговарајућу интонацију, мјеру патетике и напона звука и поја. Овај гуслар и пјевач најсугестивније гусла и пјева када говори стихове из „Горског вијенца“, „Лажног цара Шћепана Малог“, „Луче микрокозма“, „Огледала српског“, и кад пјева пјесме Филипа Вишњића и Старца Милије из Колашина. Када пјева пјесме највећих наших епских пјесника тада се у пјевању гуслара Бошка Вујачића највише испољава свечаност казивања наше епске ријечи. Вујачић умије да оствари славље не само гусларског звука него и славље звуковне моћи нашег језика. Ко је слушао Вујачићево казивање стихова из „Горског вијенца“ уз пратњу звукова са струне гусала, у врху двадесетог вијека слободно можемо рећи, тај је тек могао да осјети моћ говора највећег мага нашег језика у средини у којој је стварао и у даху времена на које се пјесма односи. Бошко Вујачић скоро без погрешке акценатски прецизно

изговара у пјевању сваку ријеч пјесама које пјева, а пјева, претежно, изабране и велике пјесме. Слушајући овог великог гуслара нашег доба, а слушам га често (он ме пјевањем лијечи), када казује велике пјесме наше епике, искрено говорећи, чини ми се да из струна гусала испод његових прстију пјевају опојни сићани славујани, а да његов топли, снажни и јасни пој милује земљу и небеса.

Слушао сам доста вјештих гуслара и добрих пјевача, међутим, вјерујем да је Бошко Вујачић остварио артизам нечувен у овом вијеку на овом нашем древном и светом инструменту. Ријеч је о умјетнику који се не ослања само на дар него о раденику који свој дар непрекидним радом усавршава и доводи вјештину до врхунства. Бојим се да је у праву један одушевљени слушалац Вујачићевог гуслања и пјевања који је рекао да је Вујачић — крај великог гуслања и пјевања уз гусле. Ако није то, онда је сигурно да је он воскресник умјетности гуслања и пјевања уз гусле до највећих могућности у двадесетом вијеку.

КАМЕН КОЈИ ПРОГОВАРА

*О вајару, каменоресцу и дуборесцу
Комнену Драговићу*

Изворни, самоуки вајар великога дара, каменорезац и дуборезац, бакрорезац и цртач, мајстор за камен и дрво, умјетник на бакарној плохи и на бијелој пустињи папира, КОМНЕН ДРАГОВИЋ — Дучић, рођен је 1936. године у ДУЧИЋИМА, каменитом селу у КУЧИМА. Основну школу завршио је на Медуну, гимназију и стручну школу у Титограду, а Вишу административну школу у Београду. Ради у Титограду.

Село Дучићи, у ком се налази при Кршу од Стођа огњиште и кућиште предака пјесника Јована Дучића, налази се у средишту племена Кучи. То је јединствено село од Камена. У њему земље и нема. Ту живе људи, из камења упорно дрвеће и траве проникнуле, вода у каменици, домаће животиње, птице, гуштери и змије на људе обикле. То је мјесто од камења прије живота на земљи настануло. Творчево глијето као да је мјесто за ово село нарочито исклесало. Ту је касније човјекова рука камен тесаник са каменом станцем помирила, у једнопону цјелину га слила и тако домове на камену заогњиштила. Људи из тога села чим се роде на камен се обикну. Камење код њих једино раба. Овдје су се људи на камење наслонили и из камења навикли да свој хљеб ваде и на камењу га пеку. Овдје се људи камењем поносе. У овом селу се рађају мајстори за камен. То су зидари, клесари, каменоресци, гробословци, немари у свијет загледани и упућени својим надничарством и немарством. Сво су своје село од камена истесали и слили. Цркву зиданицу на камену властитим моћима и умјјећем сјемчили од љутога камена из Дучића. Око цркве имају јединствено у камену исклесано гробље. Камено вјечиште Дучића је изузетно по љепоти. Ту се долазник осјећа као да је у неком од делфијских перивоја. Из тога села је и књижевник и хроничар Стеван

Дучић. Пред црквом му се налази камен са именом иако му праха под тим каменом нема. Данас се још у селу Дучићи из сваке куће дим вије. Нико ове домове сасвим не напушта и не заборавља, иако смо у времену расељавања и напуштања села. Дучићи су за свој камен прирасли. Скоро сви имају куће у граду, али куће у каменим Дучићима не остављају. У тим домовима ласте стално свијају гнијезда.

Велики дар Комнена Драговића-Дучића да од камена одбија сувишак вршком глијета и ствара лица од камена, слова у камену, људска тијела, орлове, соколове, бацаче камена, своје епске композиције, рељефе, а исто тако и са још више њежности то чини у ораховом, јаворовом и јасеновом дрвету, вјероватно има коријен у традицији мајсторства у камену вјечно потврђиваној, пошто су сви његови били окренути камену и навици да из камена хљеб насушни ваде. Неимарство, зидарство, вјештина обликовања и тесања камена Комнену Драговићу-Дучићу населило се у живце, димаре и душу од мајсторства његовог оца Вуксана, који је тврдоћу своју на камену највише кушао. Једно од Комненових лијепих остварења вајарских, фигура „Зидар“, на којој се читује снага и напрег човекових мишића са каменом дигнутим до дна срца, па нам изгледа као да се уздиже човек са мајке земље са каменим блоком у утроби, а погледа ујагрена у неку зиданицу коју ће каменом из утробе ојачати, вајано је у спомен оцу. Комнен Драговић-Дучић каже: „Чини ми се кад се јакам са каменом, кад га глијетом тјерам да ми покаже кога и шта крије, да се у том напору у мојим покретима мој отац опробава са својом жељом да камену да облик и своју душу“. Дакле, ријеч је о вајару који је дубином упућен на своју љубав и нужду. Он мора да камен и дрво обликује. Није ријеч о мајстору који хоће, него мора. На дјело смо нуждом упућени. Слабостма смо за камен везани.

Прве цртеже је Комнен Драговић-Дучић, како каже, радио на глатким каменним плочама, а тих таблица је имао доста у Кучима, до неба их има наслаганих. Цртао је оштрим каменчићима.

Комнен Драговић-Дучић — Баџач камена

Прве цртеже је брисала киша. Те цртеже би сада радо видио. Касније су наступила озбиљнија огледања у камену. Ваја преко двадесет година. Ваја кад отме вријеме за ту љубав. Чиновнички послови краду му вријеме. Нема атељеа. Атељеи су му голо и камено поднебесје Куча и Црне Горе. Фигуре мање величине ствара у својој скромној кући самотворки. Имао је групне изложбе у Титограду, Пљевљима, Никшићу, Херцег Новом, Котору, Падови, Риму и Милану. На изложби изворних умјетника у Титограду 1978. године награђен је првом наградом за вајарско дјело „Гуслар“. Члан је Удружења изворних умјетника Црне Горе.

Најпознатији су му радови „Зидари“, „Угашено огњиште“, „Бусија у хладној ноћи“, „Гуслар на бојишту“, „Спавач у Личнику“, „Прсла стопала“, „Руке без ноката“.

Познат је као мајстор бакрореза. Међутим, тај посао обавља из нужде. Слова у камен уклесана посебна су му специјалност. Препознатљива су по љепоти. Дучићево мајсторство у камену не постићује његово мајсторство у дрвету. Дрво је и лакше за обраду. Ту је телесни напор мањи, али духовни напрег није. Познат је по дару да спонтано из дрвене масе извија изузетне фигуре. Таква је фигура „Његош“, која је настала у једном даху, изузетна по љепоти, а налази се у РТ Београд. Дучић је велики мајстор портрета у дуборезу. Ликови Новице Церовића и Марка Миљанова на гуслама Бошка Вујачића, врхунског гуслара данашњег, на кутлачи гусала, поред лика Његоша и Карађорђа, изузетна су остварења у плитком рељефу. Изузетне љепоте је портрет у плитком дуборезу на јаворовој плохи морачког војводе Мине Радовића. Гусле које је урадио из љубави према великом мајсторству на гуслама за Бошка Вујачића, по својој композицији, звучности и љепоти представљају национално добро. Но, овај вајар тек је сада у пуном замаху. Од њега се очекују нови радови. Ако више отме времена од свакидашњих нуждености за своје рвање са каменом и за свој суптилни говор у дрвету, више ће бити вајарских дјела на радост нашим очима и

духу. О свом духу и свом круху овај вајар војује са својим каменом и дрветом. Камен који дотакне оживљава, дрво које реже проговара. Испод његовог њежног длана проговорило је доста њежних облика из дрвета и камена, а проговориће још доста оних ликова које ће тек из камена избавити и из дрвета ослободити.

Обједно два посла: узгред преде, а на леђима врећа брашна
— Нересница, Звижд, 1937.

ЛЕСКОВАЧКИ НАДИМЦИ

Грађа за проучавање породица старих
Лесковчана

Добривоје Каписизовић почео је да бележи лесковачке надимке још пре овога рата и то, како сам каже, — „ради вица и веселог расположења“. Објавио је и књижицу надимака срећених да се „римују“, која је дошла у руке др Воје Радовановића и др Дробњаковића. Пошто су његов рад оценили вишеструко занимљивим, они су му саветовали да настави посао, али сада не ради веселог расположења, већ за потребе Српске академије наука и уметности. Тако је настала ова књига, која обрађује 601 надимак старих и нових Лесковчана.

Лесковачки надимци су некада имали практичан значај јер су стари становници често мењали презимена (дед је носио једно, отац друго, а син треће) па су надимци припомагали при општем споразумевању, посебно када неко дође са стране и тражи неког. Њихова улога као таква више не постоји, али су они добили другу, много дубљу улогу и, ако хоћете, историјски значај. Ми ћемо овде указати само на неке њихове видове.

1) Само постојање надимака може се сматрати социо-културном и историјском чињеницом. Они су, по своме пореклу, врло архаични па се стога могу користити у оквиру филолошких истраживања, у ономастици и антропонији.

2) У оквиру социолошких истраживања надимци се такође могу показати од користи, јер носе многе ознаке својствене за време из којег потичу (Мутавција, цревар, ћумурција, самолетка, ракетла, амбасадор итд.), па се преко њих могу извести и врсте занимања, и социјални састав старих Лесковчана.

3) Виђени са психолошког становишта, надимци се појављују као одраз особина или теле-

Добривоје Каписизовић, Лесковачки надимци, Народни музеј, Лесковац 1978.

сних ознака лица уз којих стоје (Тџа — стипса — тврдица; Стевка — ракетла — брза, вредна). С друге стране, надимак може имати и експресивно значење, на основу којег се појединац препознаје у својој средини. Надимак се може појавити као „тајно име“.

Посебна вредност књиге „Лесковачки надимци“ почива у њеној изворности: сваки надимак је везан за стварно име, а дата су и објашњења порекла сваке личности, занимање и место из којег су се доселили његови преци. Исто тако, Каписовић је објаснио разлоге који су били од утицаја за давање таквог надимка, и да ли је такав надимак носио још ко из те фамилије.

На крају књиге дат је списак породичних слава и објашњене су мање познате, дијалекатске и стране речи.

Жетва у селу Лисина на Копанику 1934.

ДОБРА НАРОДНА ЧИТАНКА

(О Сабору народних трубача Драгачева, у гучком Дому културе, приказане су две нове књиге. Овде је текст о једној, прочитан пред љубитељима књиге и пиццем).

Пре десет, петнаест или двадесет година брзо се могло одговорити на питање: шта још није Драгачевски сабор трубача. Сада, требало би доста времена да би се истински утврдило шта је све, данас, ова велика саборска приредба.

Остаје оно од пре двадесет година: првенствено, Сабор је смотра народног трубаштва Србије. Међутим, Сабор се, кроз две деценије постојања, програмски развијао да би, ево, израстао у величанствену смотру разноврсног народног уметничког стваралаштва. Одскора, на срећу, о Сабору имамо прилике и за сусрете са новим књигама, садржајно везаним за ово подручје. Прошле године, на пример, било је незаборавно приказивање „Камене књиге предака“. Тада смо писцу, Радојку Николићу, Драгачевцу, срдечно честитали одлазак његове књиге са Драгачевског сабора трубача у руке читалаца. Мало затим, озарила нас је радосна вест: писац „Камене књиге предака“ добио је Вукову награду, високо друштвено признање.

И овогодишњи Сабор обogaћен је новим културним догађајима. Најпре, поздрављамо осмишљене потезе загребачког „Југотона“ и београдске Продукције грамофонских плоча Радиотелевизије Београд. Обе ове куће издале су по велику грамофонску плочу у част Двадесетогодишњице сабора драгачевских трубача.

Нашли смо се на овом скупу да представимо и поздравимо две књиге. Указана ми је особита част: да огласим излазак из штампе књиге „Стари драгачевски занати и занимања“. То је дело Радована Маринковића. О другој књизи говориће нови директор Дома културе у Гучи, осведочени кул-

турни стваралац, Ника Никола Стојић, добитник Вукове награде.

Још приликом читања рукописа „Стари драгачевски занати и занимања“ осетио сам, а то сада и тврдим, да се ради о тексту вишеструке вредности. Уочио сам, пре свега, да сва грађа, обухваћена у овој књизи, представља непроцењиви прилог већ постојећој материји за проучавање етнографске и социолошке баштине Драгачева.

Сада, кад се то нашло пред нама као књига, можемо са задовољством утврдити да је ту све на своме месту. Нема у овом делу кабинетских измишљања и сумњи. Све је ту проверено. Јер, писац књиге, Радован Маринковић, одрастао је у Драгачеву. Ту је учио основну школу. Касније, једно време, радио је у овом крају као просветни радник и дописник новина. Радозналост духа и веома обдарен за посматрање, уочавање и студију драгачевских прилика и нарави Драгачеваца, писац је стрпљиво, са истраживачким жаром и списатељским осећањем, прикупљао грађу за ову књигу на самом врелу народног живота. Касније, он је ту грађу лепо средио и, ево, надахнуто је уобличио. Отуда, Маринковићева књига садржи прегршти драгоцених података о старим, можда већ умрлим, занатима и занимањима драгачевским. Многа од тих занимања збрисао је напредак. Понека још животаре. Сви ти занати и занимања, ипак, живе у књизи Радована Маринковића.

Поред истинитости обрађене грађе, зналачки изнесене, налазе се у овој књизи и остале вредности које су ту да потврде њену неоспорну књижевну вредност. У сусрету са овим делом у немогућности сте да постављате ограду: ово додје је етнографска грађа, а оно надаље је, рецимо, песма у прози. Било би добро (а то се и очекује) да критичари дају стручни суд о овој Маринковићевој књизи. Овај тренутак и моја улога имају одређени, пригодни, задатак. Ипак, усуђујем се да укажем и на обиље језичких вредности Маринковићеве књиге. Ту „киша креч упрпори“, ту вез иде „по шпоготу“, ту се пређа боји у „чивитли, цимили и цингерли“, ту се опанци „вадају“, ту ковачи искивају „чаканце, баквице и чакмаке“, ту

косачи бирају „козбашу“ и хвале оне који најбоље „вијуљу“ покосе, ту се пије ракија „себица“, ту су „годети“. Коначно, ту су, као и код Радојка Николића, руковети израза и појмова из народног нам говора, а којима оскудевају знаменита наша лексикографска издања.

Уверен сам да ће књига „Стари драгачевски занати и занимања“ бити блиска широком кругу читалаца. А добрих народних читанки никад није много. Ова књига илустрована је одговарајућим и веома успешним цртежима Нике Стојића. А то је још једна вредност њена.

Са поштовањем истичем да су удружени издавачи — „Чачански глас“ и Дом културе „Бранислав Обрадовић Џамбо“ у Гучи — вредни хвале. Омогућили су појаву једне корисне књиге. Исто тако, убеђен сам да ће књигу и њеног писца топло поздравити свако, који је буде прочитао. Сигуран у то, ја сам се и прихватио ове почести и одговорне дужности.

Сада ми остаје још то, да писцу, Радовану Маринковићу, неуморном трагачу, књижевном трудбенику, дугогодишњем новинару, верном сараднику Сабора драгачевских трубача, заслужном сину Драгачева, захвалим што је нашао времена и што је уложио велики труд да би од заборава сачувао старе драгачевске занате и занимања. На уложеном труду и поштено обављеном књижевном послу ја му срдачно честитам.

ВЕРОВАЊА РОМА

*Рајко Бурић: Загонетке, мигови и веровања
Рома, „Багдала“, Крушевац, 1980, 46 стр.*

О животу, обичајима и стваралаштву Рома код нас постоји врло мало истраживачких радова. Номадски начин живота, својствен за овај народ, његова разједињеност на мале групе, велика расејаност у простору (срећу се на свим континентима наше планете), отежавају прикупљање, систематизацију и изучавање чињеница његове културе. Отуда, појава књиге Р. Бурића, која разматра нека питања традицијске културе Рома, треба да буде подстицај за обухватнија истраживања у овом правцу.

Ова, обимом невелика књига има неколико добрих страна. Прво, аутор уочава да се иза одређених појавних облика понашања (говорног и ритуалног) крије дубљи смисао, чије корене треба тражити у далекој митској прошлости народа; друго, издвајање и тумачење једне митске појаве треба вршити у склопу религијско-митолошких средстава тог народа, и посредством васпостављања ширих оквира у којима се та митска појава среће; треће, за разумевање смисла неких кључних митских појава, од великог значаја може бити откривање подударности њихових значења са одговарајућим облицима у древним споменицима културе исте групе народа.

Ипак, ова књига више назначује нека питања традицијске културе Рома, него што их на свеобухватнији начин решава. Јер, студиознији приступ подразумева, прво, критичко објављивање грађе која се тумачи — тешко је на појединачним примерима без ширег контекста, градити општеважећи систем. То се нарочито односи на кратке облике, загонетке и пословице, које се лако позајмљују из једне културе у другу, и у којима се може наћи потврда за супротна веровања. Исто тако, у фолклорним творевинама, симболика језика и митска симболика се међусобно прожимају,

али их не треба изједначавати. Јер, ако се у једном примеру загонетке, облаци и киша упоређују са кравом која даје земљи млеко, то још не значи да дати пример треба тумачити у оквиру староиндијског мита о крави. Такође треба развојити загонетке које собом представљају сакрални говор (оне се изговарају само у одређено време и на одређеним местима) од осталих загонетака, које нису праћене правилима — ко их, када и где изговара.

Због велике временске и просторне удаљености ведске (староиндијске) и ромске културе, поређења треба вршити једино уз помоћ васпостављања ширих значењских целина (на нивоу текстовног значења), а не посматрањем издвојених појединости (као што је то чинила Фрезерова школа).

На пазару — Љубовија 1975.

Јован Ангелус

ЗАПИСИ О ДРВЕТУ

„Прољеће веселим,
љето хладим,
јесен храним,
а зиму гријем.“

(Народна загонетка)

Две живе, упечатљиве слике с краја јесени прошле године никако не престају да у мени одмотавају неко чудно клупко сећања и размишљања о судбини дрвећа. Оног живога, зеленилом украшеног, слободног и разиграног дрвећа у природи, на ветру и сунцу; оног, што је вечити сапутник и неми сведок човекове судбине у његовом историјском али и духовном трајању.

Враг би га знао зашто су баш те слике, готово свакодневне и већ много пута виђене, покренуле ту „шумну кочницу асоцијација“, засијале из таме свакодневнице неким митским значењем. Тек, оне су ту, присутне, и треба им открити смисао.

Дакле, на самом том крају јесени отегла се у Станову, на уласку у Крагујевац, непрегледна поворка модерних рабација на тракторима са лепо „уметреним“ дрвима за огрев на својим приколицама. Људи и не питају пошто је, не погађају се. Купују дрва Ђутуре, плаћају колико рабације траже. „Енергетска криза“ је већ показала своје немиле лице, а предстојећа оштра зима своје зубе. Кад сва горива изневере, дрво остаје последњи савезник човека у невремену. Стари људи са

стране сумњичаво врте главама: никад, веле, не памте да су моторне тестере нанеле веће зло оним већ проређеним шумарцима и забранима широм Шумадије. Гледају остарели ратари са сетом те „уметрене“ цериће и багреме из својих забрана, које су им очеви и дедови читавог живота брижљиво чували и остављали у аманет, а синови их сада бездушно крчме, јер „цена никад није била повољнија“. Неки од њих имају и пуно разумевања за потребе својих синова и унука, јер ће „деца парама од посеченог забрана купити „фићу“ да се више из града не возе прашњавим аутобусима“.

На Руднику, на грузанским ћувицима, на Гледићким планинама секло се тих дана све што у гори расте и носило у град да се прода. Били су то црни дани за шумарке, последње потомке неакдашњих прашума о којима је француски песник Ламартин у свом поетском дневнику са путовања на Исток пре два века писао: „Већ данима се с муком пробијамо кроз прашуме Србије од којих не видимо ни неба ни светаости...“

Неки будући чежњиви песник ових опустошених људских предела записаће можда једном у свом дневнику: „Већ данима путујем овом заталасаном земљом а да нигде не могу да склоним главу под усијаном звездом и отпочинем под каквом зеленом крошњом...“

* * *

Другу слику забележио сам те исте јесени, недалеко од једног питомог грузанског села. Тог јутра гледао сам непримећен плећатог човека који се силовито беше устремио на стару липу у мећи. Севала је секикра по глаткој кори и мукло се заривала у светло и једру срце стабла. Усамљена у великој ливади, липа је, вероватно, већ деценијама расла и стасала у овој мећи, засађена руком уморног ратара да му ту својим хладом пружи уточиште, свежину и одмор. Баш као што у народној песми каже: „Ко ј' уморан, нека се одмара!“ Тако је народни певач доживљавао лепоту и смисао осамљеног дрвећа у природи и често га из милоште „сестрицом“ називао. Нашем

савременику, који све жешће, готово некаквом непријатељском снагом крши стабла, ова тепања и нежност његових предака према дрвећу изгледају у најмању руку смешна и детињаста. Њему је непојмљиво како се може „сестрицом“ називати обично дрво чија се вредност може оценити тек кад се „уметри“, претвори у даске, у грабу, у робу.

Липа је била, кажу предања, свето дрво старих Словена. Они су веровали у демонску или чак божанску природу дрвета и биљака; због тога није никакво чудо, како пише угледни истраживач наше народне религије Веселин Чајкановић, што су за сечење дрвета или брање биљака постојали нарочити магични и култни прописи.

Наш врли савременик, ослобођен свих стега магије и култова, сече данас неумољиво та света дрвета старих Словена некаквом осветничком снагом. Као да целом свету хоће да покаже да ничег демонског и божанског у дрвету нема и да тога никад није ни било. Њега су дуго учили да ће човек једног дана владати природом и он, ето, у овом часу то својом секиром најзад и доказује. Тек оног тренутка кад дрво изгуби своју биолошку и естетску вредност, кад се у њему прекине и последња нит живота, наш савременик почиње да верује у његову, по њему праву и једину, робну вредност.

* * *

Није ми познато да је неко проучавао улогу осамљеног дрвећа у животу човека и друштва. А осамљено дрвеће је тако често присутно у нашем интимном животу, доживљајима и успоменама. Оно се непрестано налази у „имагинарном музеју“ сваког од нас са свим својим култним, митским, естетским и поетским садржајима. По њему се памте многи историјски догађаји и личности, али и људске судбине. Осамљено дрвеће је често биљег и међаш трајања у простору и времену јер је дуговечније од наше људске пролазности. Уз то је узвишено и постојано у својој немој и немуштој присутности нашем нестајању.

У Мачви се један сликар јада: тамо обарају и последње хрестове — лужњаке по међама, где су их прадедови садили а плодна земља их у горостасе подизала. Сваки хрест био је везан за име неког племенитог ратара који му је живот даровао. Сада, кад им руше ова поносита стабла која су вековима красила њихов мачвански предео, људима се чини да им насилно узимају и оно најдраже: успомене на претке који су их садили.

Често своје непознате и далеке претке памтимо по каквом стаблу или воћки, коју су сами засадили да би под њиховим сеновитим крошњама тражили мира и спокоја. И кад под та древна стабла данас крочимо, учини нам се зачас да су она вазда ослушкивала, памтила и у себи носила њихове скривене мисли и осећања, љубави, чежње и снове које су они само овде, у сеновитој осами, и нигде више смели себи да признају. То што усамљено старо дрвеће ћути и тајновито чува у том свом зарекнутом ћутању, вечити је изазов радозналом и трагачком духу потомака.

Зато ваљда и памтимо и помињемо по неко дуговечно стабло у завичају или она стабла „метузалема“ која су својом старошћу премостила векове и тако ушла у историју. Сетимо се само „бора краља Милутина“ у Неродимљу, крушке-„метузалема“ код Бевђелије, див-ораха код Молдовина у Срему. Толиких старих и осамљених дрвета која су пркосно одолела зубу времена али не и нашег нехаја да их сачувамо за будућа поколења.

Ми смо, по свему судећи, последње поколење које од својих предака наслеђује тај „споменар природе“, све те хрестове-предања, липе-легенде, леске-сведоке, крушке-„записе“ да нам својим немүштим језиком казују и уз шум свог лишћа роморе само нама чујне и нигде незаписане поруке из прошлости.

Сад нам, сечом тих јединих немих сведока непознатих нам живота наших прадедова, односе заувек и тајну о њима, коју смо бар нестварно и варљиво веровали да ћемо одгонетнути.

Нестанком старог усамљеног дрвећа, потоњим нараштајима биће сурово ускраћен и тај тајновити дослух са прошлошћу.

Наши давни словенски преци, обузети мноштвом својих паганских култова, веровали су да у дрвету спава душа покојника. Дрхтали су пред његовом сенком, дивили се његовој снази живота и дуговечности. Веровали су дубоко у његову магију, славили га и величали. И хришћанство се дуго опирало пред снагом тог култа да би га на крају немоћно прихватило као део своје вере.

И далеки потомак тог паганина Словена, наш лирски распевани народни певач, који је на безброј начина и облика уткао природу, биљке и животиње у своје стихове, веровао је и певао о некаквом немуштом језику дрвећа, приписивао му чудотворну снагу, веровао да у њему саме виле бораве.

А наш дични савременик похитао је брже-боље да по кратком поступку секиром и моторном тестером докаже да су то све „бабске приче“ у које он много не верује. Још мање верује у проверена открића и сазнања која му је понудила савремена наука о томе колико му дрвеће чува воду, земљу, здравље, живот. Гоњен неком неразумном силом, он једино зна да што пре мора узети све оно што му је природа штедро даровала а несебични преци оставили у наслеђе.

Бескрајно нестрпљив да све дарове природе што пре претвори у робу, он не верује и неће да верује да стваралачке моћи природе нису неисцрпне. У овом потрошачком заносу, убеђен да је све на свету њему намењено, он сече и руши све што је природа вековима стварала и обликовала. У тој својој ускогрудој заслепљености заборавља да својим потомцима остави бар толико дрвећа да по њима буду кадри да одгонетну значење и смисао оне поетичне народне загонетке која пита шта је то што у „прољеће весели, љето хлади, јесен храни а зиму грије“.

А кад из земље са старим стаблима почупа и њихово корење, наш савременик ће касно трагично схватити да је оно већ давно пустило дубоко своје жиле и у његовом сопственом животу, па се зато сад сам лагано и неумитно осипа као стари трули пањ.

ПЕСНИЧКО „ПОДЗЕМЉЕ“, ПОНОВО

Пишући о једној широко распрострањеној појави: о мноштву самозваних песника у нас, који далеко од скромности и марљивости правих стваралаца, постају све бучнији,* слутно сам да ће мој чланак изазвати нерасположење неких појединаца из редова такозваних песника аматера. Јер, у нездравој културној клими и нетрпељивости прекобројних „величина“, како говорити о вредностима?

Тако, у „Политици“ од 23. децембра 1980. у рубрици „Међу нама“ објављено је писмо једног од тих „песника“ које је школски пример како се занемарује суштина чланка „Песници из подземља“, а приписују ствари којих тамо нема. Потписник тог писма (извесни Р. Р. — да га не именујемо) да би ме ваљда разуверио или ућуткао, говори о бројци од стохиљада песника аматера у нас што, наравно, није ништа рђаво (иако он очигледно ништа не зна о страшној самоћи, рецимо, једног Тина Ујевића!), али овде није реч о томе. Нико паметан не може имати ништа против песника аматера који у слободним часовима пишу за себе и своје ближње, или скромно покушавају да изиђу на светлост дана. Међутим, мој критичар Р. Р. сувише се позива на број од стохиљада песника аматера. Бојим се да смо погрешним културним васпитањем заувек изгубили тих стохиљада могућих читалаца: јер, уместо да пре свега читају мудре и мртве класике, они неуморно досађују живима...

Пишући о „песницима из подземља“ наводио сам речите примере не помињући имена, указујући само на појаву и њене размере, на баналност садржаја и неписменост ових стихотвораца. Али, „песници“ о којима сам говорио не трпе друкчије мишљење осим онога које сами о себи имају. Оту-

* З. Вучић: Песници из подземља, „Расковник“, јесен 1980.

да незадовољство и оних које нигде нисам спомињао. То је одлика недоучених а жељних славе, аплауза и параде, па макар и на пољу књижевности, у овом духовно оскудном времену! Не верујем да само љубав за књижевност може да натера толике очеве и синове, узорне раднике и грађане, да се лате пера, да пишу и да сами или уз помоћ некога штампају своје стихотворине. Да је обрнуто не би нам тиражи песничких књига објављених код угледних издавача били тако безначајни.

Стихотворство је појава стара колико и књижевност, али је у овом времену она добила неслућене размере. Откуд данас толико песника кад још увек, на жалост, влада старо уверење да песника треба препустити сиромаштву и несрећи, лишити га спокоја и уредног живота, не би ли како у растројству и помрачењу створио дело од трајне вредности? Или ово, изгледа, још увек важи само за осамљене појединце, али не и за распеване хорове? Страшно данас, у доба општег сивила и безличности, звучи реченица Владимира Мајаковског: „Што више песника добрих и несличних!“

У чланку „Песници из подземља“ нисам напао несрећне, беспомоћне и одбачене, јер тамо стоји и моја напомена да ових „песника“ има и у просветним и културним установама. Сада допуњујем: песника чија дела припадају духовном „подземљу“ има и у Удружењу књижевника, издавачким кућама, редакцијама листова и часописа, телевизији и радију и тако редом. Дакле, танка је гранична линија која дели непризнате геније од неких признатих „величина“.

Обистинила су се стара пророчанства. „Цакисти“ и људи без дара обезвредили су и унизили песму. Откуд толико подражавалаца и преписивача у овом времену? Зар нам то ништа не говори? Није далеко од бесмисла и злоупотребе матерњег језика и данашње хорско певање најмлађих песника. Али, можда су то само бледи сведоци рушења једне грађевине коју смо звали свет и језик. Уосталом, сада се све теже распознаје уман говор у мору бесмисленог бунцања.

Хиљаде дуговечних стихотвораца мрчи белину хартије док се ближи крају овај век препун мртвих и прерано изгубљених песника.

На срећу — права дела не горе!

Напомена уредништва

(Поводом чланка „Песници из подземља“)

Часопис „Расковник“ од свог постанка (1968) настоји да открије праве таленте управо међу такозваним аматерима, и по суду културне јавности изгледа да ти напори нису били узалудни. Међутим, морамо признати да и нашем часопису, као и другима, стиже и врло много стихотворачке старудије. По правилу баш ти песници су најнаметљивији и најнескромнији, и због тога је уредништво сматрало да на ту појаву треба указати.

РАСТАНАК

ПЕТАР БЕЉАКОВИЋ
(1947—1981)

Нестајем као река низ труло шипражје
али ни вода неће стати, неће ме препознати
залуд ме гладне рибе у мутној пени траже
иако сам најсличнији њој док патим
нестајем као река низ труло шипражје.

Петар Бељаковић

Пролеће, најмилосније доба године подигло је беле барјаке над Гружом. Процветале су воћке, пробудили се шумарци од птичијих гласова и поља од људских. Само песник који је све знао о пролећу, птицама и цвећу ћути заувек враћен у завичај из кога је хтео у светове и небеса, у тајанствено и непознато.

У тмурној фебруарској ноћи угасио се танки пламичак живота најмлађег гружанског песника Петра Бељаковића. Зашло је сунце песниково и свеле крупне изболоване очи. Још једно име у низу прерано изгубљених српских песника, још једно прерано окончано дело.

Петар Бељаковић рођен је 1947. године у селу Љуљацима, у Гружи. Песме је објављивао у многобројним листовима и часописима. Заступљен је у антологијама „Цветник српских сељака песника“ (Просвета, Београд 1967) и „Српска сеоска поезија“ (Париз 1969). Песме су му превођене на француски, шпански, италијански и друге језике. Крагујевачка „Светлост“ објавила му је 1979. прву књигу песама „Чини несанице“.

Од првог нашег сусрета и разговора (на лепој књижевној вечери у београдском Дому омладине) прошла је, ево, деценија. Време испуњено надама, сумњама, љубавима и бољкама. Како говорити о мртвом пријатељу и времену које је прошло? Како осветлити већ мутне успомене о заносу младости и жару с којим смо чинили прве кораке у књижевности? Шта сада с прошлошћу кад више нема оне вере у лепоту, песму и срећно исходиште, кад више нема радости, песама и писама којима смо се довикивали кроз Србију из наших ћутљивих завичаја.

Прошло је десет лета између нашег првог разговора и овог последњег на једној београдској клиници. Последњи наш разговор у белој болничкој соби, у сиво зимско поподне, био је шкрт и кратак. Песник који је испевао дивне стихове о завичају и пролазности копнео је из тренутка у тренутак на белој болесничкој постељи. Стојећи пред њим, у трагичним околностима, нисам знао о чему да говорим осећајући немоћ речи и слутећи сенку смрти за вратима, а он је већ био свестан да је истекло време, да је пређена суђена деоница. Све што сам том приликом рекао пропуштало је као лажне новчанице. Толика је људска немоћ пред неминовношћу судбине.

Песника више нема међу нама, али има његових песама које сведоче о озбиљном књижевном напору, дару и животу који је тако несрећно прекинут. И има у песмама љубави за свет а то је довољно од песника који није стигао да своје дело уобличи и заокружи.

„То вече што ме у путу претече
јашући своје вранце ледене
ни ветру који ме заведе не рече
да ме врати у бивше пределе“.

3. Вучић

ГОДИШЊЕ ДОБА

ЗИМОВНИК

Сада, када се ко уволаже
у зими стекоше сви наши путе,
мало шта има да се каже,
ту има много да се ћути;

били смо слепи, ниски, њихови
у мржњи, у глади и у јагми;
то прође; остадоше: магла, зидови;
и ми, међ зидовима; ми, у магли;

на почетку другог дела зиме
задатак је јасан и стари:
подсетити се на своје име,
учврстити називе ствари —

спојити танку светлост и реч,
згледати се у слог и писмо;
то нам је што нам је, кад већ
оно истинито пропустисмо.

Милован Данојлић

НА ПОЧЕТКУ ДРУГОГ ДЕЛА ЗИМЕ

На почетку другог дела зиме, „Расковник“ се враћа свом старом обичају: гледању и бележењу. Не хтев да културу, језик, песништво и живот уопште подвајамо (и тиме упрошћавамо), јер је то, сматрамо, немогуће, усудили смо се да заберемо у наше јединствене крајеве појединачно и да сакупим-

мо из њих сведочанство о њима самим, њихову реч, звук, боју, дакле лепоту, дакле народну мудрост и уметност: бар нешто мало од оног мноштва што ишчезава или је већ ишчезло. У овом броју налази се, углавном, у црногорским просторима, желећи да отворимо сарадњу и с осталим крајевима, одакле се, већ вековима, сабирала култура овог народа и језика. У

овом броју започели смо са широм потрагом за речју и сликом у оним крајевима одакле су у нашу народну баштину бањили Старац Милија, Старац Рашко, Мајксим Шкрљић, Стојан Хајдук, Мар-

ко Миљанов, Петар II Петровић Његош, са жељом да и данас ископамо непојамну потребу за лепотом и мудрошћу, дакле истину, на почетку другог дела зиме.

Драган Лакићевић

ТРГОВАЧКИ ДУХ

Недавно је скоро сва наша штампа помно пратила суђење једном крадљивцу уметничких и културно-историјских драгоцености. Из пркава и музеја изнео је непроцењиво благо. Али, никад се јавно неће сазнати колико је било колекционара, „љубитеља уметности“ и културних радника, који су подстицали на „позајмљивање“ виспреног „познаваоца уметности“, а никад неће сести на оптуженичку клупу као саучесници. Довољно је ваљда што је непосредни извршилац добио заслужено. Зар неће бити нових извршилаца? А старе иконе и обредни предмети и даље нестају из наших манастира и галерија и неким тајанственим путем одлазе из земље...

У последњих десетак година наши певачи такозваних забавних и народних мелодија, да би што више зарадили, почеше сами да пишу стихове и

музику и тако постадоше „комплетни аутори“, а не само извођачи. Тако је без много труда откривена златна жица.

И издавачке куће, препуштене себи и ћудима тржишта, нису одолеле. Тако су настале луксузне и скупоцене књиге сумњивог садржаја, прављене „на метар“ за потрошаче и скоројевиће којима је књига исто што и ваза, исто што и крилати анђелчићи из Трста.

Трговачки дух има своје неприкосновено правило: нема ничега што се не може продати, нема светиње која се не може заменити за новац. Више нас ништа не може узнемирити — чак ни трговина живим људским месом (случај фудбалера и других спортиста). Где све није злоупотребљено и светло име Јосипа Броза Тита. Име троструког народног хероја на вашарским Ђинђувама — зар то није тужно!

(З. В.)

Изношење торине — Нересница, 1936.

ЗЕМЉОТРЕСИ И НАША „СОЛИДАРНОСТ“

Ових дана допале су ми руку две „Политике“, прва од 18. јануара 1980. године и друга од 8. јануара све године. У овој првој, привукао ме је потресно занимљив разговор новинара С. Паповића са сељацима Вишњеве, разрушене у априлском разорном земљотресу на црногорском приморју. Са знајемо да пуних девет месеци након катастрофе Вишњевце још увек нико није посетио нити су дознали где ће себи саградити нове домове.

„Овде синко нема више живота, иако се стално врзмамо не би ли нешто урадили. Заборавили су нас сви, а то нас највише боли, — прича седамдесеттворогодишњи Саво Бојковић. — Од општине Котор, којој припадамо, тражили смо да нам у замену за наше разрушено село дају погоднију локацију за градњу нових домова. Уредно смо упутили и све те писарске замолнице, али до данас нисмо добили одговор и нико из наше општине није дошао у наше село...“

Могло би се помислити да се у овако тешким приликама догађају и пропусту, неспоразуми... А онда у „Политици“, само годину дана касније, читајући чланак Воје Благојевића под насловом „Тужна зима Загорке и Негрије“, остајемо не само неми и горки, већ са дубоким осећањем стида, сазнавши за још потреснији пример наше „солидарности“ у околностима

овоземаљских недаћа и неприлика. Прича о брачном пару, о два стара, скромна човека Загорки и Негрији Димовски, којима је мајски земљотрес 1980. године уништио кућерак, и који су након земљотреса од општине Рашка добили шатор и три ћебета да „зимују“ у снегу под Копаоником, узнемирује и нагони на размишљање.

„То су два једина житеља општине Рашка који зиму проводе у шатору“, каже писац чланка и наставља: „Као да су на њих заборавили. Негрија није кредитно способан, ко ће њему кредит за кућу да додели кад он социјалну помоћ прима“.

Сваки додатак уз овакве примере наших небрига и нељудскости свакако би био сувишан. Ипак, не можемо да се не запитамо: шта се догодило са нашом „хуманошћу“, „солидарношћу“ итд, о којима смо и те како склонили да говоримо и пишемо на сва велика и мала звона у свим приликама, а поготово у великим неприликама?

Две зиме су минуле. Да ли су двоје старих житеља општине Рашка изашли из платнене куће и јесу ли добили мало места у великој бараци која се правила негде доле у селу?

Да ли су надлежни у међувремену успели да „простудирају“ те уредно упућене писарске замолнице сељака Вишњеве и да ли је решење напokon пронађено?

Драгана Алимтвић

ЈОШ ЈЕДАН РАЗГОВОР О „РОКЕРИМА С МОРАВУ“

Чланком Антонија Бурића „Крстивоју ноге смрду“ „Политика експрес“ је 19. јануара покренула једну од својих већих анкета, овог пута о „Рокерима с Мораву“ и порукама њихових песама, али и о нашем музичком неукусу, уопште. Ни разговор ни приступ нису нови; још пре две године стваралаштво „Рокера“ је негативно оцењено у „Задрузи“, „Раду“, „Политици“ итд. али машина „бизниса“ чинила је своје.

У анкети су учествовали: Драгољуб Јовашевић, музичар из Чачка; Величко Брадић, саветник у београдском Заводу за унапређење васпитања и образовања; Миливоје Павловић, новинар; Раденко Станић, друштвено-политички радник; Никола

Стојић, управник Дома културе из Гуче; композитори Војислав Костић и Зоран Христић; књижевници Лала Јевтовић, Драгиша Пењин и Владимир Буњац; преводилац Драгослав Андрић (једини који је имао благонаклон став према „Рокерима“); песник Михаило Ђуповић из Чајетине и други.

У низу размишљања о овој појави изгледа нам да је најбољи предлог дао Миливоје Павловић: „да се оштро опорезују сви који шунд емитују — радио, ТВ станице, концертне агенције и други организатори приредби на којима се изводе шунд-композиције. Није ред да противуречности прелазног периода падају само на терет купаца плоча — док други деле вишкове!“

(З. В.)

„СВИЈЕТ МИ ЈЕ ПОМОГАО ДА САГЛЕДАМ МОРАЧУ“
(кратак запис о Комнену Бећировићу)

Почетком шездесетих година у „Нину“ био је веома запажен цео низ разговора с најугледнијим француским интелектуалцима (као што су: Жан-Пол Сартр, Жан Ростан, Андре Малро, Франсоа Моријак, Луј Арагон, Симона де Бовуар, Елиза Триоле, Андре Мороа, Роже

Кајоа, Мишел Битор итд.) које је врло исцрпно и зналачки водио наш земљак Комнен Бећировић. Штета је што ти сјајни разговори никада нису сабрани у једну књигу!

Рођен у Љевиштима у Горњој Морачи 1936. године, Бећировић је завршио светску књижевност на (тадашњем) Филозофском факултету у Београду, а од 1960. године живи и ради у Француској, где је завршио последипломске студије. Још од

почетка свог париског боравка он сарађује у „Политици“ и „Нину“, а, с друге стране, објављује у француским листовима чланке из наше књижевности, историје и културе (о Студеници, Хилендару, Острогу итд.).

У овом броју „Расковник“ са задовољством доноси, у низу прилога са подручја Црне Горе, и Бећировићев последњи напис: о завичају, то јест о Морачи, о минулим временима и људима.

— Тек када одем у завичај, у народ, осјетим колико су неизмјерне те народне дубине и колико су многе наше „славне“ пјесничке и друге величине далеко од народа, који није у стању да научи и запамти ниједну њихову

пјесму, чак — ниједан стих.

С изузетном љубављу говори о људима из своје Мораче:

— О чему се све у нас не пише! А о тим честитим људима, који се веома муче, али и имају духа, о њима нико, ништа...

Природно се појављује питање о његовом странтовању и путовањима по свету, о искушењима и искуствима туђине. Он се присећа да је и сам слично питао Малроа о интересовању овога за Азију.

— Малро ми је тада рекао: „Кад је човек млад, тражи нешто друго, нешто туђе... После се враћа своме“. Тако и ја. Мени је свијет помогао да сагледам Морачу.“

(Д. В.)

НОВЕ КЊИГЕ

Милош Т. Јовашевић:
СВИТАЊЕ НАД ПЛУГОМ, Чачак, 1977. Издавачи: Месна заједница — Прељина, „Чачански глас“ и Заједница културе — Чачак. Избор и предговор Радована М. Маринковића. У ову збирку унете су песме које су после тра-

гичне смрти покојног Јовашевића остале у рукопису или су објављиване по листовима и часописима. Увршћена је (у прва два циклуса) и цела раније, за живота, објављена Јовашевићева збирка песама „Искрице у тами“ и позната приповетка „Трешње“.

О. Васиљевић

ДРУШТВО ИСТРАЖИВАЧА ПРИРОДЕ У АРИЉУ

У Ариљу, од пре пет година, постоји Друштво истраживача природе, ко-

је има око педесет чланова. Председник Друштва, просветни радник *Божо Вуковић*, каже нам:

— Рад се одвија по секцијама, и то превасходно у природи. Истра-

жујемо пећине, шуме, реке и потоке на Јавору, Голји, Златибору и Златару. Жеља нам је такође да преузмемо на себе бригу о Рзаву, једној од најбистријих река у нас, само су нам за то потреб-

на и средства, која управо тражимо.

Друштво истраживача природе у Ариљу намерава да покрене и часопис, у којем би се објављивали радови свих истраживача дијелом земље.

Д. Симовић

НАУЧНИ СКУП О НАРОДНОМ СТВАРАЛАШТВУ

Часопис „Расковник“ у сарадњи са више београдских установа из области науке, образовања и културе, а под покровитељством „Народне књиге“, припрема научни скуп са темом:

ДАНАШЊЕ СТАЊЕ ПРИКУПЉАЊА НАРОДНОГ СТВАРАЛАШТВА

Овај скуп, чије ће организовање наменским средствима помоћи Републичка заједница науке, одржаће се у Београду, крајем 1981. године.

У раду овог скупа узеоће учешће неколико десетина научних радника, наставника и других заинтересованих појединаца, сакупљача народних умотворина. Теме за реферате и саопштења, из свих области народног стваралаштва, треба доставити уредништвоу „Расковника“ најкасније до 1. новембра ове године. Уз тему треба приложити и кратко образложење (резиме) предмета саопштавања, као и основне податке о аутору (стално место боравка, занимање и година рођења). „Расковник“ ће потражити могућност да се реферати и саопштења с овог скупа штампају у посебном зборнику.

ОБАВЕШТЕЊЕ ЧИТАОЦИМА

„Расковник“ има непријатну дужност да се својим читаоцима обрати на један већ уобичајен, и на жалост, нимало пријатан начин: обавештењем о новој, већој цени часописа.

Због знатног повећања штампарских, поштанских и других услуга, издавач „Народна књига“ морао је да се тешка срца одлучи на повећање цене „Расковника“. Нова цена часописа у овој години износиће 70 динара по примерку, а годишња претплата 280 динара (за иностранство двоструко). Читаоци који су извршили претплату до краја маја 1981. примаће часопис у овој години по старој цени.

Надамо се да ће нас наши читаоци разумети и остати верни „Расковнику“.

Мариово, Македонија, 1927.

БИБЛИОГРАФИЈА, ЧАСОПИСА „РАСКОВНИК“

ХИ ЛИКОВНИ ПРИЛОЗИ

Вајари

- Бошковић, Божић**
1. ГЛАВА. Бр. 5, стр. 34.
 2. МАРТ. Бр. 5, стр. 23.
 3. УПРАВНИК ЗЕМЉО-РАДНИЧКЕ ЗАДРУГЕ. Бр. 5, стр. 40.
 4. „1914—1919“ (детал). Бр. 5, стр. 46.
 5. СЕЉАК И ПОРЕЗНИК. Бр. 5, стр. 56.
 6. СВАДБА. Бр. 5, стр. 75.
 7. ЖАЛОСТ. Бр. 5, стр. 76.
 8. СВИРАЛА. Бр. 5, стр. 77.
 9. ОПЕТ СЕ РАЂА СВЕТ. (детал). Бр. 5, стр. 78.
 10. ЈАЈЕ ЖИВОТ ДАЈЕ. Бр. 5, стр. 88.
 11. ОПЕТ СЕ РАЂА СВЕТ. Бр. 5, стр. 92.
 12. ОДО НА МЕСЕЦ, Бр. 10, стр. 65.
- Живковић, Богосав**
13. МОЈ НАРОД. Бр. 9, стр. 162.
 14. КЕНТАУР. Бр. 15, стр. 22.
 15. ТУЖНА МАЈКА (детал). Бр. 15, стр. 34.
 16. МОЈИ СЕЉАНИ. Бр. 15, стр. 38.
 17. ТУЖНА МАЈКА (детал). Бр. 15, стр. 46.
 18. МАЈКА И ДЕТЕ. Бр. 15, стр. 54.
 19. ЦАР ТРОЈАН. Бр. 15, стр. 67.
 20. ЗИДНИ ШТАП. Бр. 15, стр. 73.
 21. ДЕТАЉ ЗИДНОГ ШТАПА. Бр. 15, стр. 85.
 22. МАЈКА. Бр. 15, стр. 102.
 23. МОЈ СЕЉАК И МАШТАРИЈЕ С ЛИСТОМ ДЕТЕЛИНЕ. Бр. 15, стр. 111.
 24. ЖЕНА СА ЦВЕТОМ И
- ДЕВОЈКА СА ЦВЕТОМ.** Бр. 15, стр. 119.
25. КЕНТАУР И ЧУДОВИШТЕ. Бр. 15, стр. 126.
 26. ЖЕНА ИЗ СНОВА И МОЈ КОМШИЈА ФИЛИП. Бр. 15, стр. 132.
 27. ДЕТАЉ ЗИДНОГ ШТАПА. Бр. 15, стр. 138.
 28. КАЛУЂЕР. Бр. 15, стр. 141.
- Марковић, Милић**
29. ЉУБАВ. Бр. 12, стр. 91.
- Матулец, Љубица**
30. ЖЕНА С МОТИКОМ. Бр. 10, стр. 93.
- Милошевић, Велизар**
31. ИГРА МЛАДОСТИ. Бр. 9, стр. 138.
- Мијушковић, Мијо**
32. БАЛЕТ. Бр. 13, стр. 18.
 33. ЖЕНСКА ФИГУРА. Бр. 13, стр. 29.
 34. БЕЗАЗЛЕНИ. Бр. 13, стр. 34.
 35. ПЕСНИК ГРОБАРОВ НА ПУТУ. Бр. 13, стр. 39.
 36. ОСЛУШКИВАЊЕ. Бр. 13, стр. 57.
 37. ОБЛИК. Бр. 13, стр. 75.
 38. ЈЕЛИНА. Бр. 13, стр. 80.
 39. МУДРАЦ ИЗ ПИВЕ. Бр. 13, стр. 86.
 40. СКОК. Бр. 13, стр. 87.
 41. ОЧИ УМИРУЋЕГ ДРВЕТА. Бр. 13, стр. 90.
 42. ЖИВОТНА ВОРВА. Бр. 13, стр. 92.
 43. ЦРНИ БАЛЕТ. Бр. 13, стр. 96.
 44. ЧВРСТИ. Бр. 13, стр. 115.
- Наумовски, Вангел**
45. ЉУБАВНА ИГРА. Бр. 8, стр. 138.

Поповић, Цвијо

45. ВЕПАР. Бр 2, стр. 15.
 46. ГУСЛАР. Бр. 2, стр. 18.
 47. МАЈКА СА ЗАСПАЛИМ ДЕТЕТОМ. Бр. 2, стр. 22.
 48. МАЈКА. Бр. 2, стр. 24.
 49. КАМЕНА С РАМЕНА. Бр. 2, стр. 46.
 50. СОВЕ. Бр. 2, стр. 54.
 51. ТУЧАК ВАЈАРСКИ. Бр. 2, стр. 60.
 52. ПРЕПРЕДАЊЕ ИЛИ ДЕВОЈКА СА ДРУЖИЦОМ. Бр. 2, стр. 63.
 53. НАДЖЊЕВАЊЕ. Бр. 2, стр. 65.
 54. САБЛАСТ. Бр. 2, стр. 86.
 55. БАЊАЛУЧАНКА. Бр. 2, стр. 86.
 56. ШУМСКИ УРЛИК. Бр. 2, стр. 96.
 57. КРОЊЕЊЕ ДИВЉЕГ КОЊИЋА. Бр. 2, стр. 105.

Поповић-Поп, Никола

58. БУНЕ И РАТОВИ. Бр. 16, стр. 105.
 59. СТУБ ЖИВОТА I. Бр. 16, стр. 108.
 60. СТУБ ЖИВОТА II. Бр. 16, стр. 105.
 61. СТУБ ЖИВОТА III. Бр. 16, стр. 108.
 62. СКУЛПТУРЕ. Бр. 18, стр. 12, 16 и 31.

Станисављевић, Драгиша

63. ЧУДО ПРИРОДЕ. Бр. 1, стр. 36—37.
 64. ЗАЉУБЉЕНИ. Бр. 1, стр. 44.
 65. ШТАПОВИ. Бр. 1, стр. 53—54.
 66. МАЋЕХА. Бр. 1, стр. 90.

Станисављевић, Милан

67. ЈАДИКОВКА И НАСИЉЕ. Бр. 1, стр. 21.
 68. ЈАДИКОВКА И НАСИЉЕ (детал). Бр. 1, стр. 24.
 69. ДАНАК У КРВИ. Бр. 1, стр. 32.
 70. СВАДБА (детал). Бр. 1, стр. 40.
 71. СВАДБА. Бр. 1, стр. 55.
 72. ЧОВЕК КОГА МЕРЕ, Бр. 1, стр. 57.
 73. ПРЕОБРАЖАЈ. Бр. 1, стр. 62.
 74. СЕОСКИ ПРОСЈАК. Бр. 1, стр. 65.
 75. ВЕШТИЦА. Бр. 1, стр. 70.
 76. ЈАДИКОВКА И НАСИЉЕ. Бр. 1, стр. 75.
 77. ЛАЛЕ БАВОВИЋА. Бр. 1, стр. 84.
 78. МИСЛИЛАЦ. Бр. 1, стр. 89.

С Л И К А Р И

- Аноним (Наивни сликари XIX века)
 79. ПРЕДЕО (село Чубитковица). Бр. 21, стр. 29.
 Аноним (Наивни сликари XIX века)
 80. ДЕТАЉ СЛИКЕ (село Звечка). Бр. 21, стр. 53.
 Аноним (Наивни сликари XIX века)
 81. ИЗГЛЕД МАНАСТИРА, детал слике (село Накучани). Бр. 21, стр. 115.
 Аноним (Наивни сликари XIX века)
 82. БОГОРОДИЦА, детал слике (село Велика Моштаница). Бр. 21, стр. 121.
 Аноним (Наивни сликари XIX века)
 83. ДЕТАЉ СЛИКЕ (село Чибутковица). Бр. 21, стр. 125.
 Аноним (Наивни сликари XIX века)
 84. СВЕТИ ЂОРЂЕ (село Вишњица). Бр. 21, стр. 127.
 Аноним (Наивни сликари XIX века)
 85. СВЕТИ ДИМИТРИЈЕ НА КОЊУ (село Дрен). Бр. 21, стр. 153.
 Босиљ, Илија
 86. СИМОНИДИН АМБАСАДОР. Бр. 9, стр. 92.
 87. БЕКСТВО У ЕГИПАТ. Бр. 7, стр. 91.
 Брашић, Јанко
 88. СТАРИНСКИ БОЖИЋ. Бр. 9, стр. 155.
 89. ВОЖЕЊЕ БАЛВАНА. Бр. 11, стр. 44.
 90. ДЕВОЈКА С КАФОМ. Бр. 11, стр. 52.
 91. НАРОДНА ПОСЛОВИЦА. Бр. 11, стр. 58.
 92. МОЈА МАЈКА (1935). Бр. 11, стр. 80.
 93. МОЈА МАЈКА (1957). Бр. 11, стр. 83.
 94. СТАРАЦ И МОСТ. Бр. 11, стр. 88.
 95. БОЈ СРБА И ТУРАКА. Бр. 11, стр. 93.
 96. ПАНИКА. Бр. 11, стр. 98.
 97. ДОБРОТВОР. Бр. 11, стр. 102.
 98. ДОЧЕК БОЖИЋА. Бр.

- 11, стр. 153
99. МУЉАЊЕ ГРОЖЉА. Бр 11, стр. 156.
100. МОЈ ДЕДА. Бр. 11, стр. 160.
101. КОЛО НА САБОРУ. Бр. 11, стр. 167.
102. МОЈА ПОРОДИЦА. Бр. 11, стр. 192.
103. РАЗБЕСНЕЛИ БИК. Бр. 11, стр. 200.
- Берић, Петар**
104. ЦВЕТЕ У ТРЕМУ. Бр. 12, стр. 69.
- Букетница, Еуген**
105. КАРНЕВАЛ. Бр. 9, стр. 117.
- Веченај, Иван**
106. БЕК ВУ ЕГИПАТ. Бр. 9, стр. 145.
- Вивен, Луј**
107. САКРЕ-КЕР. Бр. 9, стр. 83.
- Вириус, Мирко**
108. САЈАМ У КОПРИВНИЦИ. Бр. 9, стр. 172.
- Генералић, Иван**
109. ДЕВОЈЧИЦА С ФАЗАНОМ. Бр. 9, стр. 88.
- Герлах, Фридрих**
110. САН. Бр. 9, стр. 60.
111. ДЕМОН. Бр. 9, стр. 77.
- Достанић, Милорад**
112. СУДАР ГЕНЕРАЦИЈА. Бр. 12, стр. 66.
- Ђекић, Мићо**
113. СЕЛО (интарзија). Бр. 8, стр. 108.
- Живановић Слободан**
114. УРАНАК. Бр. 22, стр. 14.
115. НЕВРЕМЕ. Бр. 22, стр. 28.
116. НА СЕДМОМ НЕБУ. Бр. 22, стр. 38.
117. ШУМ. Бр. 22, стр. 57.
118. ТЕЖЊА ЗАВИЧАЈА, Бр. 22, стр. 60.
119. ВЕЧЕРЊА ПРИЧА. Бр. 22, стр. 65.
120. ХУЈ ТАЈАНСТВА. Бр. 22, стр. 66.
121. ПОВЕДНИК. Бр. 22, стр. 69.
122. ЉУБАВНИ ЗОВ. Бр. 22, стр. 91.
123. НЕДОБА. Бр. 22, стр. 106.
124. МУДРОСТ НЕПОЗНАТОГ. Бр. 22, стр. 111.
125. ОДБРАНА. Бр. 22, стр. 133.
126. ИЗАЗОВ. Бр. 22, стр. 147.
- Зечевић-Милевин, Вељко**
127. ИГРА. Бр. 12, стр. 74.
- Илић, Студа**
128. ПОСЛЕ ХРИСТА. Бр. 12, стр. 72.
- Јанош, Мартин**
129. (БЕЗ ПОТПИСА). Бр. 20, стр. 51.
130. (БЕЗ ПОТПИСА). Бр. 20, стр. 63.
131. ВРЕДНИ СЕЉАЦИ. Бр. 20, стр. 139.
132. МУЖА КОЗЕ. Бр. 20, стр. 155.
- Јевтовић, Душан**
133. ЗАПИС. Бр. 3, стр. 9.
134. БОРБА КОЊА. Бр. 3, стр. 15.
135. ОЛУЈА. Бр. 3, стр. 32.
136. СПОМЕНИК ЈУНАЦИМА. Бр. 3, стр. 36.
137. НАСЛАДА ЗМИЈА. Бр. 3, стр. 46.
138. ОДЛАЗАК НА ПИЈАЦУ. Бр. 3, стр. 62.
139. НАРИЦАЊЕ. Бр. 3, стр. 65.
140. У КОВАЧНИЦИ. Бр. 3, стр. 77.
141. ЗМИЈЕ ВЛАДАЈУ. Бр. 3, стр. 109.
- Јовановић, Милосав**
142. ЧОБАНИЦА. Бр. 7, стр. 24.
143. ДЕВОЈКА — СУНЦОКРЕТ. Бр. 7, стр. 44.
144. ВОДА. Бр. 7, стр. 54.
145. ОДМОР. Бр. 7, стр. 60.
146. ЛЕТО. Бр. 7, стр. 66.
147. РОДА. Бр. 7, стр. 73.
148. БЕРБА. Бр. 7, стр. 80.
149. РАДИО-ПОЗИВ. Бр. 7, стр. 86.
150. ЖИВОТ. Бр. 7, стр. 92.
151. ЖЕТВА. Бр. 7, стр. 103.
152. САН. Бр. 7, стр. 110.
153. СУСРЕТ НА ДРУМУ. Бр. 7, стр. 118.
154. ЈЕДНО ЛЕТО. Бр. 7, стр. 134.
155. ЧОБАНИЦА. Бр. 7, стр. 148.
156. ПОПЛАВА. Бр. 7, стр. 156.
- Јуришић, Вито**
157. СВАДБЕНИ ГЛЕДАОЦИ. Бр. 12, стр. 41.
- Клековка, Франц**

158. РАТНИ РЕКВИЈЕМ. Бр. 9, стр. 71.
Ковачић, Мијо
159. ГОРИЦЕ. Бр. 9, стр. 150.
Коларски, Јелена
160. КРАЈ ЂЕРМА. Бр. 8, стр. 103.
161. НА ВОСТАНУ. Бр. 14, стр. 71.
Којић, Дејан
162. САРАНА ДЕДА МИЛОВАНА. Бр. 12, стр. 22.
Маринковић, Мирослав
163. МОЈ СИН. Бр. 9, стр. 158.
Мартиновић, Миливоје
164. КОД КОЛЕБЕ. Бр. 12, стр. 36.
Михаиловић, Јеремија
165. ДЕТАЉ ИКОНЕ С ПРЕДСТАВОМ ГРАДА (XIX век, село Канатице). Бр. 21, стр. 73.
Молер, Јања
166. ФИГУРА СА ПРЕДСТАВОМ (XIX век, село Пироман). Бр. 21, стр. 99.
Наумовски, Вангел
167. ЉУБАВ И ПРЕТЊА. Бр. 8, стр. 42.
168. Острвце У НАРУЧЈУ ЦВЕТОВА. Бр. 8, стр. 46.
169. БЕЈ БУНАР. Бр. 8, стр. 49.
170. ТРИ ОХРИДСКЕ ГРАЦИЈЕ. Бр. 8, стр. 62.
171. ЗАГОНЕТНА ЉУБАВ. Бр. 8, стр. 92.
172. ВРТ СУНЧЕВОГ ЗАЛАСКА. Бр. 8, стр. 95.
173. СТАРО ОГЊИШТЕ. Бр. 8, стр. 98.
174. РАСЦВЕТАНЕ ВАТРЕ. Бр. 8, стр. 105.
175. МОГУЋА СТВАРНОСТ. Бр. 8, стр. 133.
Нирворт, Леонардус
176. ПАРАДА НА НАСИПУ. Бр. 9, стр. 28.
Петровић, Илија
177. ДЕТАЉ СЛИКЕ СА ПРЕДМЕТОМ МУЧЕЊА (XIX век, Велика Моштаница). Бр. 21, стр. 37.
Поповић, Алекса
178. ЈУТРО НА СЕЛУ. Бр. 4, стр. 18.
179. ПРВА БРАЗДА. Бр. 4, стр. 52.
180. ПРЕЉА. Бр. 4, стр. 56.
181. МЕЧКАРИ. Бр. 4, стр. 64.
182. ПОЛИВАЊЕ БАШТЕ. Бр. 4, стр. 86.
Пулмен, Виљем
183. ГЕНЕРАЛОВ ПОСИЛНИ Бр. 9, стр. 18.
Пинтарић, Јосип
184. ИЗВОР КРАЈ ШУМЕ. Бр. 9, стр. 145.
185. ПОЗДРАВ СВИЈЕТУ. Бр. 9, стр. 124.
Рабузин, Иван
186. (СЛИКЕ БЕЗ ПОТПИСА). Бр. 17, стр. 74, 90, 93, 98, 112.
187. (ПЕТАО НА КОРИЦАМА). Бр. 1 — 22.
Скурјени, Матија
188. ДЕЧЈЕ УТАКМИЦЕ. Бр. 9, стр. 108.
Сокол, Јан
189. ЧУПАЊЕ ПЕРЈА. Бр. 10, стр. 24.
190. ОБРАДА КУДЕЉЕ. Бр. 10, стр. 46.
191. ЧИТАЊЕ ЗАПОВЕСТИ. Бр. 10, стр. 74.
192. СВАТОВСКА ПОВОРКА. Бр. 10, стр. 78.
193. ОПРЕМАЊЕ НЕВЕСТЕ. Бр. 10, стр. 69.
194. ОПРЕМАЊЕ НЕВЕСТЕ II. Бр. 10, стр. 87.
195. СВАТОВСКА ПОВОРКА II. Бр. 10, стр. 126.
Спасић, Чедо
196. ВОДОНОША. Бр. 14, стр. 26.
197. ДОЧЕК. Бр. 14, стр. 44.
198. ВОЈНИЧКА ТРАГЕДИЈА У ПУСТОЈ РЕЦИ. Бр. 14, стр. 47.
199. КОСАЧИ. Бр. 14, стр. 50.
200. СВАДБЕНИ ДАРОВИ. Бр. 14, стр. 56.
201. ЉУЉАШКА. Бр. 14, стр. 60.
202. ДУДЕ, МОРИ, БЕЛА ДУДЕ. Бр. 14, стр. 63.
203. ЈУТРО. Бр. 14, стр. 65.
204. ТУГА. Бр. 14, стр. 78.
205. ЖЕТВА. Бр. 14, стр. 102.
206. САБОР. Бр. 14, стр. 107.
Станковић, Милић
207. ЧАС АЗБУКЕ. Бр. 12, стр. 18.
208. (БЕЗ ПОТПИСА). Бр. 12,

- стр. 83.
- Фејеш, Емерик**
209. МОСКВА. Бр. 6, стр. 93.
210. ВЕНЕЦИЈА. Бр. 9, стр. 131.
- Халупова, Зузана**
211. (БЕЗ ПОТПИСА). Бр. 18, стр. 26.
212. (БЕЗ ПОТПИСА). Бр. 18, стр. 32.
213. (БЕЗ ПОТПИСА). Бр. 18, стр. 44.
214. (БЕЗ ПОТПИСА). Бр. 18, стр. 71.
215. (БЕЗ ПОТПИСА). Бр. 18, стр. 92.
216. (БЕЗ ПОТПИСА). Бр. 18, стр. 95.
- Хохорт, Питер**
217. КЕПОРТ. Бр. 9, стр. 36.
- Штребер, Ондреј**
218. ВАСКРСЕЊЕ II. Бр. 9, стр. 65.
- Ц Р Т Е Ж И**
- Аноним**
219. ОДЕЋА БАЛКАНСКИХ СЛОВЕНА У СРЕДЊЕМ ВЕКУ. Бр. 2.
- Анским**
220. МОТИВИ СА СТУДЕНИЧКИХ НАДГРОВНИКА. Бр. 3.
- Аноним**
221. НАРОДНЕ ШАРЕ СА ПРЕДМЕТА И ОДЕЋЕ. Бр. 8.
- Брашић, Јанко**
222. ЦРТЕЖИ И СКИЦЕ Бр. 11, стр. 26, 27, 28, 43.
- Генералић, Иван**
223. Цртеж. Бр. 3, стр. 43. Дероко, Александар
224. ЦРТЕЖИ ГРАЂЕВИНА И ПРЕДМЕТА ИЗ ПОКУЉСТВА. Бр. 9, стр. 4, 5, 6, 8, 9, 14, 15, 20, 24, 25, 26, 27, 30, 31, 32, 34, 35, 38, 39, 59, 87, 91, 97, 98, 99, 103, 104, 111, 112, 133, 135, 139, 141, 149, 159, 163, 167, 171.
225. ЦРТЕЖИ ГРАЂЕВИНА. Бр. 21, стр. 8, 11, 13, 20, 24, 32, 36, 38, 40, 42, 43, 49, 56, 60, 104, 118, 130, 132, 138, 144, 157.
- Бенић, Љубиша Р.**
226. ЗЛАТИБОРСКЕ БРВНАРЕ (ОСАЊАНКЕ). Бр. 5, стр. 7, 9, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 45.
- Јанош, Мартин**
227. Цртежи. Бр. 20, стр. 4, 10, 15, 24, 29, 39, 57, 70, 98, 133, 136, 143, 151.
- Јовановић-Бирлић, Александар**
228. ЦРТЕЖИ. Бр. 11 стр. 5, 7, 11, 15, 21, 24, 25.
- Јевтовић, Душан**
229. ЦРТЕЖИ. Бр. 3, стр. 55, 65, 93 и 109.
- Јацковић, Иван**
230. ЦРТЕЖИ. Бр. 19, стр. 14, 42, 65, 73, 109, 112, 119, 125, 142.
- Милорадовић, Боле**
231. ЛИКОВИ СТАРИХ РАТНИКА (Цртежи). Бр. 17, стр. 41, 43, 44, 45, 47, 53, 55, 57, 75.
232. ЛИК СТАРИЦЕ ТОМАНИЈЕ. Бр. 21, стр. 158.
- Милановић, Братислав**
233. ИНИЦИЈАЛИ У „СО-НЕТНОМ ВЕНЦУ“ Д. ЕРИЋА. Бр. 4.
- Мраз Фрањо**
234. Цртеж. Бр. 3, стр. 45.
- Наумовски, Вангел**
235. ЦРТЕЖИ. Бр. 3, стр. 9, 14, 18, 26, 30, 33, 41, 45, 50, 60, 78, 88, 124, 130.
- Шутић Милослав**
236. СТАРА НОШЊА ИЗ ВРАКЕ (Цртежи). Бр. 5, стр. 37, 39, 60, 62, 65, 67, 68, 70, 104, 107, 110.
237. НАДГРОВНИЦИ ИЗ ЈАСЕНИЦЕ (цртежи). Бр. 6, стр. 34, 48, 55, 78, 82, 85, 92, 104, 112, 114, 118.
- В И Њ Е Т Е**
- Аноним**
238. Бр. 10.
- Васиљевић, Обрад**
239. Бр. 14.
- Вучић, Зоран**
240. Бр. 7; 14.
- Вукомановић, Мина**
241. Вуков лик на унутраш-

- њој страни корица. Бр. 13; 14; 15; 16; 17; 18; 19; 20; 22.
242. **Ђуричић, Марко**
Бр. 14.
243. **Ерић, Добрица**
Бр. 13.
244. **Живковић, Слободан**
Бр. 22.
245. **Јововић, Драган**
Бр. 7.
246. **Кнежевић, Рајко**
Бр. 10.
247. **Милановић, Братислав**
Бр. 4, стр. 34.
248. **Митић, Србљуб**
Бр. 1.
249. **Мршуља, Никола**
Бр. 6.
250. **Нешић, Миомир**
Бр. 12; 13; 17.
251. **Пантић, Ратомир**
Бр. 6; 7; 9; 12; 13; 14; 17.
252. **Раузин, Иван**
Петго(на насловној страни, бр. 1—22.)
253. **Ракита, Станко**
Бр. 11.
254. **Ристовић, Р.**
Бр. 19.
255. **Сарачевић, Драган**
Бр. 7 12; 13.
256. **Стојић, Никола**
Бр. 10.
257. **Черкез, Бошко**
Бр. 3, стр. 9, 10, 13, 22 и 94; бр 7.
258. **Ристовић, Р.**
Бр. 19.
259. **Шутић, Милослав**
Бр. 4, стр. 51 и 85; бр. 11.
260. **Шутић Ратко**
Бр. 13.

ФОТОГРАФИЈЕ

261. **Бојовић, Станоје**
Бр. 19, стр. 34, 81, 89, 100.
262. **Милошевић-Бревинац, Милорад**
Бр. 16, стр. 13, 23, 28, 38, 43, 45, 51, 56, 68, 74, 85, 92, 100, 103, 113, 126.

(Библиографију ликовних радова приредио Зоран Вучић)

ТРИДЕСЕТ ГОДИНА „НАРОДНЕ КЊИГЕ“

Од године 1950. дели нас 30 година, а спаја непрекинути развој самоуправљања, које је те године започело свој живот, да би данас постало неотуђива својина радних људи социјалистичке Југославије, срж целокупног друштвеног, привредног, политичког и културног живота земље.

У овом најдужејем периоду мира у својој историји, предвођени својим Титом, вођом револуције и највећим међу великанима југословенских народа и народности, обнављали смо порушено, градили фабрике, описмењавали неписмене, и упоредо отварали основне школе и универзитете, књижаре и библиотеке. Желели смо да свима дамо књиге, да се што брже извучемо из заосталости, да тако свима буде и лакше и боље.

Те, 1950. године, кад је тадашња Влада Народне Републике Србије основала Народну књигу као „издавачко предузеће Србије“, гинули су граничари на скоро свим нашим границама, економска блокада стезала се с Истока, а на Западу се нису лако отварала врата сарадње са земљом коју невоље нису могле одвратити од сопственог пута у социјализам — према својим условима и мери свога народа. Те, 1950. године, кад је требало произвести ново оружје и муницију за одбрану угрожене земље, и хлеб, и млеко и со, одело и обућу, који су недостајали свима, на целом простору ове земље, и развијенијима и онима који су тих година подигли своје прве радонице и прве школе, у тој великој оскудници свих материјалних добара, основана је, поред многих сличних установа и предузећа, и „Народна књига“, са задатком да издаје „популарне књиге, у свему приступачне широким народним масама“. Високотиражне и јефтине књиге! Усред те велике немаштине — књиге!

Враћамо се томе да подсетимо, али и да штогод научимо. Јер, нема разлога да и данас не задржимо исти однос према књизи. Ради нашег бржег развоја и напретка. Управо ради бржег остваривања дугорочнијих циљева развоја, па и борбе за стабилизацију. А данас, срећом,

не треба за књигу одвајати „од уста“ као што је требало чинити, и чинило се, пре тридесет година.

Током тридесет година деловања, Издавачка радна организација НАРОДНА КЊИГА пролазећи кроз успешна раздобља, успоне и падове, успела је да објави преко 1500 књига у тиражу од скоро 10 милиона примерака. То значи, у просеку по једну књигу сваке седмице!

Може се рећи да не постоји област људског знања, деловања и занимања из које НАРОДНА КЊИГА није захватала теме за своја издања. При томе, наравно, начин представљања ових тема стоји у непосредној вези са стањем друштвеног развоја и друштвених потреба у датом тренутку.

У првим годинама свог постојања, НАРОДНА КЊИГА, као уосталом, већина тадашњих издавачких предузећа, учествује у великом подухвату обнове земље, одговарајући тако свом првенственом друштвеном задатку. Јер, поред материјалне, привредне обнове, пред ново друштво постављао се не мањи задатак да се обнови, процени стара, наслеђена, и створити читава једна нова, социјалистичка култура. При томе се осећала потреба да се превазиђу, у сразмерно кратком року и под веома неповољним међународним околностима, и неки историјски дуготрајно присутни заостаци. Основна писменост била је тек далек циљ, да се и не говори о сложенијим облицима културе. Осим тога, млада социјалистичка држава имала је задатак не само да надокнађује оно што је вековима недостајало, већ и да удари темеље и учини доступним свести најширих народних маса нови, марксистички поглед на свет, друштво и улогу радничке класе у њему.

Све је ово нашло свој одраз и у делатности НАРОДНЕ КЊИГЕ, поготову што је предузеће већ и својим импсом било обавезано да управо на приступачности најширим слојевима радних људи гради свој лик. У издавачким програмима НАРОДНЕ КЊИГЕ, већ у првим годинама њеног деловања, налазе се издања из историје југословенског и међународног радничког покрета, историје наше револуције, издања која су обрађивала важне теме и поједина питања текуће политике у нас и у свету, она која су у посебним броштурама обрађивала најважнија историјска и практична питања будућег развоја друштва, или она која су преносила најширој читалачкој публици резултате научних знања из свих научних области, а којима је требало олакшати борбу против ненаучног, релigioзног и уопште, како се тада говорило, „неправилног“ погледа на свет. И теме из свакидашњег живота биле су предмет интересовања НАРОДНЕ КЊИГЕ, па је у заносу општег покрета за просвећивање објављено десетине и стотине брошура чак и о таквим питањима као што су, према насловима из опширне библиографије НАРОДНЕ КЊИГЕ, „Како настају киша и снег“ или „Зашто дан смењује ноћ“.

Име је НАРОДНУ КЊИГУ обавезивало и на другачији начин. Ако је и било неопходно просвећивање на-

рода 'у готово свим областима живота, ако је у име будућности требало превладати много шта из прошлости, исто тако је требало сачувати оно најбоље и најдрагоценије из народне прошлости — за будућност. Старост је, у чудној дијалектици револуционарних збивања, морала да учи од младости, али исто тако и младост од старости, од оних древних израза народне мудрости и поезије којима је ово тле тако богато. Усмена књижевност свих југословенских народа и народности, природно, одмах је нашла своје место у издавачким плановима НАРОДНЕ КЊИГЕ, богато и разноврсно заступљена, као што је и сама богата и разноврсна. Као природан наставак бављења домаћом народном књижевношћу, дошло је и занимање за страну, нарочито почев од 1960. године и библиотеке „Бисери“, која и данас, после објављених 70 књига бајки народа света, живи.

Но богатство југословенске културе, и посебно књижевности, већ одавно није садржано само у традиционалним њеним облицима. Највреднија дела уметничке књижевности југословенских народа и народности такође већ од самог почетка заузимају једно од централних места у програмима издања НАРОДНЕ КЊИГЕ. И ту је дошла до изражаја тежња да се поново сакупи и оцени вредност наслеђа, али да се, упоредо с тиме, не заостаје ни у истраживању новог, у исписивању нове књижевности једног новог друштва.

Међу првима објављена су дела Иве Андрића (од Приче о везировом слону до више издања На Дрини ћуприја), Вељка Петровића, Јована Поповића, Владимира Назора, Скендера Куленовића, Стевана Јаковљевића, Бранка Ђопића, Ериха Коша, Михаила Лалића.

У једној од најугледнијих наших библиотека, ЈУГОСЛОВЕНСКИ КЛАСИЦИ, објављено је близу 60 књига најистакнутијих писаца наше књижевности.

Најмлађи нараштаји тих година такође су били у средншту пажње, мада на нешто другачији начин него што су то сада. О њима се најчешће говорило као о објектима, кроз серије брошуре о томе како подизати, васпитати, образовати дете, кроз школске уџбенике, које је и НАРОДНА КЊИГА у једном краћем раздобљу педесетих година издавала, или кроз приручнике о педагогији или методици наставе, намењене просветним кадровима.

Уз велике напоре, као што рекосмо, издавала је НАРОДНА КЊИГА за ових 30 година у просеку једну књигу седмично! Само у просеку, на жалост. Период скопомске реформе започет 1965. године потресао је, више но друге, издавачку делатност. Књига је све више била роба, истина роба посебне врсте, или, како смо касније обичавали да кажемо, од посебног друштвеног интереса. Успевали су само најјачи. Међу њих тада није спадала НАРОДНА КЊИГА. Настало је време њеног опадања. Покушано је да се пад заустави продајом књижара. Свих 17 књижара размештених по градовима Србије напуштено је. Седамнаест књижара ствараних и не-

гованих с великим напором, подизаних и опремених с још више љубави, постале су она последња сламка за коју се ваљало ухватити. Настало је, истина, након тога кратко олакшање. Покренуте су, остатком пара од продатих књижара, и три нове библиотеке (Легенде о јунацима, Омиљени романи, Човечанство). Без књижара брзо је, међутим, било још теже. Опadaње се убрзавало.

У целом раздобљу од 1968. до 1972. године, сем три поновљена издања (ВЕЛИКИ НАРОДНИ КУВАР, НАРОДНИ ЛЕКАР и СЕСТРЕ БРОНТЕ), објављено је свега 9 дела! Дванаест дела укупно за дугих 5 година! Гасиле су се и скоро две деценије неговане библиотеке. Неке никада нису оживеле. Међу њима је и Библиотека ЈУГОСЛОВЕНСКИ КЛАСИЦИ, тада позната као ПЛАВА БИБЛИОТЕКА!

Губитак који је настао дужим прекидом или потпуним престанком излажења неких дела у покренутом библиотекама НАРОДНЕ КЊИГЕ *ненадокнадив је*. Тако, изгледа, бива једино у овој области, једино с књигама — подсетно нас је ту скоро на ову мисао Глигорије Берих, истакнути издавачки радник. И заиста, цело једно поколење ћака васпитавало се без нових, а често и без наших старих књига из области наше и стране народне књижевности, бајки, легенди, басни, народних приповедака и песама, на пример. Библиотеке ЛЕГЕНДЕ О ЈУНАЦИМА, ПОПУЛАРНА НАУКА, НАУКА И ЖИВОТ, КЊИГА ЗА РОДИТЕЉЕ чекају на своје обнављање. Оно што недостаје нису ни потребе ни добра воља. Наравно.

Тако је остајало све мање књига и све мање људи. Многи су, нашавши други посао, напуштали колектив. Некима су давани откази. Руководиоци су се смењивали, а колектив смањивао. Од преко 170 запослених остало их је четрдесетак! Кренули су са Цветом Котевском да потраже излаз у спајању са јачима. Могли су да кажу свима да не уносе у нови колектив ни губитке, нити књиге без вредности. То, ваља нагласити, није било мало.

Треба збиља одати признање овом колективу који ни у најтежим тренуцима свога постојања није тражио излаз у издавању књига којима би се наудило дотадашњем угледу ове куће. У дугом низу година свога постојања НАРОДНА КЊИГА није објавила ни једну књигу која би се могла оценити као шунд, порнографија, издање због којег бисмо данас могли поцрвенети, а камоли поштивети се.

Тако је првог априла 1970. године НАРОДНА КЊИГА ушла у интеграцију са издавачким предузећем ВЕСЕЛИН МАСЛЕША из Сарајева. Тадашњи руководиоци људи ове угледне куће нису, међутим, одржали обећање о препороду Народне књиге у оквиру овог издавачког предузећа. Без и једне нове књиге (обнављана су у овом периоду само три већ поменута дела), без нових средстава у пословном фонду, са измишљеним и стварним дуговима, али и са новим искуством и спремношћу да се живи од књиге и *за књигу*, „поцепана је“ — како тада написа један наш лист — „заједничка књига“! Након две

године лабавог заједништва, првог априла 1972. године НАРОДНА КЊИГА наставља свој самостални рад.

Као што рекосмо, у време ове интеграције — од 1. априла 1970. до 1. априла 1972. године — није дошло до очекиваног препорода НАРОДНЕ КЊИГЕ, али ни до њеног гашења. Један мали колектив умео је да извуче поуке из минулог времена и да се са новом унутрашњом снагом и ангажовањем ретких појединаца спремних да се тих дана, које су само оптимисти могли назвати „данима неизвесне судбине“ НАРОДНЕ КЊИГЕ, боре за нову НАРОДНУ КЊИГУ, како се тада говорило, с правом, изгледа. Био је то прави почетак препорода, или боље почетак краја великих недаћа које су дотле, скоро деценију, подносили радници запослени у НАРОДНОЈ КЊИЗИ. Ипак, од првих резултата, остварених у 1972. години нису ни динара повећани изузетно ниски лични доходи, али је, зато, за акумулацију издвојено више него у претходне три године заједно! Тако је већ после 2—3 године НАРОДНА КЊИГА избила у ред економски здравих организација, а пете године свога рада након дезинтеграције и тешке кризе коју је пребродила, награђена је мајском наградом Привредне коморе Београда за најбоље резултате остварене у тој години у графичкој, папирној, новинско-издавачкој и издавачкој делатности. Овом годином започео је и нови средњорочни план који се управо завршава. У односу на ту, изузетно успешну, 1976. годину остварићемо ове 1980-те године четири пута боље резултате мерене порастом укупног прихода, дохотка и акумулације! Уз све то морамо тражити нове облике сталног, много непосреднијег утицаја стваралаца и посебно читалаца на наше планове, издања, продају. Отварањем и успешним радом Салона књига у Београду, Цетињска б, у Новом Београду и Бору и предстојећем отварању ЧИТАЛИШТА у сарадњи са Библиотеком града Београда, као и новим облицима продаје, програмирања и пропагирања књига чинимо свој допринос приближавању књиге читаоцима. Истовремено, тамо где не будемо добили прилику да отворимо наше салоне књиге, стизаћемо покретним књижарама. Прва од њих, названа именом великог писца Иве Андрића, почела је своју мисију на овогодишњем Вуковом сабору. Ако нам то прописи омогуће, догодине ће бар десет таквих или сличних путујућих књижара поћи препуни књига у сусрет новим купцима, читаоцима. На тај начин увећаћемо своју способност да остваримо замашне планове издавања нових књига и библиотека.

Резултате тога раста претакаћемо, као и до сада, у књиге. Један њихов део биће и она издања која се у догледно време не могу и неће исплатити, али представљају драгоцен прилог нашој култури и друштвеном напретку. Међу таквима почасно место заузима Библиотека НАШИ ВИДИЦИ.

Покретање ове библиотеке био је први прави израз започетог препорода НАРОДНЕ КЊИГЕ 1973. године. Она од тада непрекидно и систематски представља само-

својне књижевности народа и народности Југославије читалачкој публици српскохрватског језичког подручја.

Библиотека **НАШИ ВИДИЦИ** садржи данас преводе више од осамдесет дела (из области прозе, поезије, драме и критике) македонских и словеначких аутора, као и значајних писаца албанског и мађарског израза у Југославији. Ова библиотека оцењена је, на београдском Сајму књига 1978, као издавачки подухват године. Посебне заслуге у формирању и вођењу ове едиције припадају њеном уреднику и дугогодишњем главном уреднику Народне књиге, Цвети Котевској.

Дела савремених домаћих аутора употпуњују ову оријентацију у праћењу најактуелнијих токова југословенске, а пре свега српске књижевности. Желимо да својим избором омогућимо представљање писаца различитих поколења и различитих стилских и стваралачких опредељења, да с пуно поверења изиђемо усусрет новим старалачким именима и створимо услове за реализовање тиражније књиге домаћег аутора.

НАРОДНА КЊИГА настојаће да прошири издавање књига нашег народног стваралаштва и представљање народног блага разних народа света.

Књижевност за децу и омладину поприма у продукцији **НАРОДНЕ КЊИГЕ** и њеним плановима карактер трајнијег и разноврснијег неговања ове области кроз библиотеке различитих профила, намењене различитим узрастима. Наша прва искуства у раду на домаћој сликовници посебно указују на неискоришћене могућности које се за њих крију у благу наше народне књижевности, класицима наше литературе за децу, у делима савремених дечјих писаца, сликара и графичара — што значи у фонду вредности које су недвосмислене и које ваља понудити најмлађима.

Дела историографског карактера, као и она која прате истраживања савремене историје, остварују се кроз успешну и већ трајну сарадњу са **ИНСТИТУТОМ ЗА САВРЕМЕНУ ИСТОРИЈУ** у Београду. Ова сарадња указује на још неискоришћене могућности удруживања свих који учествују у стварању књиге као заједничког добра.

Како је усмерење на издавање дела из историје постало један од основних праваца развоја и издавачког деловања **НАРОДНЕ КЊИГЕ**, природно је што се остварује сарадња и са другим институцијама и институцијама које се баве издавањем дела из области историје, међу које посебно истичемо Историјски институт у Београду и Марксистички центар ЦК СК Србије.

Научне монографије, приручници, енциклопедијска издања, сабрана дела југословенске и светске класичне књижевности и даље ће бити заступљени и неговани у програмима наше куће.

Ваља истаћи да је **НАРОДНА КЊИГА** у већини амбициознијих подухвата била усмерена на сарадњу са другим издавачким организацијама, културним и научним установама из целе земље, желећи да обухватнијим областима и темама приђе са што више систематичности и

стручности (ангажовањем екипа компетентних сарадника), а такође и са жељом да се постигну повољнији услови пласмана ових значајних дела остваре виши тиражи и приступачније цене.

Тако су, поред оних са већ поменутиим институцијама, остварена заједничка издања са Војноиздавачким заводом ЈНА, Институтом за књижевност, ПРОСВЕТОМ, НОЛИТОМ, РАДОМ, ВУКОМ КАРАЦИБЕМ, БИГЗ-ом, СЛОВОМ ЉУБВЕ — из Београда; МАТИЦОМ СРПСКОМ из Новог Сада; ПАРТИЗАНСКОМ КЊИГОМ и МЛАДИНСКОМ КЊИГОМ из Љубљане; НОВОМ МАКЕДОНИЈОМ, МАКЕДОНСКОМ КЊИГОМ и НАШОМ КЊИГОМ из Скопља; СВЈЕТАЛОШЋУ и ВЕСЕЛИНОМ МАСЛЕШОМ из Сарајева; ГЛОБУСОМ и МЛАДОШЋУ из Загреба; ОБОДОМ са Цетиња и ПОБЈЕДОМ из Титогграда и са ЈЕДИНСТВОМ из Приштинe.

Досадашњи резултати воде нас ка продубљивању ове сарадње и заједничког рада на књизи.

Сви успеси и вредни резултати које смо постигли остварени су захваљујући јединству колектива, њиховом великом залагању и отворености у очувању и исправљању свих пропуста и грешака које су учињене. Омогућили су то развијени облици самоуправљања које смо упорно неговали и усавршавали. Одговорно и отворено приступили смо решавању свих питања од интереса за колектив и друштво у целини.

Већ је поменуто да је НАРОДНА КЊИГА — вршњак самоуправљања. Она је са самоуправљањем рођена, с њиме расла и с њиме нарасла. Као што је то несумњиво у целом нашем друштву, тако је и у НАРОДНОЈ КЊИЗИ самоуправљање прожело све видове живота и рада. Не само што су сви односи регулисани самоуправним нормативним актима, што се стално ради на њиховом усавршавању и прилагођавању стварним интересима радних људи и друштва у целини, него се стално трага и за новим облицима самоуправног организовања и договарања. НАРОДНА КЊИГА настоји на доходовном повезивању са свима који раде на књизи као заједничком производу. Успеси у овим настојањима зависеће и од спремности других да се ово повезивање оствари, али пре свега од наше сопствене упорности и одлучности да радимо на новим основама. Другог пута, уосталом, нема.

Оно што се може уопштено рећи о свему што некадашњу и садашњу НАРОДНУ КЊИГУ изједначује или разликује, када се упоређују програми прве и треће деценије делатности радне организације, могло би се свести на следеће: остало је непромењено настојање радних људи НАРОДНЕ КЊИГЕ да обухвати све најважније области људског интересовања, којима се од свог почетка бави НАРОДНА КЊИГА, да при томе следи све најбоље тежње целокупног друштва, пре свега имајући увек у виду да је оно социјалистичко, демократско и самоуправно. Што се пак, разлика тиче, најпре пада у очи то да је, уместо некадашњих књижица и, најчешће, брошура, с уситњеним темама, објављиваних и приређиваних с тада

оправданом тежњом да се надокнади заостало и што пре обухвати и обради све што се сматрало важним за брзу материјалну и духовну обнову земље, сада главна пажња посвећена заокруженом, синтетичком и продубљеном представљању знања стечених сада већ довољно дуго-трајним искуством и уз довољно подигнут ниво општег образовања. Последња деценија рада НАРОДНЕ КЊИГЕ сва је у знаку таквих синтеза, било да се ради о радничком покрету (ТИТО 40 ГОДИНА НА ЧЕЛУ СКЈ, ХРОНОЛОГИЈА РАДНИЧКОГ ПОКРЕТА), о НОР-у и Револуцији (ЛЕКСИКОН НОР И РЕВОЛУЦИЈЕ), о народном стваралаштву (две велике антологије бајки и раније објављене антологије епског и лирског песништва) или о темама из свакодневног ЖИВОТА (ВЕЛИКИ НАРОДНИ КУВАР, ВЕЛИКИ НАРОДНИ ЛЕКАР и сл.). Велику синтезу сазнања о могућностима привреда великог броја земаља у развоју представља, свакако, издање НК ИНТЕРНАЦИОНАЛ, као што је то ПРИВРЕДНИ ВОДИЧ у југословенским размерама. На исти начин може се говорити и о издањима као што су сабрана или изабрана дела таквих светских класика као што су ШЕКСПИР, БОДЛЕР, ЛОРКА, ХЕСЕ и други, и југословенских, као БОЈИЋ, али и живих, савремених стваралаца у нашој земљи и свету (одабрана дела за децу ДАНОЈИЋА, ДИКЛИЋА, ЕРИЋА и АНТИЋА, или сабрана дела, за сада у припреми, великог савременог немачког писца ГРАСА). Ова издања су плод нараслих могућности да се, уместо некадашњих одломака или појединачних мањих домаћих и страних аутора, свестраније сагледа вредност појединих од њих, плод далеко развијеније науке о књижевности, али и плод већег материјалног благостања целог друштва.

На крају, треба рећи да НАРОДНУ КЊИГУ, као и друге радне организације и установе које се баве књигом, у непосредној будућности очекују многе тешкоће и многи још нерешени проблеми. Не треба сумњати да ће радни људи НАРОДНЕ КЊИГЕ, са тако богатим искуством за собом и тако крупним резултатима постигнутим у не мање сложеним условима — успети да пронађу најбоља решења за те проблеме и тешкоће, да и те изазове претворе у мотиве за нове подвиге, и да своју радну организацију, насталу кад и самоуправљање, заједно с њоме воде до нових успеха. Не треба сумњати ни у то да ће радни људи НАРОДНЕ КЊИГЕ, као и они широм Југославије, својим још одлучнијим радом доказати да доследно следе Титов пут.

В. Перих

САДРЖАЈ

3. РАСКОВНИК

Са јавора високога (избор из рукописне збирке горњо-васојевићких народних песама — Љубиша Рајковић)
Биритала ћири тица (сватовске песме из Воке Которске — Милутин Р. Југовић)
Две народне песме из Црне Горе (Чедо Вукадиновић)
Здуаћ и друге приче из Црне Горе (Ранко Крстајић)
Аманет (усмено приповедање из Васојевића — Чедо Вукадиновић)
Вилиница и Ненадовац (легенде из околине Београда — Бранка Радовановић — Ерић)
Добročинство се исплати (Миладин Ђ. Контић)
Две легенде с Дурмитора (Игњат Жугић)
Марков кам (Благоје В. Марковић)
Пчелињак на Вокову (Јован Челебић)
Петар Петру плете петљу (народне брзалице — Ђорђе М. Миљанић)
Расковник у Бањанима (Ђорђе М. Миљанић)
Покајање (лелекачи и тужбалице — Миладин Ђ. Контић)
Црногорски оро (Станоје Бојовић)
Култ вукова у Црној Гори (Јово Загора)

51. ОБЗОРЈА

Петар Ж. Бељаковић: Дан ме неспремног одведе у непознато (песме)
Милена Јововић: Брда пред сунцем клече (песме)
Лука Штековић: Гробље на Папуку (песме)
Весна С. Миљанић: Пробуди своје воде (песме)

59. ЉУЉАШКА

Момчило Тешић: Врабац, Цвет, Вишње
Ивица Вања Рорић: Плави вјетар, Чај од липе
Шимо Ешић: Плаче у парку трава, О зови
Станко Ракита: Жељкова жеља, На излету
Јовица Ђурђић: Сан девојчица
Никола Вујчић: Ако више будем сам

69. СВЕДОЧЕЊА

Ќазивање о извору и нараштајима на извору Мораче (Комнен Бећировић)
Удео динарских племена у Првом српском устанку (Миладин Ђ. Контић)
„Геније“ из Прекобрђа (Драган Лакићевић)
Вук на вука неће ка' чоек на чоeka — казивање Радована Бећировића (Ранко Крстајић)
Војничка писма (приредио Радоје Каведић)

115. ЈЕЗИК НАСУШНИ

Драго Ђупић: О испитивању народних говора Црне Горе
Љубиша Рајковић: Прилог познавању горњовасојевићког
говора

135. ОДЗИВИ

Крстивоје Илић: Песник са цветом уместо срца (о Петру
Ж. Бељаковићу)
Момир Војводић: Славље звука и језика (запис о гуслару
Бошку Вујачићу)
Момир Војводић: Камен који проговара (о вајару, каме-
норесцу и дуборесцу Комнену Драговићу — Дучићу)
Радослав Раденковић: Лесковачки надимци
Драгољуб Д. Јовашевић: Добра народна читанка
Љубинко Раденковић: Веровања Рома (о књизи Рајка
Бурића)

155. ПИТАЊА, ПОЈАВЕ

Јован Ангелус: Записи о дрвету
Зоран Вучић: Песничко „подземље“, поново

163. РАСТАНАК

Петар Ж. Бељаковић (З. Вучић)

165. ГОДИШЊЕ ДОБА

Зимовник (Милован Данојлић)
На почетку другог дела зиме (Драган Лакићевић)
Туговачки дух (З. В.)
Земљотреси и наша „солидарност“ (Д. Алимпић)
Још један разговор о „Рокерима с Мораву“ (З. В.)
„Свијет ми је помогао да сагледам Морачу“ (Д. В.)
Друштво истраживача природе у Ариљу (Д. Симовић)
Нове књиге (О. Васиљевић)
Научни скуп о народном стваралаштву
Обавештење читаоцима

173. Библиографија часописа „Расковник“ (V)

179. ДОДАТАК

Тридесет година „Народне књиге“ (В. П.)

Напомена

Овај број „Расковника“ највећим делом припремио
је Драган Лакићевић.

ИЗДАВАЧКИ САВЕТ

Милорад Бревинац
Драгиша Витошевић
Милован Данојлић
Јован Деретић
Милојко Боковић
Гвозден Јованић (потпредседник)
Лала Јевтовић
Цвета Котевска
Вера Колаковић
Тања Крагујевић
Пеђа Милосављевић
Радослав Миросављевић
Радојко Николић
Видак Перић
Раденко Станић (председник)
Момчило Тешић
Божидар Тимотијевић

На насловној страни
„Петар“ Ивана Рабузина

Корице и опрема
Радоја М. Кавецкића

Ликовни прилози
фотографије
М. М. Бревинца

